

PDF-version

Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab (København), nr 2 2010, 96 p. Tema: De moderna språkens marknad i Sverige

Tidskriften började utges våren 2007. Utgivare är föreningen Hexis, Forum för samfundsvidenskabelig forskning med säte i Köpenhamn. Ambitionen är att tidskriften skall var nordisk, från svensk sida ingår sedan starten Donald Broady och Mikael Börjesson i redaktionen.

Även tillgänglig (open access) från www.hexis.dk

Temaredaktör för detta nummer var Bo G. Ekelund.

Innehåll

Bo G. Ekelund, "Språken, skolan, samhället: Ett temanummer om de moderna språken och deras marknad i Sverige" (pp. 5–13)

Mikael Börjesson & Emil Bertilsson, "Språkens numerärer. Elever och studenter på språkutbildningar i Sverige, 1960-2010" (pp. 15–39)

Josefine Krih & Ida Lidegran, "Avancerade språkstudier som konkurrensfördel: Fallet engelska i gymnasieskolan" (pp. 41–56)

Peter Bernhardsson, "Mästaren och marknaden. 1800-talets privata språkundervisning i Stockholm" (pp. 57–67)

Ola Winberg, "Språkresor: Ackumulation av språkkapital eller konsumtion av upplevelser?" (pp. 69–87)

Nyhedsbrevet # 43 (pp. 89–95)

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
ISSN 1902-2271 . www.hexis.dk

praktiskegrunde

TEMA

SPRÅKEN

SKOLAN

SAMHÄLLET

De moderna språkens marknad i Sverige

4 / 2010

Tema: Språken, skolan, samhället

Indhold

Språken, skolan, samhället: Ett temanummer om de moderna språken och deras marknad i Sverige <i>Bo G. Ekelund</i>	5
Språkens numerärer: Elever och studenter på språkutbildningar i Sverige, 1960-2010 <i>Mikael Börjesson & Emil Bertilsson</i>	15
Avancerade språkstudier som konkurrensfördel: Fallet engelska i gymnasieskolan <i>Josefine Krih & Ida Lidegran</i>	41
Mästaren och marknaden: 1800-talets privata språkundervisning i Stockholm <i>Peter Bernhardsson</i>	57
Språkresor: Ackumulation av språkkapital eller konsumtion av upplevelser? <i>Ola Winberg</i>	69
Nyhedsbrevet # 43	89

Praktiske Grunde . Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
Nr. 4 / 2010 . ISSN 1902-2271

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexis • Forum for samfundsvidenskabelig forskning* og udkommer elektronisk fire gange årligt. Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, herunder deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde ser det som sin særlige opgave at fremme en kritisk og konstruktiv dialog mellem de mange forskere og studerende, der på vidt forskellige måder og i vidt forskellige faglige og institutionelle sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu.

Praktiske Grunde redigeres af en tværfaglig redaktion fordelt på et dansk, svensk og norsk redaktionspanel og bringer fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster, debatindlæg, anmeldelser og bogomtaler, samt meddelelser om konferencer, seminarer, studiegrupper o.l.

Manuskripter sendes i elektronisk form til: praktiskegrunde@hexis.dk. Se nærmere anvisninger på: www.hexis.dk.

Redaktionspanel Danmark

Ulf Brinkkjær (red.), Kim Esmark, Ole Hammerslev, Anders Høg Hansen, Carsten Sestoft og Emmy Brandt

Redaktionspanel Sverige

Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran

Redaktionspanel Norge

Kristian Larsen, Johannes Hjellbrekke

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley; Centre de sociologie européenne, Paris

Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo

Jan Frederik Hovden, Universitet i Bergen

Tore Slaatta, Universitetet i Oslo

Martin Gustavsson, Stockholms Universitet

Mikael Palme, Stockholms Universitet

Annick Prieur, Aalborg Universitet

Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet

Lene Kühle, Aarhus Universitet

Peter Koudahl, DPU

Ida Willig, Roskilde Universitet

Lisanne Wilken, Aarhus Universitet

Yves Dezalay, CNRS, Paris

Antonin Cohen, Université de Picardie, France

Frédéric Lebaron, Université de Picardie, France

Remi Lenoir, Director of the Centre de sociologie européenne, Paris

Niilo Kauppi, CNRS, Strasbourg

Franz Schultheis, Universität St. Gallen

Michael Vester, Leibniz Universität Hannover

Bryant Garth, Southwestern University, USA

Språken, skolan, samhället: Ett temanummer om de moderna språken och deras marknad i Sverige

Bo G. Ekelund¹

Det här temanumret av *Praktiske grunde* handlar om de moderna språken i (och utanför) det svenska utbildningssystemet. Språket var ett fenomen som Pierre Bourdieu ägnade stort intresse och det finns god anledning att pröva den bourdieuska sociologins teoretiska ramar i studiet av ett nytt skede i förhållandet mellan nationella språk och en "globaliserad" marknad. Forskningsprojektet "Språken, skolan, samhället" undersöker de moderna språken i svensk skola och samhälle från en utbildnings-sociologisk utgångspunkt.

Om vi börjar med grunderna: alla sociala aktörer förfogar över ett språkligt kapital, men detta kapital måste alltid förstås i relation till den marknad – eller de marknader – där det värdesätts. I hög grad är detta ett förkroppsligat kapital, dvs en i kroppen nedlagd förmåga att producera språk för olika marknader, i tal och skrift. Men det är också i viss utsträckning ett institutionellt kapital som utgörs av diplom och betyg från utbildningsväsendet, vilka visar att man har genomgått utbildning i ett eller flera språk. Det diplomerade språkliga kapitalet blir mer betydelsefullt just när det rör sig om investeringar i och förvaltande av främmande språk, men den praktiskt inkorporerade kompetensen kan ändå fälla avgörandet när det gäller språkkapitalets värde. British Petroleums VD Carl-Henrik Svanberg, till exempel, kan nog visa upp ett engelska-betyg från Hagagymnasiet i Norrköping, men just engelskan som en del av hans språkliga kapital torde ha förvärvats i den praktiska verksamheten i företag med

¹ Korrespondens: bo.ekelund@english.su.se. Forskningen som ligger bakom artiklarna i detta temanummer har finansierats av Vetenskapsrådet, och å samtliga författarnas vägnar uttrycker jag här vår tacksamhet. Vi vill också tacka Mikael Palme och Dag Blanck för goda råd under författandet.

engelska som koncernspråk – Assa Abloy och Ericsson.² På de språkliga marknader där denna engelska användes var den uppenbarligen helt gångbar, och management-fraser som "What brought us here won't keep us here" kunde slipas innan de användes utåt, på en större marknad.³ Det var först i mötet med den sortens marknad som överskrider koncernernas och de större aktieägarnas transnationella men socialt kringgärdade värld som detta specifika språkkapital visade sig ha ett begränsat värde. Svanbergs ökända uttalande om BP:s medkänsla för småfolket som drabbades av oljeutsläppen i Mexikanska golfen – "We care about the small people" – är nu det mest välkända minnesmärket över svenska talares användning av "global English". Att en talesman från BP fick förklara att det rörde sig om "a slip in translation" pekar på den språkliga överflyttningens risker.⁴

Den sorts marknad på vilken Svanbergs "hyggligt bra" engelska värderades så lågt är knappast vad främmandespråksundervisningen normalt förbereder talare för, men det är uppenbart att den globaliserade marknadens aktörer åtminstone emellanåt rör sig på domäner med höga krav på språkliga prestationer.⁵ Internationaliseringsdiskursen i medierna samt på politikens och utbildningens fält verkar ofta präglas av visioner om sådana språksituationer, och även om de givetvis är långt ifrån representativa för den globala kapitalismens språkmarknader styr de utbildningsindustrins marknadsföring. Svanberg tog sin civilingenjörsexamen vid Tekniska Högskolan vid Linköpings universitet, vilket framhålls i högskolans informationsbroschyr.⁶ De studenter som följer i hans fotspår på 2000-talet kan välja civilingenjörsprogram med internationell inriktning med fokus på ett modernt språk, och med en del av utbildningen förlagd till utländska partneruniversitet. Liknande upplägg finns vid KTH och BTH. Detta är ett exempel på hur förvärvandet av nya typer av språkkapital införlivas i en utbildningsapparat som står som en förmedlande länk mellan en nationell språklig marknad och dels en mångfald utländska språkmarknader, dels en framväxande, mer enhetlig global marknad.

In på dessa marknader träder individer med sitt förkroppsligade språkliga kapital och det är i mycket just deras språkliga kapital som gör detta inträde möjligt. Det är stora skillnader mellan olika individers kapital och inte minst på hur det har förvärvats. När det gäller överföringen av språkligt kapital är de två huvudfaktorererna, som Bourdieu slår fast, familjen och utbildningssystemet, och därför är också "språksociologin, liksom kultursociologin, logiskt oskiljbar från utbildningssociologin".⁷ Det finns ett otal språkliga marknader, varav många ligger långt från den formella skol-

² Om engelska som koncernspråk, se Catrin Johansson, "No problems utom nyanserna" i *Språkvård* 2006:1, samt Olle Josephson och Kristina Jämtelid, *Engelska som koncernspråk, svenska som fikaspråk, arabiska som modersmål?* (Stockholm: Norstedts, 2004).

³ Birgitta Forsberg, "Frälsaren som kom ner på jorden". *Affärsvärlden* (9 nov 2007): www.affarsvarlden.se.

⁴ Calmes, Jackie and Helene Cooper. "BP Chief to Express Contrition in Remarks to Panel" *New York Times* (17 juni 2010): www.nytimes.com.

⁵ "Svanberg: Jag är hyggligt bra på engelska". *Expressen* (24 jan 2011): www.expressen.se.

⁶ *Civilingenjör i teknisk fysik och elektroteknik. Tekniska högskolan vid Linköpings universitet 09/10.* (www.lith.liu.se/civing/y/Y-katalog2009.pdf), 23.

⁷ Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, (Harvard UP, Cambridge, 1991), 62. [Min övers.]

ningens domäner, men få av dem är helt orörda av skolan. Därför måste frågor om hur ett språkområde påverkas av nya transnationella och internationella konjunkturen ställas bland annat utifrån utbildningssociologins perspektiv. Samtidigt måste man ha klart för sig att språkens marknader också sträcker sig bortom utbildningssystemet, som exemplet Svanberg tydligt visar.

Idéerna om språkprodukter som får sitt bestämda värde på specifika språkmarknader utvecklas i Bourdieus skrifter om språket som till stor del finns samlade i volymen *Ce que parler veut dire*.⁸ I dessa grunder för en språksociologi är resonemangen i stor utsträckning bestämda av den nationella ramen och av det symboliska våld som utövas i det nationella språkets namn och i den homogeniseringsprocess som staten driver på inom nationens gränser. I centrum står spänningen mellan den statligt understödda norm som utgörs av den dominerande klassens sociolekt och de icke-legitima varianter som bestäms av en social geografi som dialektala eller ovärdade. Men vad händer med det nationella språkets legitimitet på det globala planet? Modellens relation mellan en nationellt dominerande klass och de dominerade klasserna blir också i grunden omskakad. Det språkbruk som den nationellt dominerande klassen har härskat med i ett land som Sverige är inte gångbart utanför landets gränser, eller åtminstone inte utanför den "skandinaviska språkgemenskapen." Det är inte bara den ekonomiska eliten, personifierad av Carl-Henric Svanberg, utan även den kulturella toppen som kan instämma med dåvarande ständige sekreteraren vid Svenska akademien Horace Engdahls uttalande: "Jag är dummare på engelska."⁹ Men att kunna prestera relativt sett mindre av snille och smak på engelska än på sitt modersmål innebär ändå att man har tillgång till de enorma språkmarknader där engelskan gäller som lingua franca. Polyglotten Engdahls uttalande utgör en brandfackla i en uppblående språkstrid inom den svenska universitetsvärlden men är också ett vackert exempel på det Bourdieu kallade en *stratégie de condescendance*. Kompetens i främmande språk ger kraft åt dominanspositioner på den egna språkmarknaden, och det är från en sådan position man bäst kan fördöma de främmande språkens hot mot svenskan.¹⁰ Försvaret av svenskan och den nya språklagen 2009 är tecken på att förändringar skett i styrkeförhållanden mellan olika språk inom och utom nationens gränser.¹¹ En sak står klar: på de perifera och semi-perifera nationella arenorna är det inte enbart behärskaendet av ett normerande nationellt språk som ger symboliska vinster: ofta krävs ett brokigare språkligt kapital.¹² Den dominerande klassen har givetvis ett för-

⁸ I delvis annan och utökad form i översättningsvolymen *Language and Symbolic Power*.

⁹ Horace Engdahl intervjuad av Curt Isaksson, "Ständig sekreterare tror på civil ohörsamhet", *Universitetsläraren* nr 10/11 (2006).

¹⁰ Se också inlägget om tidigareläggning av engelskastierna i svenska skolan, undertecknat av Horace Engdahl, nuvarande ständige sekreteraren Peter Englund och tre andra: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/overtro-pa-engelskans-betydelse_3823653.svd.

¹¹ Se till exempel Nätverket Språkförsvarets aktiviteter för att främja svenskan och mindre språk mot vad de ser som engelskans överdrivna utbredning: <http://www.sprakforsvaret.se/sf/>.

¹² Det är symptomatiskt att den nya språklagen som fick laga kraft i juni 2009 har det uttalade syftet att "ange svenskans och andra språks ställning och användning i det svenska samhället" medan de främmande språken i den mån de inte är modersmål inte anges någon ställning alls. I förslaget till proposition kan man läsa: "Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla

språng när det gäller att genom resor såväl som utbildningssystemet tillgodogöra sig de globalt och regionalt dominerande språken, men här finns åtminstone en teoretisk möjlighet att skolan kan ge tillgång till mer än vad familjen kan erbjuda. För att tillägna sig de symboliska vinster som ett "near-native" språkbruk tillåter krävs givetvis mer än vad utbildningssystemet tillhandahåller inom landets gränser. I den globala ekonomins rum av möjligheter blir tillgången till praktisk språkinläring av största betydelse för invånarna i ett perifert språkområde. Det är sålunda en högst intressant relation som uppstår mellan nationella utbildningsmarknader och en transnationell språkmarknad. I förhållande till detta spänningsfält kan en mångfald olika strategier omfamnas av elever och studenter.

Projektet "Språken, skolan, samhället" inom forskningsgruppen SEC vid Uppsala Universitet tar ett grepp om språkutbildningens och språktillägningens marknader i Sverige med fokus på globaliseringsdiskursens tid men också med en historisk överblick. I centrum står det språkliga kapitalets produktion och cirkulation både inom den formella skolningen och på andra marknader. En utgångspunkt för vår forskning är den synbara "kris i språkfrågan" som satte avtryck i såväl debatt som officiell statistik kring millenieskiftet och framåt, och som måste förstås just mot bakgrunden av ett slags globaliseringsideologi. Under denna tid har det varit tätt mellan larmen om utbildningen i moderna språk i Sverige.¹³ Eleverna och studenterna vände språken ryggen. Kunskapsnivåerna sjönk och rekryteringen till språkläroverutbildningen var svag. Situationen verkar paradoxal mot bakgrund av internationaliseringen av utbildningsväsende och yrkesliv. Den verkar också paradoxal mot bakgrund av den sedan länge etablerade konsensus som råder beträffande värdet av kunskaper i moderna språk. Företrädare för ekonomiska, kulturella, politiska och utbildningsmässiga intressen har inga problem i att enas kring synen på språkens betydelse för välfärdsstatens och exportlandet Sveriges dynamiska utveckling.¹⁴ Stöd ges dessutom på överstatlig nivå där EU länge engagerat sig för en förstärkning av språkinläringen inom unionen.¹⁵

Så, vad beror språkens kräftgång på? Trots pedagogiska reformer och högskoleväsendets expansion verkar språken stå som förlorare vid 2000-talets början.¹⁶ Enligt en förklaringsmodell, som ofta återopats för förhållandena efter 1990, beror nedgången

och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråket och att få möjlighet att lära sig främmande språk." (min kursivering). Men detta senare mål kom inte med i lagen.

¹³ Se redogörelsen i Bertilsson och Börjesson, detta tidskriftsnummer.

¹⁴ Denna förening av intressen förekommer i debattskriften *Har språken en framtid i den svenska skolan?* (Stockholm: LMS, 1986) samt i Christina Nyhed (red.), *Likt Ariadnes tråd. Om språkutbildning och samhällets förändringar*, (Stockholm: Folkuniversitetet, 1991). Se också *Språken i skolan och samhällets krav. Rapport från Rättvikssymposiet mars 1970*, (Stockholm: Skolöverstyrelsen, 1970), samt *Språkkunskaper ger export. En rapport från Företagarna*. (<http://www.foretagarna.se/>).

¹⁵ Se bl.a. *Många språk, en familj. Språken i Europeiska unionen*, (Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer, 2004) och *Främja språkinläring och språklig mångfald. En handlingsplan 2004-2006* (Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer, 2004).

¹⁶ Beträffande pedagogiska reformer se Inger Enkvist, *Trängd mellan politik och pedagogik. Svensk språkutbildning efter 1990* (Gidlunds, Hedemora, 2005), 65-70 och Jean-François Battail, *Svensk språkutbildning inför 1990-talet. Ett försök till utvärdering av projektet "Förnyelse av högskolans utbildning i moderna språk"* (Stockholm: UHÄ, 1990).

för språkstudier inom det statliga utbildningssystemet på fel inom systemet. Språkoligatorier har plockats bort, elever och studenter har lockats att välja bort språk av betygsstrategiska skäl och ekonomiska styrmedel har gjort livet svårt för språkinstitutionerna.¹⁷ Några av de förändringar som bedömarna har krävt fick gensvar i den gymnasieutredning som presenterades i mars 2008, vilken bland annat föreslog att språken ska tilldelas särskilt meritvärde vid ansökningar till högre utbildning.¹⁸

Förklaringsmodellen har många poänger, men uppvisar också brister. Utnyttjande av undervisning i moderna språk bestäms inte endast av regler för obligatorier och meritering. Påfallande är till exempel den generella avsaknaden av förklaringar till den kvinnliga dominansen inom språkutbildningen.¹⁹ Betydligt fler kvinnor än män läser språk, trots att männen dominerar internationella karriärer, där språkkunskaper är helt nödvändiga.²⁰ En annan obesvarad fråga rör elevernas och studenternas värdering av språkstudier i förhållande till andra ämnen och till utsikter om framtida karriärer samt vilken effekt denna får för utbildningssystemet. Den systeminterna förklaringen glömmer också bort att språk kan förvärfvas på andra sätt än inom skolsystemet, och dessa alternativa tillägnandeformer konkurrerar med skolans språkutbildning.

Vår viktigaste utgångspunkt inom projektet är att språkstudier måste sättas i relation till språkens konjunkter på de nationella och internationella språkmarknader där språk som kapital får sitt värde. Därmed kan tillägnandet av språk inte begränsas till förhållanden inom utbildningsväsendet, och dessa förhållanden måste förstås i relation till händelser utanför skolan och till de andra platser i det sociala rummet där kunskaper och kompetens i främmande språk förvärfvas och produceras. Men även med ett sådant korrektiv kvarstår faktum att individers tillägnande av främmande språk i det moderna svenska samhället huvudsakligen sker inom skolans ramar.

Som Emil Bertilsson och Mikael Börjesson visar i "Språkens numerärer" erbjuder utbildningssystemet i Sverige olika möjligheter att förvärva ett språkkapital bortom den givna idiolekten. Med en allt större samhällelig emfas på individens valfrihet är det inte förvånande att språkutbildningens marknad har blivit alltmer öppen för sådana val. Dessa val sker dock inom av systemet begränsade ramar, men kan ändå ha oförutsedda och problematiska effekter. I den hegemoniska engelskans värld har staten valt det första främmande språket åt oss sedan 1946. Det överensstämmer med det "rationella" val vars grundregel Abram de Swaan formulerar på detta vis: "om ansträngningarna inte skiljer sig åt kommer man välja att lära sig det språk man förväntar sig ska ge mer nytta än andra språk" och engelskans ställning i den offentliga

¹⁷ Inger Enkvist, *op cit.* Samma typ av förklaringar återkommer i debatten i *LMS – Lingua, tidskriften för gymnasielärare i moderna språk*, här studerad åren 2000-2008.

¹⁸ SOU 2008:27, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*. Se Krih och Lidegran i detta tidskriftsnummer för en analys av hur dessa nya bestämmelser påverkar elevers strategier.

¹⁹ SOU 2008:27 kommenterar visserligen den sneda könsfördelningen på gymnasiet och hävdar att gymnasiet endast är en spegel av samhället i övrigt. Ett jämställt gymnasium förutsätter därmed en könsneutral arbetsmarknad (pp. 47 och 607-608). Kommentarererna gäller inte språken utan gymnasiet som helhet.

²⁰ Se artiklar av Bertilsson och Börjesson samt Lidegran och Krih i detta nummer.

utbildningen överensstämmer med elevernas vardagsverklighet.²¹ Efter det "hypercentrala" språket engelska finner vi intressanta mönster i valen bland de Swaans "supercentrala språk": dels kan man notera att av de Swaans dussin supercentrala språk ger den svenska grund- och gymnasieskolan reell tillgång till tre förutom engelskan: franska, tyska och spanska. Här är spanskans uppgång och tyskans samtidiga nedgång den tydligaste förändringen under senare tid. Inte minst karaktäriseras förhållandet mellan de olika supercentrala språken i det svenska utbildningssystemet av deras plats i skalan mellan grundskola och högre utbildning, liksom i hierarkin mellan kommunikativ vardagsfärdighet och studiet av språket som språk. Den kris för språken som en analys av de numerära konjunkturerna låter oss få en ny förståelse av är inte minst en fråga om polariteten mellan "turistspråket" och den lingvistiska eller inomkulturella djupförståelsen. På de högre nivåerna uttrycks krisen bland annat som rädslan för att språkstudier skall underordnas andra syften och bli en ren färdighetsundervisning. Långt från Antonio de Nebrijas drömmar om grammatiken som andra discipliners kung pekar vissa tendenser snarare mot attitydundersökningarnas språkdrömmar om att kunna beställa mat och öl under semestern.

Politiska reformer som siktar mot att uppamma mer avancerade språkkunskaper ändrar det rum av möjligheter som eleverna hela tiden orienterar sig mot, och varje sådan ändring aktualiserar frågor om strategier, habitus och symboliska tillgångar. I "Avancerade språkstudier som konkurrensfördel. Fallet engelska i gymnasieskolan" undersöker Josefine Krih och Ida Lidegran vad som hände när studier på en avancerad kurs i engelska i gymnasieskolan belönades med fördelar i de nya antagningsregler som tillämpades för första gången hösten 2010. Systemets interna belöningar har en tydlig effekt, men denna översätts av eleverna i andra termer där språkets värde för personliga livsstilsval står högt i kurs. Dessa motivationer siktar mot en marknad hinsides skolan, medan meritpoängskalkylerna lämnas jämförelsevis out-sagda. Elevers strategier måste förstås i förhållande till dessa mycket olika marknader: dels det tänkta avyttringsstället för de språk som lärs in i skolan, som ligger långt bort i både tid och rum, dels skolans egen marknad som har en omedelbar närhet och ger belöningar inom en överskådlig framtid.²²

De språkval eleverna gör inom skolsystemet är viktiga, men de berättar långt ifrån hela historien. Det har alltid funnits alternativa källor att ösa ur, och skillnaden mellan praktisk och skolastisk främmandespråksinläring ger upphov till olika strategier för olika grupper. I de två avslutande artiklarna undersöks hur olika aktörer i olika perioder har utnyttjat den marknad som finns utanför skolsystemet för att saluföra sina språkprodukter; från detta producentperspektiv kan man också dra en del slutsatser om konsumenterna på dessa extramurala utbildningsdomäner. I "Mästaren och marknaden" visar Peter Bernhardsson hur 1800-talets privata språklärare marknadsför

²¹ Abram de Swaan, *Words of the World: The Global Language System* (Cambridge: Polity, 2001), 27.

²² Se Andreas Lund & Co AB, *Attitydundersökning om språkstudier i grundskola och gymnasieskola - resultat av en kvalitativ undersökning* (Stockholm: Skolverket, 2003), där elevernas attityder visar en tydlig uppdelning gentemot dessa två horisonter: de "mindre studiemotiverade" tänker på själva undervisningen, de mer motiverade på framtida yrken.

sig efter olika behov och grupper. Inte minst är anknytningen till handeln intressant om man jämför med dagens marknad för till exempel "English for special purposes", där "English for Business Purposes" alltmer trängt undan alla andra "särskilda ändamål."²³ Mot engelskans och framförallt tyskans ekonomiska anknytning stod på 1800-talet franskans koppling till kultur och kvinnliga elevgrupper, en strukturell kontrast som fortfarande har relevans för det svenska språktillägningens utökade marknad.²⁴

Att läsa språk för "särskilda ändamål" ter sig som en del av en utveckling där språkfärdigheter instrumentaliseras och underordnas nyttoaspekter knutna till olika professionella aktiviteter. Enligt den undersökning av attityder i grund- och gymnasieskolan som genomfördes 2003 finns yrkesperspektivet med i elevers tankar kring språkstudierna, men då framförallt bland de "studiemotiverade" eleverna.²⁵ Vad den stora majoriteten elever förknippar med användningen av språket är semester och resor. I Ola Winbergs artikel om språkresornas entreprenörer ser vi hur språkutbildning har tagit nya former i massresandets tidevarv. Med analysen av språkentreprenörernas marknadsbild i bakfickan framstår t ex spanskans frammarsch inom utbildningssystemet som en begriplig del av en större omritning av språkmarknadens karta under efterkrigstiden. En viktig förändring är förskjutningen som sker från produktion av språk för bestämda syften (yrkesmässiga, akademiska) till konsumtion av språk som en del av en marknad av upplevelser. Samtidigt måste språkresan ses som en sentida imitation av eliternas traditionella sätt att inhämta språk bortom katederplugandet, fast det sociala sammanhang som ger språkförvärvet sitt distinkta värde är nu, i massturismens tid, ett helt annat.

Som Bourdieu påpekar står motorn bakom språkliga förändringar inte att finna i enstaka fenomen utan utgörs av språkets fält i dess helhet, och fortsatt forskning måste konsekvent ställa språktillägningens olika former och dessas positioner i relation till varandra. Vi kan preliminärt, och utifrån teoretiska antaganden lika mycket som vår forskning hittills, se hur några sådana positioner avtecknar sig: inom språktillägningens och språkutbildningens marknad finns en autonom pol där det språkliga i sig ges ett egenvärde; denna står mot en heteronom pol där språket får sitt värde medelbart, genom sin koppling till karriärgångar eller att det ger tillgång till distinkta upplevelser. Den autonoma polens marknader är begränsade till den högre utbildningens avancerade nivåer i främmande språk och lingvistik samt delar av kulturella produktionsfält (översättare, introduktörer) medan de heteronoma marknaderna är breda, med vinster av mycket olika slag, från affärstyskans ekonomiska nytta i exportföretagen till de belöningar i form av symboliskt och socialt kapital som ges till

²³ Se en utmärkt illustration på sajten <http://www.executiveenglish.se/> med dess fokus på "skräddarsydda" utbildningar, och se Tony Dudley-Evans och Maggie Jo St Johns *Developments in English for Special Purposes* för en diskussion om affärsengelskans allt större dominans sedan 1980-talet, "the current growth area" på denna marknad (Cambridge: Cambridge UP, 1998), sid 73.

²⁴ Se Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, (Uppsala: Department of Education, 2005), 211-213, 221-231.

²⁵ Andreas Lund & Co AB, *Attitydundersökning om språkstudier i grundskola och gymnasieskola - resultat av en kvalitativ undersökning* (Stockholm: Skolverket, 2003).

kosmopoliten med erfarenheter bortom den vanliga turismens kulturella och språkliga gränser.

Den nya svenska språklagens formulering om att det "allmänna ansvarar för att den enskilde ges tillgång till språk" i form av svenska, minoritetsspråk och/eller annat modersmål är sålunda ett försök till reglering av en marknad där dessa språkliga tillgångar annars riskerar att sjunka i värde. Att "främmande språk" inte kom med i lagen, men väl i den propositionstext som föregick den, innebär att en annan marknadssyn gör sig gällande när det gäller tillgången till dessa språk. I viss utsträckning är det eleverna själva som genom sina val ska bestämma tillgången till övriga moderna språk. Utbildningssystemets tröghet utgör givetvis ett slags filter för valfriheten inom det rum av möjligheter som världens språk erbjuder, men som vi kan se i detta temanummer är språktillägningens heteronoma pol styrkt av associationer till pooler och stränder och går vinnande fram bland de elever som har minimal tillgång till medlen för att tillgodogöra sig främmande språk. I den andra änden av systemet finner man utan tvekan individer som utvecklar strategier baserade på en känsla för hur rummet av språkliga möjligheter faktiskt ser ut. När det gäller den mest begränsade språkproduktionen väntar man nog förgäves på att någon ansvarig ska ställa sig inför kameronerna och säga "We care for the small languages", men de så kallade småspråken vid den autonoma polen har inget utrymme i språklagens text och inte mycket mer i den högre utbildningens fält.²⁶

Det är alltså inom specifika sektorer på språkens marknad som vissa språk är i "kris" och dessa kristillstånd berör olika grupper på olika sätt. Den gamla spänningen mellan praktiska och skolastiska former av språkinlärning syns i olika gruppers strategier och attityder och skapar olika alternativa språkförvärvsvägar utanför utbildningssystemet. En segmenterad marknad innebär mycket olika ingångar med högst skiftande möjligheter för individer och grupper som har olika tillgång till medlen för att förvärva, vidmakthålla och utveckla sitt språkkapital. Artiklarna i detta temanummer ger några bilder från detta språkliga landskap som var och en måste korsa vare sig destinationen är styrelser för transnationella korporationer, Svenska akademien, eller Gran Canaria.²⁷ Vägarna är tallösa.

Bo G. Ekelund, universitetslektor i engelska, Stockholms universitet. Projektledare, "Språken, skolan, samhället". Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

²⁶ Se Per-Olof Eliasson, "Låg resurstilldelning drabbar småspråken". *Universitetslärares*, 10/11 (2007).

²⁷ Vanligaste resmålet för svenska charterresenärer 2010 och 2011 enligt företaget Vings undersökning. Se "Turkiet och Egypten är heta som resmål" *Dagens Nyheter* 4 jan 2011 (<http://www.dn.se/resor/turkiet-och-egypten-heta-som-resmal>).

Referenser

- Battail, Jean-François. *Svensk språkutbildning inför 1990-talet. Ett försök till utvärdering av projektet "Förnyelse av högskolans utbildning i moderna språk"*. Stockholm: UHÄ, 1990.
- Bourdieu, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Red. John B. Thompson. Cambridge: Harvard UP, 1991.
- Börjesson, Mikael. *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*. Uppsala: Department of Education, 2005.
- Calmes, Jackie and Helene Cooper. "BP Chief to Express Contrition in Remarks to Panel". *New York Times* 16 juni 2010, A1. www.nytimes.com
- Civilingenjör i teknisk fysik och elektroteknik. Tekniska högskolan vid Linköpings universitet 09/10*. [Informationsbroschyr utgiven av Linköping Tekniska högskola]. <http://www.lith.liu.se/civing/y/Y-katalog2009.pdf>
- Dudley-Evans, Tony och Maggie Jo St Johns. *Developments in English for Special Purposes: A Multi-Disciplinary Approach*. Cambridge: Cambridge UP, 1998.
- Eliasson, Per-Olof. "Låg resurstilldelning drabbar småspråken". *Universitetsläraren*, 10/11 (2007).
- Engdahl, Horace et al. "Övertro på engelskans betydelse". *Svenska Dagbladet* 20 nov 2009. http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/overtro-pa-engelskans-betydelse_3823653.svd
- Enkvist, Inger. *Trängd mellan politik och pedagogik. Svensk språkutbildning efter 1990*. Gidlunds, Hedemora, 2005.
- "Executive English". <http://www.executiveenglish.se/>
- Forsberg, Birgitta. "Frälsaren som kom ner på jorden". *Affärsvärlden* 9 nov 2007. <http://www.affarsvarlden.se/hem/nyheter/article280424.ece>.
- Främja språkinläring och språklig mångfald. En handlingsplan 2004-2006*. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer, 2004.
- Företagarna. Språkkunskaper ger export. En rapport från Företagarna*. September 2010. <http://www.foretagarna.se/>.
- Gymnasieutredningen. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande*. SOU 2008:27.
- Har språken en framtid i den svenska skolan?* Stockholm: LMS, 1986.
- Isaksson, Curt. "Ständig sekreterare tror på civil ohörsamhet". [Intervju med Horace Engdahl]. *Universitetsläraren* 10/11 (2006).
- Johansson, Catrin. "No problems utom nyanserna". *Språkvård* 1 (2006): 30-36.
- Josephson, Olle och Kristina Jämtlid. *Engelska som koncernspråk, svenska som fikaspråk, arabiska som modersmål?* Stockholm: Norstedts, 2004.
- LMS – Lingua, tidskriften för gymnasielärare i moderna språk*.
- Lund & Co AB, Andreas. *Attitydundersökning om språkstudier i grundskola och gymnasieskola - resultat av en kvalitativ undersökning*. Stockholm: Skolverket, 2003.
- Många språk, en familj: språken i Europeiska unionen*. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer, 2004.
- Nyhed, Christina, red. *Likt Ariadnes tråd. Om språkutbildning och samhällets förändringar*. Stockholm: Folkuniversitetet, 1991.
- Rättvisssymposiet. *Språken i skolan och samhällets krav. Rapport från Rättvisssymposiet mars 1970*. Stockholm: Skolöverstyrelsen, 1970.
- SCB, statistik över studenter i engelska, franska och tyska läsåren 1993/94-2005/2006.
- Språkförsvaret. <http://www.sprakforsvaret.se/sf/>.
- "Språk för alla – förslag till språklag". Regeringens proposition 2008/09:153. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/22/88/a5b4f35d.pdf>
- "Svanberg: Jag är hyggligt bra på engelska". *Expressen* 24 jan 2011. <http://www.expressen.se/nyheter/1.2029771/svanberg-jag-ar-hyggligt-bra-pa-engelska>
- de Swaan, Abram. *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity, 2001.
- "Turkiet och Egypten är heta som resmål". *Dagens Nyheter* 4 jan 2011. <http://www.dn.se/resor/turkiet-och-egypten-heta-som-resmal>.

Språkens numerärer

Elever och studenter på språk- utbildningar i Sverige, 1960–2010

Mikael Börjesson & Emil Bertilsson

Abstract: This article deals with variations over time in the numbers of pupils and students attending foreign language study courses and programs in the Swedish educational system. The data consists of information on all pupils and students in compulsory schools, upper secondary schools and universities. The variations are analyzed in the light of an ongoing debate about a crisis in language education in Sweden. The results show that such a crisis cannot really be described in terms of falling numbers of the pupils and students attending language courses. In fact, the overall expansion of the population of pupils and students has led to a quantitative increase in the actual numbers of students studying languages, but at the same time there has been a decrease in relative numbers, most apparently in upper secondary schools and universities. The most drastic change, however, is not a decline in the willingness to study languages, but a redistribution of students among the different languages, leading to significant changes in the relative strengths of the traditional school languages. Most striking is the weakening of German and the strengthening of Spanish in compulsory and upper secondary schools. Finally, the article deals with this "crisis" in a broader context. One conclusion is that there are reasonable grounds to talk about a crisis. The situation for some of the traditional languages, especially German, is problematic at all levels of the educational system. Moreover, the institutional conditions for language studies at university level are particularly precarious. Many language departments find it difficult to survive in the competition for students. Especially at advanced levels of study there is a marked absence of students, which has serious implications for the reproduction of the subject itself.

Keywords: language education, numerical variations, crisis, redistribution

Introduktion

Det talas om en språkkris inom den svenska skolan och högskolan.¹ Inom skolans värld har lärare och skolledare slagit larm om ett minskat intresse bland elever att

¹ Se ex. Maria Lannvik Dunegård, "Moderna språk – ämnen i kris", *Lärarnas Nyheter*, 15 april, 2010, Eva Elfving, "Språkdöden i den svenska skolan" *LMS-Lingua* 5 (2002), se också Olle Käll, "Värna 'småspråken!'", *LMS-Lingua* 4 (2008), samt ett antal artiklar publicerade i *Skolvärlden* bl.a. "Skolor slopar

välja språkkurser.² Bland skolans personal ser man i huvudsak detta som ett resultat av att elever över tid fått ökad valfrihet att välja kurser inom ramen för sin utbildning. De vanligtvis ganska krävande språkkurserna anser man därför ha hamnat i ett problematiskt läge. Inom högskolan har språkutbildningarnas hotade ställning uppmärksammas i flera sammanhang, inte minst i Högskoleverkets utredningar och utvärderingar av språkämnena. Speciellt illavarslande är situationen för de så kallade småspråken.³ Högskoleverket sammanfattar de första sex årens utvärderingar med att konstatera att "Språkämnenas svåra situation har varit ett genomgående tema. Små miljöer med få studenter, få lärare och dålig ekonomi kan karakterisera de flesta språk. Till de så kallade små språken räknas i dessa bemärkelser alla språk utom engelska och nordiska språk."⁴ (Man kan notera att begreppet småspråk 2007 alltså även innefattade tyska, franska och spanska, vilket det inte gjorde fem år tidigare i Högskoleverkets utredning om småspråken). Många språkinstitutioner har kommit att märka av ett minskat studentunderlag och på många håll har det gått så långt att mindre populära språkutbildningar har fått stryka på foten och att därmed ibland hela institutioner har lagts ned, vilket lett till en koncentration av språkutbildningar till vissa lärosäten.⁵ Många högskolor och universitet har tagit steget att slå samman

franska och tyska" *Skolvärlden*, 16 (2007). Företrädare för högskolan har också uttryckt sin oro för det dalande språkintresset i svenskt utbildningsväsende, se Sigbrit Franke & Per Gunnar Rosengren, "Språkintresset har minskat katastrofalt" *Göteborgs-Posten*, 12 januari, 2004.

² Christer Sörensen, *Språkvalet i grundskolan – en pilotundersökning* (Stockholm: Skolverket, 1999). Se också Staffan Thorson, Marianne Molander Beyer & Sigrid Dentler, *Språklig enfald eller mångfald...? En studie av gymnasieelevers och språklärares uppfattningar om elevers val av moderna språk*, (Göteborg: Göteborgs universitet, 2003).

³ Språken behöver inte vara små i antal talare globalt sett, men som är små i förhållande till andra språk inom det svenska utbildningssystemet. Högskoleverket fick 2002 i uppdrag att särskilt utreda frågan om småspråkens situation i den högre utbildningen, se Högskoleverket, *Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag*, (Stockholm: Högskoleverket 2002), där det bland annat konstateras att ekonomin är synnerligen problematisk för många småspråk: "Utredningen visar att det största problemet för småspråken, i dag liksom tidigare, är deras ekonomi. Om statsmakterna vill värna en mångfacetterad språkutbildning i Sverige är därför en ytterligare tillförsel av medel utöver den ordinarie medelstilldelningen nödvändig." (s. 5.)

⁴ Högskoleverket, *Hur har det gått? En slutrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar åren 2001–2006*, (Stockholm: Högskoleverket, 2007), s. 85. I en tematisk analys av språkutbildningarna menar Högskoleverket att man "vid flera tillfällen under de gångna åren [har] uttalat bekymmer för språkämnenas situation vid universitet och högskolor. Oron har till en början gällt utbildningar i språk som haft ett mycket litet antal studenter, dels klassiska språk, dels orientaliska och afrikanska språk. Problemen i dessa utbildningar har rört både grundutbildning och forskarutbildning och har sin orsak främst i att ämnena har för få kvalificerade lärare för att kunna bedriva utbildning på vetenskaplig grund och i att utbildningsmiljöerna är alltför små". Högskoleverket, *Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2004*, (Stockholm: Högskoleverket, 2005), s. 17. Se även exempelvis Högskoleverket, *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i romanska språk vid svenska universitet och högskolor. Del III: franska*, (Stockholm: Högskoleverket, 2005), där utredarna talar om franskans generella marginalisering. I en stor utredning om svenska språkets ställning konstateras att under "de senaste åren har språkets ställning vid universitet och högskolor försvagats", *Mål i mun - Förslag till handlingsprogram för svenska språket*, SOU 2002:27, s. 214.

⁵ Vad gäller nedläggningen av alla främmande språk förutom engelska vid Södertörns högskola, se debatt i Dagens Nyheter: Ebba Witt-Brattström, "Snuvade på doktorshatten", *Dagens Nyheter*, 18 juni 2005, Ingela Josefsson, "Språkförbistring", *Dagens Nyheter*, 22 juni 2005, samt Frank Michael Kirsch & Christine Frisch, "Småsnålt. 'Rektorns statistik avviker kraftigt från institutionens'", *Dagens Nyheter*, 22 juni 2005. Se även Per-Olof Eliasson, "Södertörn lägger ned utbildningar i fem språk" *Universitetsläraaren*, 11 (2005), och Per-Olof Eliasson, "Låg resurstilldelning drabbar småspråken", *Universitetsläraaren*, 10/11 (2007). Att språkundervisningen koncentrerats under 2000-talet vittnar även Högskolever-

institutioner och gjort större enheter såsom institutioner för moderna språk, för romanska språk och till och med för språk.⁶

Det vi vill bidra med i denna artikel är att undersöka språkens positioner i utbildningssystemet med ett längre tidsperspektiv i fokus och därmed fördjupa förståelsen för språkens situation och i vissa fall även ifrågasätta påståendet om språkutbildningarnas kris. Sedan när har språken tappat mark, sker tappet i lika stor omfattning på alla utbildningsnivåer eller finns här betydande skillnader? Hur slår krisen mot de olika språken, vilka är de största förlorarna och kan några vinnare identifieras? Vi kommer att analysera de skiftande konjunkturen vad gäller elevers och studenters val av språkkurser i skolan och högskolan. Ett särskilt intresse ägnas mängden elever och studenter som läser språk på olika nivåer samt hur volymerna förändrats över tid.

Ett ökat utbud av språkutbildningar i skola

Låt oss inledningsvis ge en kort överblick över hur språkens ställning förändrats i skolan från 1960-talet och framåt. Särskilt intressant är att utvecklingen gått mot att elever allt tidigare kommit i kontakt med främmande språk. Språkutbildning har utvidgats i avseende på både mängden språk som går att läsa och vad gäller utbudet.

Under 1960-talet infördes en gemensam grundskola i Sverige. I dess första läroplan, 1962, kom engelskan att införas som ett obligatoriskt språk för samtliga elever från årskurs 4 till årskurs 7. Engelskan markerade härmed sin ställning som det dominerande främmande språket i skolan och tog samtidigt över en position som sedan tidigare varit förbehållen tyskan.⁷ De främmande språken har liksom det engelska språket fått ökad spridning sedan 1960-talet. Särskilt är detta ett faktum i grundskolan. Men utvecklingen skiljer sig mellan engelska och övriga språk. Utvecklingen för engelskan kännetecknas främst av att undervisningen gått ner i åldrarna, från årskurs 4 till den allra första årskursen i grundskolan (och på sina håll har engelska också kommit att bli en del av verksamheten i förskoleklasser). Riktigt samma spridning har inte övriga språk (de så kallade B- och C-språken) fått även om möjligheten att påbörja ett andra och tredje främmande språk tidigare lagts från årskurs 7 till årskurs 6. De stora förändringarna när det gäller denna språkgrupp är istället att undervisningstiden ökat kraftigt (Se figur 1). I huvudsak är denna ökning ett resultat av stora språksatsningar under 1990-talet. I denna satsning på språk

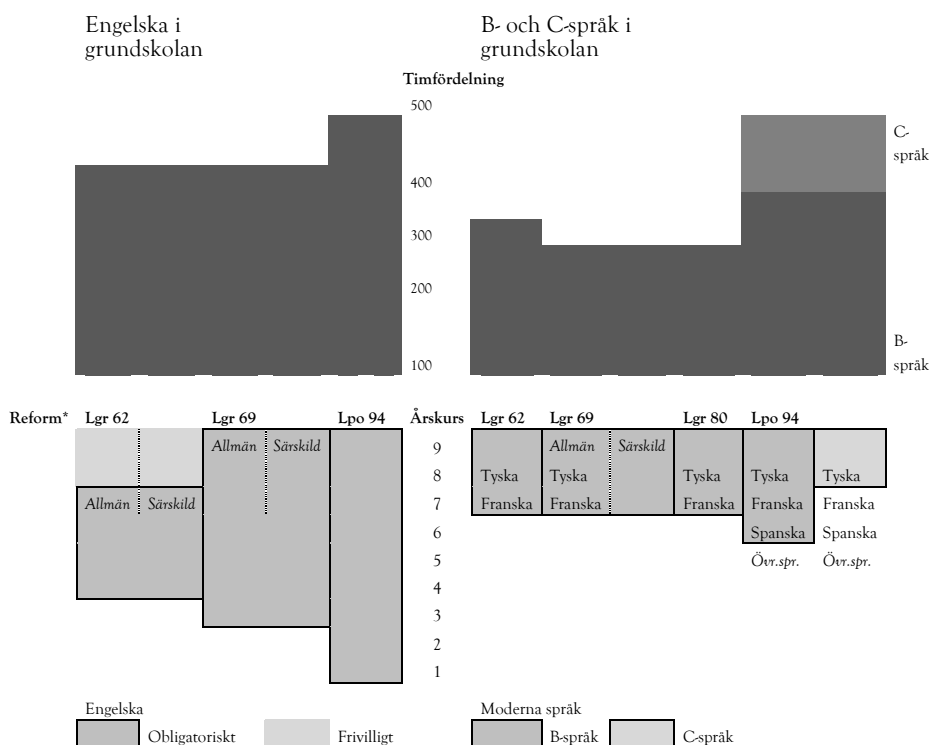
kets uppföljning av sina tidigare utvärderingar 2004, Högskoleverket, *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar år 2004*, (Stockholm: Högskoleverket, 2010).

⁶ Exempelvis finns vid Uppsala universitet sedan 2004 en institution för moderna språk, vid Stockholms universitet från 2005 en institution för franska, italienska och klassiska språk och en för baltiska språk, finska och tyska, vid Lunds universitet sedan 2006 ett Språk- och litteraturcentrum, samt vid Göteborgs universitet en institution för språk och litteratur, bildad 2009. Omfattningen av sammanslagningarna varierar således, men samtliga av de fyra äldsta och största universiteterna har omorganiserat sina språkinstitutioner.

⁷ Fram till 1946 var tyskan det första språket i realskolan, något som förändrades under krigsåren. Tyskan kom då att ersättas med engelskan som det huvudsakliga främmande språket. Se Henrik Johansson, "När engelskan tog kommandot i skolan", *Tvärsnitt* 1 (2004), (www.vr.se).

tillkom även möjligheten att läsa ett tredje främmande språk, dessutom infördes spanska som ett nytt B-språk i grundskolan vid sidan av tyska och franska.⁸

Figur 1. Översikt över språkens utveckling i grundskolan.

* Reformen avser de stora läroplansreformerna från 1960-talet och framåt. Lgr=Läroplan för grundskolan, Lpo=Läroplan för det obligatoriska skolväsendet.

För gymnasieskolans del är bilden över språkens utveckling något mer komplicerad. Här har sedan gymnasieskolans tillkomst på mitten av 1960-talet funnits en tydlig uppdelning mellan de studieförberedande programmen och de mer yrkesförberedande utbildningarna, där de förstnämnda genomgående haft mer språkstudier. Gymnasieskolan präglas även under de senaste två decennierna av elevernas ökade valfrihet att utforma sin egen utbildning. Därmed har också möjligheterna att välja bort språkkurser till förmån för andra kurser ökat. Positionerna för språken varierar också. Engelskan har en stark ställning som kärnämne och läses av samtliga elever, medan studier av övriga språk sker på valfri basis och är i högre utsträckning relaterat till det gymnasieprogram som eleven läser. Ett antal satsningar på de moderna språken är däremot värda att uppmärksamma. Införandet av en stegindeldad

⁸ Se vidare Per Malmberg, *De moderna språken i grundskolan och gymnasieskolan från 1960 och framåt* (Stockholm: Skolverket, 1999).

språkstruktur år 2003 har inneburit att elever på gymnasieskolan har möjlighet att läsa språkkurser på en mer avancerad nivå än vad som tidigare varit fallet. Nyligen infördes också en omfattande ändring av antagningen till högre studier. Genom införandet av ett meritpoängssystem där språkkurser ger extra poäng inför sökande till högskolestudier, vill statsmakterna premiера intresset för språkstudier samtidigt som man hoppas att avhoppen ska minska. (Se vidare Krih & Lidegran i detta nummer) Regeringen gav 2010 Skolverket i uppdrag att utreda hur fler elever kan fås att välja språkstudier i grundskolan.⁹ Att språken prioriteras i utbildningspolitiken understryks även i formuleringen att "[d]e moderna språkens ställning i grundskolan och gymnasieskolan bör stärkas. ... Ambitionen ska vara att alla elever ska läsa ett modernt språk i grundskolan. Regelverket för språkvalet i årskurs sex bör därför ses över."¹⁰

Vi har med andra ord över tid fått en tydligt differentierad språkflora. Nya språk har kommit till och kompletterat de tidigare helt dominerande språken engelska, tyska och franska. Spanskan har, som vi kommer att uppmärksamma längre fram, vuxit sig stark både i grundskolan och gymnasiet, och i gymnasieskolan finns i dag ett stort utbud av språk, där främst italienska, ryska och kinesiska har fått ett betydande genomslag. I viss mån har även valmöjligheterna att välja ett tredje främmande språk ökat genom exempelvis elevens individuella val i grundskolan.

Den numerära utvecklingen i grundskolan och gymnasiet

Benägenheten att välja att läsa språk i grundskolan har varit förhållandevis konstant över åtminstone de senaste tio åren. Vi får här skilja mellan det så kallade B-språket, som är elevernas primära val av främmande språk, och C-språket, som är deras andra och sker inom ramen för elevens individuella val.¹¹ Figur 2 nedan ger oss en översiktlig bild över antalet och andelen elever som avslutat årskurs 9 i grundskolan med ett slutbetyg i B-språk åren 1998 till 2009. Vi ser här att antalet elever med betyg i B-språk ökat kraftigt från drygt 60 000 år 1998 till närmare 75 000 år 2009. Men detta sker samtidigt som elevpopulationen totalt sett ökar i grundskolan. Studerar vi istället de relativa andelarna ligger dessa påfallande stabilt över perioden, runt 60 procent av samtliga elever får ett betyg i B-språk. Någon större ökning eller minskning går med andra ord inte att spåra när det gäller elevernas första språkval. Det andra språkvalet, det så kallade C-språket, har sedan det infördes varit en relativt marginell förekomst i grundskolan. Få elever har valt att påbörja ett tredje främmande språk (utöver den obligatoriska engelskan och B-språket) redan i grundskolan – vilket var en av ambitionerna med det förstärkta språkprogram som infördes i 1994 års läroplan. År 2009 är det så få som 1,8 procent av eleverna som valt ett C-språk inom ramen för

⁹ Utbildningsdepartementet, *Uppdrag till Statens skolverk att kartlägga och föreslå åtgärder för att få fler elever att välja moderna språk som språkval och för att utveckla språkvalet svenska/engelska*, U2010/4019/S.

¹⁰ *Förslag till statsbudget för 2011. Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning*, Prop. 2010/11:1, s. 55.

¹¹ Den statistik vi fortsättningsvis bygger på avser elever som fått betyg på olika språkkurser, alltså inte val av språkkurs.

sitt individuella val vilket är en liten minskning från tidigare år (som mest fick 4 procent ett betyg i ett C-språk år 2002).

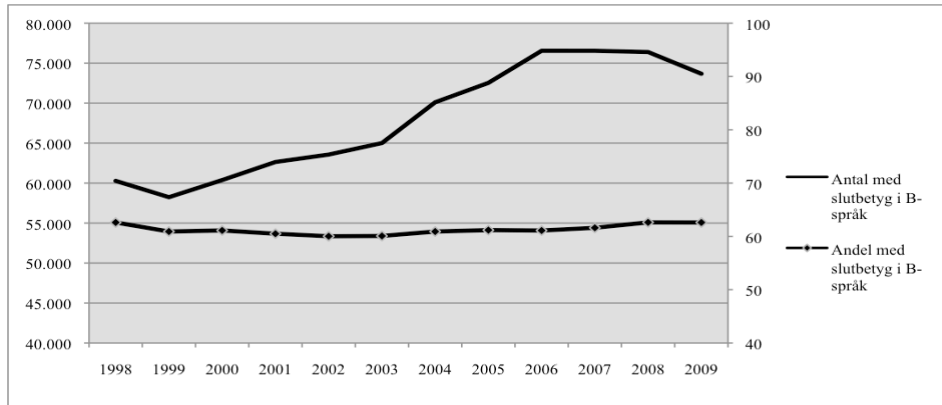
Gymnasieskolan har en något mer komplicerad kursstruktur som inte lika enkelt låter sig jämföras över tid. Över åren har man också genomfört ett flertal förändringar i denna struktur. Den kanske största var när man från 2003 ersatte B- och C-språken med sina tillhörande A- och B-kurser med ett stegindelad kurssystem, från steg 1 till steg 7. Den främsta anledningen till detta var att man ville skapa en tydligare progression över grundskola och gymnasieskola och öka förutsättningarna för att hantera elever med olika språkliga förkunskaper. Förändringen markerade även en höjd ambitionsnivå vad gäller språkstudier, då det möjliggjordes för elever att läsa språk på en hög nivå som tidigare inte varit möjligt.

Vi kan vid en överblick konstatera att andelen elever som lämnar gymnasieskolan med ett betyg i ett B-språk minskar något under perioden 1987 till 2002, från runt 40 procent till närmare 35 procent. Elever som läser ett C-språk är klart färre till antalet och minskar därtill under perioden. Om vi följer utvecklingen på de stegindelade språkkurserna så fortsätter den svagt negativa trenden där andelen elever minskar något över tid på steg 1 till och med steg 4 under perioden 2003 till 2009. Någon dramatisk förändring är det dock knappast tal om, exempelvis minskar andelen elever med slutbetyg i steg 1 från 26 procent 2003 till 23 procent 2009.

De mer avancerade språkkurserna (steg 5 till 7) är intressanta då dessa kurser ligger på en nivå som tidigare inte haft någon motsvarighet i gymnasieskolan. Eleverna som kommer upp på dessa nivåer är också relativt få, särskilt steg 6 och 7. Däremot är andelen som läser steg 6 och 7 stabil under perioden. Studerar vi istället *antalet* elever på de olika stegen blir bilden något annorlunda. Antalet elever ökar inom i princip samtliga steg under perioden 2003 till 2009.

Skillnaden mellan antal och andelar elever som läser språkkurser är intressant. Våra resultat visar att talet om språkens kris inte kan kopplas till en nedgång i *antal* elever på språkutbildningar. Särskilt inte i grundskolan där de ökande elevkullarna fått till följd att antalet som fått betyg i ett B-språk ökat markant över tid. *Andelen* elever i grundskolan som läst ett B-språk har dessutom varit stabil över hela perioden och till och med ökat något de sista åren. För gymnasieskolans del sker förvisso en andelsmässig nedgång men antalet gymnasieelever som läser språk ökar under perioden. Införandet av det stegindelade kurssystemet har dessutom inneburit att elever som läser språk på en mer avancerad nivå ökat något.

Figur 2. Antal respektive andelar elever med slutbetyg i B-språk i grundskolan 1998–2009.

Kraftiga förskjutningar mellan språken

Styrkerelationerna mellan skolans olika språk ändras över tid. Tyskan och franskan, de tidigare dominanterna i den svenska skolan, har fått se sig tillbakaträngda av framför allt spanskan. Särskilt tydligt är detta i grundskolan.

Spanskan gjorde sitt inträde som B-språk i grundskolan 1994 men det var inledningsvis relativt få elever som läste spanska. I början av 2000-talet vänder det dock och det sker en nästan osannolik expansion av antalet elever som väljer spanska som sitt första språkval. Andelen elever som läser spanska ökar från strax under 10 procent 1998 och 1999 till nästan 50 procent 2009 om man ser till elever om får ett betyg i ett B-språk. År 2006 gick spanskan förbi tyskan som det vanligaste B-språket i grundskolan. Det är också tydligt att det är just tyskan som tappar mark till förmån för spanskan: de relativa andelarna som har ett slutbetyg i tyska minskar från nästan 65 procent 1998 till under 30 procent 2009. Det är intressant att franskan ligger relativt stabilt under hela perioden. Det sker en viss ökning av andelen franskstuderande från 1998 till 2002, men sedan tappar språket åter mark och landar slutligen på drygt 20 procent av eleverna 2009.

Grundskolans språkval får efterverkningar på gymnasieskolan. När ett språk minskar i popularitet i grundskolan för detta till viss del med sig att antalet elever som har möjlighet att läsa just detta språk som B-språk i gymnasieskolan minskar. Åren 1987 till 2002 illustreras detta i att antalet elever som läser exempelvis tyska minskar från runt 27 000 till 15 000. Spanskans framgång i grundskolan har omvänt inneburit att spanskan också blivit det vanligaste fortsättningsspråket i gymnasieskolan. Men även som nybörjarspråk i gymnasieskolan lockar spanskan klart flest elever. Steg 1 i moderna språk domineras kraftigt av spanskan under perioden 2003 till 2009 då klart över 50 procent av eleverna som här får ett betyg har valt spanska som sitt nybörjarspråk. Därefter minskar spanskan sina andelar avsevärt på steg 1, en konsekvens av

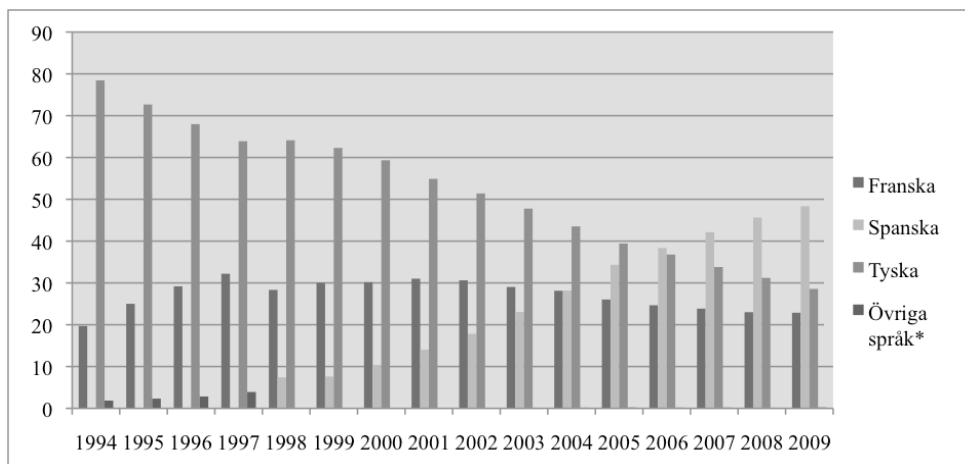
att allt fler väljer spanska som sitt språkval i grundskolan. Detta innebär dock inte att tyskan återtar sina förlorade marknadsandelar utan det är istället nya språk som ökar mest. Exempelvis ser vi att framför allt italienskan ökar kraftigt under denna period, men även språk som ryska, japanska och kinesiska skjuter fram sina positioner. År 2004 gick italienskan om tyskan som det vanligaste nybörjarspråket i gymnasieskolan efter spanskan. Både tyskan och franskan ligger under perioden relativt stabilt. Tyskan ökar även något fram till 2009 från runt 15 procent av betygen till närmare 20 procent, medan franskan ligger runt 10 procent.

När det gäller elever som fortsätter sitt språkval från grundskolan, det som från 2003 kallas steg 3, följer dessa inte oväntat den utveckling som skett i grundskolan. Tyskan förlorar mark till framför allt spanskan som växer kraftigt. Från år 2008 är spanskan det vanligaste fortsättningspråket i gymnasieskolan och tyskan minskar från klart över 50 procent av eleverna 2003 till 30 procent 2009. Också franskan minskar sina andelar, om än inte i samma utsträckning som tyskan. En viss uppgång sker vad gäller övriga språk, men eftersom dessa språk fortfarande är små i grundskolan rör det sig om en blygsam ökning. Ganska få elever har möjlighet att läsa italienska, ryska och kinesiska som ett fortsättningspråk i gymnasieskolan.

Slutligen kan konstateras att för de mer avancerade språkkurserna, steg 5 till och med 7, är det i princip enbart i de i grundskolan tre större språken – spanska, tyska och franska – som eleverna når upp till dessa nivåer. Det är också relativt få elever som gör så omfattande språkinvesteringar (år 2009 är det drygt 4 000 elever som får ett betyg i steg 5, 594 i steg 6 och 196 i steg 7). Det bör dock tilläggas att denna grupp växer stadigt över åren. Vilka de elever är som väljer att läsa dessa avancerade språkkurser framstår som intressant att analysera framöver.

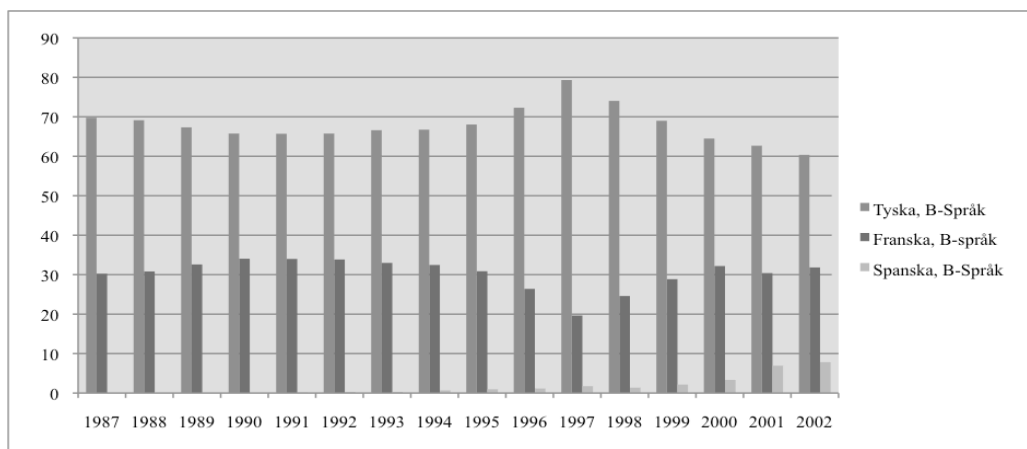
Om den numerära utvecklingen vad gäller grundskole- och gymnasieelevers studier av språk överhuvudtaget visar på relativt blygsamma förändringar finner vi desto mer dramatiska förskjutningar vad gäller styrkeförhållandena *mellan* de olika språken. Spanskans segertåg, från ett relativt nytt och till numerärerna litet språk, till total dominans i såväl grundskola som gymnasieskola, sker parallellt med en stadig expansion av ett antal andra språk, som italienska, ryska och kinesiska. Dessa förändringar har långtgående effekter på den överliggande nivån – högskolans – möjligheter att rekrytera studenter till sina utbildningar.

Figur 3. Val av B-språk i grundskolan 1998–2009, andelar av de elever som har ett slutbetyg i franska, spanska eller tyska.

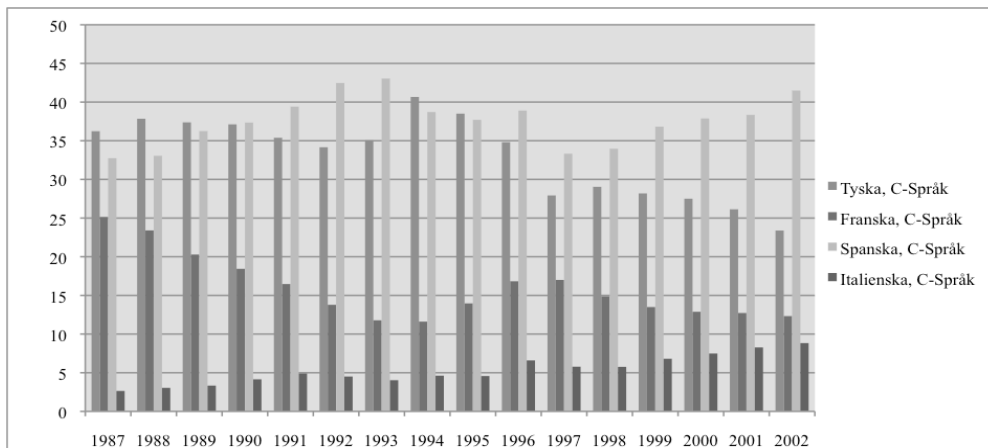

* Perioden 1994-1997 inkluderas Spanska i gruppen Övriga språk.

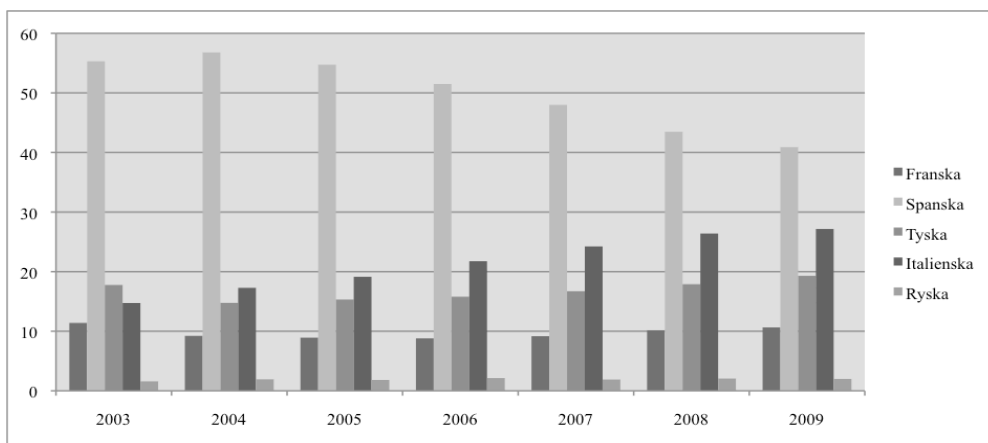
Figur 4. Elever med betyg i B-språk (A-kurs) på gymnasiet, andelar 1987–2002.

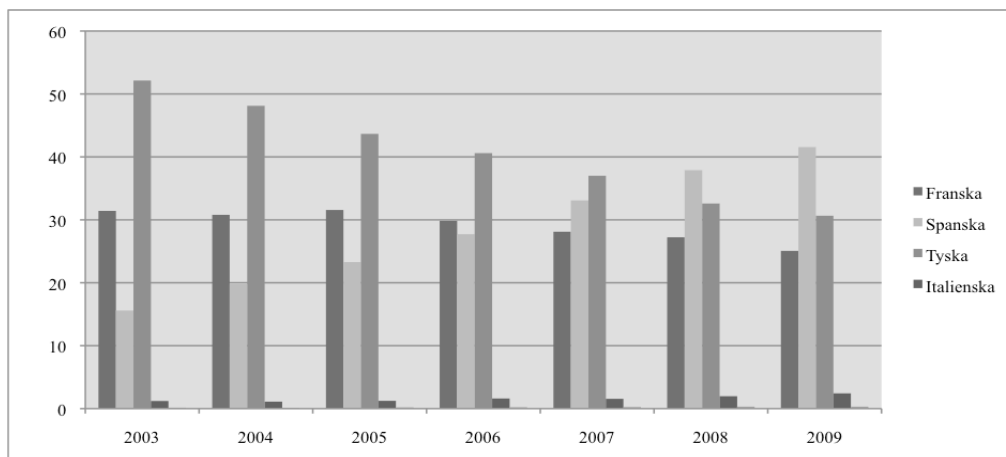
Figur 5. Elever med betyg i C-språk (A-kurs) på gymnasiet, andelar 1987–2002.

Figur 6. Elever med slutbetyg i moderna språk steg 1 i gymnasieskolan, andelar, de fem största språken.

Figur 7. Elever med slutbetyg i moderna språk steg 3 i gymnasieskolan, andelar, de fyra största språken.

Språk i högskolan

Språkutbildningarnas villkor i högskolan skiljer sig på många sätt från deras ställning i grund- och gymnasieskolan. Den mest avgörande skillnaden är den specialisering som kännetecknar den högre utbildningen till skillnad från de mer generella utbildningarna på lägre nivåer. Medan språken utgör en beståndsdel av samtliga elevers studier i grund- och gymnasieskola, läser studenterna på den högre nivån antingen utbildningar som uteslutande rör språk eller sådana där språkundervisning helt saknas. Däremellan finns vissa utbildningar där språkundervisning ingår som kompletterande moment.

En annan viktig skillnad mot underliggande nivåer, framför allt grundskolans, är att statsmakten inte i någon större utsträckning kan styra mängden språkutbildning studenterna får sig till livs. Statens direkta grepp över högskolan har förändrats över tid och på en övergripande nivå försvagats. Mer av styrningen sker numera indirekt, ofta med hjälp av utvärderingar som kommit att bli ett av dess viktigaste instrument. Högskolereformen 1993 innebar i vissa avseenden en ökad decentralisering och övergång till ett mer marknadsanpassat utbildningssystem. De enskilda lärosätena fick i allt större utsträckning bestämma över sina utbildningsutbud. Det har också blivit allt mer uppenbart att detta system inte varit perfekt. Språkutbildningarna utgör ett av de mest flagranta exemplen på problemen med en decentraliserad ordning. Små utbildningar blir sårbara om de sprids ut för mycket och om utbildningsutbudet primärt styrs av studenternas önskemål, vilket Högskoleverkets egna utvärderingar visar med stor tydlighet.¹² För att råda visst bot på de problem som uppkommit har vissa initiativ tagits. Högskoleverket fick 2002 i uppdrag av regeringen att utreda de

¹² Se referenser i fotnot 4.

så kallade småspråkens situation och kom med rekommendationer om ekonomisk förstärkning till lärosätena för utbildning inom småspråken genom "särskilda åtaganden med särskilda resurser".¹³

Utbildningsdepartementet har däremot valt att inte vika särskilda resurser till lärosätena. Sveriges universitets- och högskoleförbund, en intresseorganisation för landets högre lärosäten, tillsatte en arbetsgrupp som ledde fram till en överenskommelse mellan de större universiteten om hur språkutbildning i småspråk ska koncentreras.¹⁴ Därtill har enskilda lärosäten gått samman och utrett frågan om hur koncentration och samverkan kan åstadkommas.¹⁵ Som påpekades i inledningen har också mycket hänt vad gäller språkens organisation. De större universiteten har alla i varierande grad slagit samman språkinstitutioner till större enheter, ibland även inbefattande litteraturvetenskap. I vissa fall har till och med hela språkinstitutioner lagts ned.

I det följande kommer vi dock anlägga ett annat perspektiv än att studera språkutbildningens organisation och fördelning och i stället se till väldigt övergripande tendenser. Två centrala aspekter kommer att analyseras, dels utvecklingen av olika former av språkutbildningar i högskolan, dels förändringar över tid vad gäller förhållandena mellan de största språkens numerärer.

Numerär ökning, men relativ tillbakagång

Låt oss börja med att kartlägga de stora trenderna inom språkutbildningarna inom högre utbildning. Först är det emellertid nödvändigt att kort redogöra för hur högskolans språkutbildningar kan grupperas för att vi ska få en samlad bild av deras utveckling.

Vi har urskiljt tre huvudsakliga typer av språkutbildningar på högskolenivå. Den första kategorin är den mest självskrivna: studier i enskilda moderna språk såsom franska, tyska och spanska eller grupper av språk, exempelvis nordiska språk eller slaviska språk. Språken står i centrum för utbildningen och det är ofta frågan om kursstudier, från A- till D-nivå i det tidigare systemet, eller från grundnivå till avancerad nivå med dagens terminologi. En andra kategori utgörs av olika lärarutbildningar där språkstudier ingår som en betydande del. En tredje kategori är övriga utbildningar med en språklig profil. Till denna grupp förs exempelvis företagsekonomiska utbildningar med fransk, rysk eller japansk inriktning eller civilingenjörsutbildningar inom industriell ekonomi med internationell inriktning. Gränserna mellan dessa utbildningar är inte alltid knivskarpa. I många fall kan studenter från flera olika utbildningar läsa samma språkkurser. Det är inte heller ovanligt att de som läser språk som fristående kurs vid senare tillfälle kompletterar sina studier med en påbyggande lärarut-

¹³ Högskoleverket, *Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag*, (Stockholm: Högskoleverket, 2002), 69–75.

¹⁴ SUHF, *Förslag till fördelning av särskilda åtaganden inom den högre utbildningen i språk*, Skrivelse till Utbildningsdepartementet, 2006-11-27.

¹⁵ Kåre Bremer, rektor för Stockholms universitet ledde under 2006 en utredning om språkutbildningarnas situation vid lärosäten i Mälardalen.

bildning, eller att de som har läst en vanlig civilingenjörsutbildning lägger till fristående studier i språk. För att förstå hur studenterna kombinerar språkstudierna med andra typer av utbildningar krävs att analyser görs av studenternas hela studiegångar, vilket återstår att göra.

Med denna gruppering i minnet kan utvecklingen beskrivas i såväl absoluta som relativa tal. Först beaktas de renodlade språkutbildningarna. Därefter vidgas perspektivet till att även inkludera utbildningar där språkstudier ingår som en del av studiegången. Slutligen studeras de främmande språkens utveckling över tid.

De renodlade språkutbildningarna

Om vi till att börja med håller oss till de renodlade språkutbildningarnas förändringar över de senaste trettio åren kan utvecklingen på ett mycket övergripande sätt beskrivas som en uppgång i antalet studenter men en tillbakagång i relativa termer. Från 1978 till 2007 ökade antalet från 17 000 till 22 000 (figur 8). Samtidigt gick andelen som läser på de renodlade språkutbildningarna ned från närmare 10 procent till 6 procent (figur 9). Tar vi de mest extrema åren blir bilden något annorlunda, från en bottenivå på under 13 000 hösten 1986 till toppnotering på över 30 000 hösten 2003. Andelsmässigt utgjorde språkstudenterna ungefär 7 procent vid båda tillfällena. Vad gäller andelarna var 1978 och 2007 faktiskt de mest extrema åren, 1978 hade den högsta andelen och 2007 den lägsta.

Förändringen har skett i olika faser. Delar vi upp de trettio åren i tre tioårsperioder och koncentrerar oss till de studenter som läste rena språkutbildningar¹⁶ var tendensen något sviktande under de första tio åren, från 17 000 till 13 000, medan de därefter följande tio åren innebar en kraftig expansion, från dryga 13 000 till över 26 000. Hösten 1997 föll antalet ned till 22 000 för att sedan öka till 30 000 hösten 2003 och därefter falla tillbaka till under 22 000 fyra år senare. Över hela perioden är det fler studenter som läser främmande språk än som läser nordiska språk. Fram till mitten av 1990-talet var det ungefär dubbelt och vissa år upp mot tre gånger så många studenter som läste främmande språk i relation till nordiska språk. Efter 1990-talets mitt går de främmande språken ned samtidigt som nordiska språk faktiskt ökade något och när de främmande språken börjar öka igen efter 2000, ökar nordiska språk i samma omfattning. Utpräglade språkvetenskapliga utbildningar har under hela perioden varit ett marginellt fenomen sett till högskolan i stort, dessa utbildningar läses av något drygt tusental studenter, och är över hela tiden den minsta kategorin språkutbildningar.

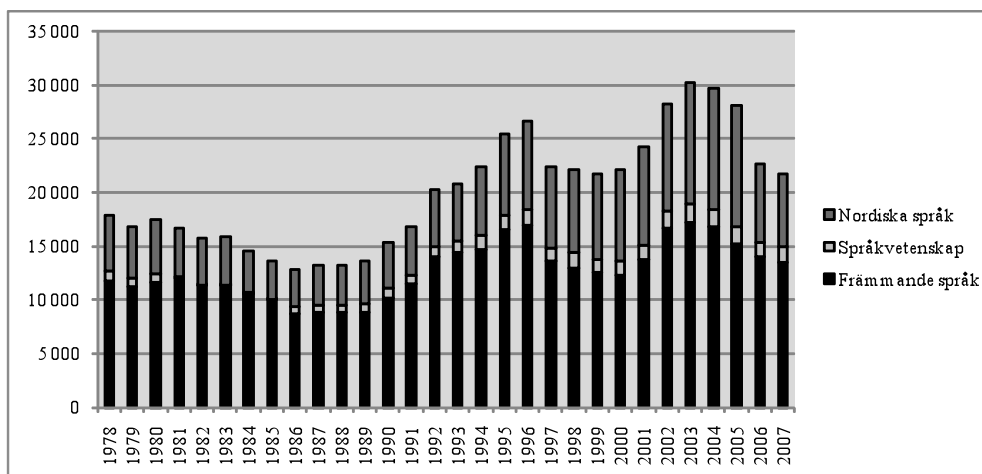
I och med att antalet studenter i högskolan ökade markant över perioden, framför allt under 1990-talet och en bit in på 2000-talet, innebar den numerära ökningen av språkstudenter alltså ingen ökning i relativa termer, snarare tvärtom, totalt sker som sagt en tillbakagång från närmare 10 procent till 6 procent. Främmande språk tappar under perioden 3 procentenheter, de går från strax under 7 procent till en bit under 4

¹⁶ Klassificeringen av de andra två typerna av utbildningar är mer osäker. Framför allt är lärarutbildningar i språk underskattade fram till början av 1990-talet.

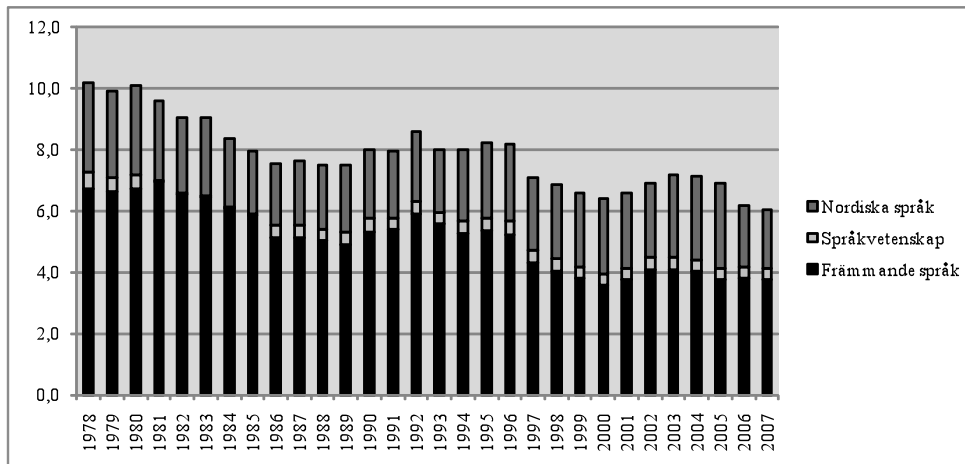
procent. Nordiska språk går tillbaka med 1 procentenhet, från 3 till 2 procent. De två största kategorierna språkutbildningar utvecklar sig emellertid olika över perioden. Främmande språks kurva kan beskrivas som en svängande kurva som sakta sjunker. Nordiska språk sjunker först för att sedan sakta stiga över senare delen av perioden. Först de två sista åren sjunker kurvan snabbt.

Resultaten väcker ett antal frågor. En sådan rör den successiva nedgången för främmande språk över perioden. Framför allt blir det intressant att försöka förklara att det sker ett tapp efter Sveriges inträde i Europeiska unionen 1995, när man kunde förväntat sig ett ökat intresse för språkstudier i och med en större integration i internationella arbetsmarknader. En annan fråga är varför nordiska språk lyckats behålla förhållandevis höga andelar över perioden. I ljuset av detta ter sig de dalande andelarna för nordiska språk de två sista åren av perioden intressanta att undersöka vidare.

Figur 8. Renodlade språkutbildningar, 1978–2007. Antal registrerade studenter.

Figur 9. Renodlade språkutbildningar, 1978–2007. Andelar registrerade studenter.

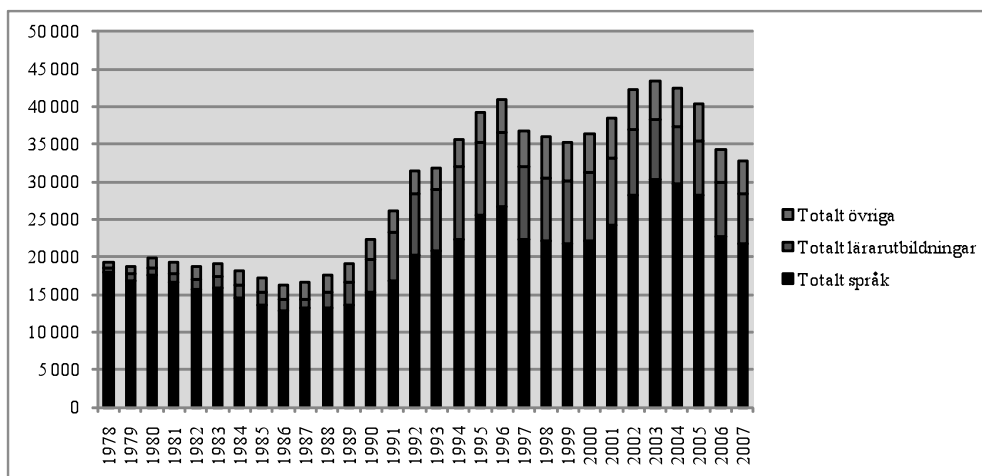
En utvidgad definition av språkutbildningar

Att enbart fokusera de renodlade språkutbildningarna ger inte en komplett bild av högre språkstudier. Även om det finns risk för felskattningar visar figur 10 att förutom de renodlade språkutbildningarna, som står för majoriteten av de registrerade studenterna, bidrar lärarutbildningar med språklig inriktning och övriga utbildningar med språklig/internationell inriktning med förhållandevis många studenter. Lärarutbildningarna ger det största bidraget, från 7 000 upp mot 10 000 studenter per år de senaste femton åren. Dessförinnan är statistiken inte helt rättvisande: klassificeringen av utbildningarna under det första decenniet tillåter oftast inte att lärarutbildningar inriktade mot språk särskiljs från andra lärarutbildningar, och siffrorna är således grovt underskattade och vi bör inte lägga någon stor vikt vid dem. Övriga utbildningar med språklig inriktning är sannolikt bättre redovisade över hela perioden och har ett ökande antal studenter, från strax under 1 000 i slutet av 1970-talet till över 5 000 tjugo år senare.

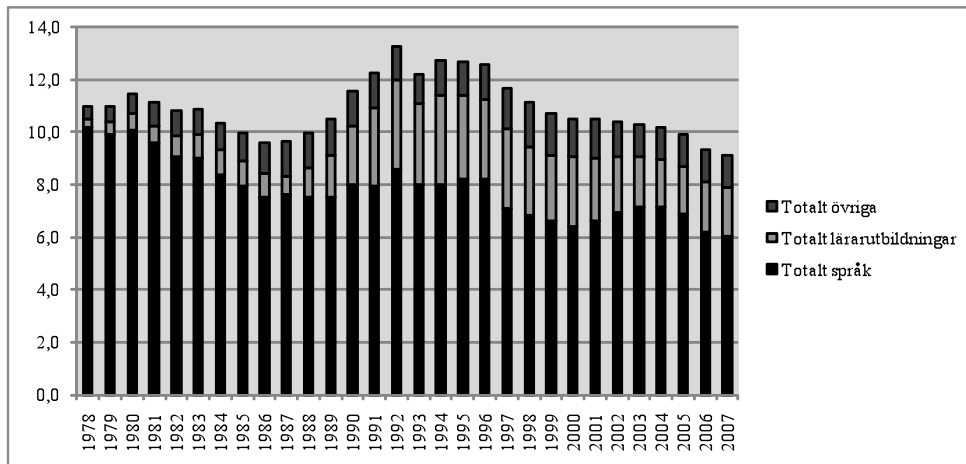
De tre huvudkategorierna av språkutbildningar, renodlade språkutbildningar, lärarutbildningar med språkinriktning, samt övriga utbildningar med språkinriktning, som redovisas i figur 10, ger tagna tillsammans en samlad bild av utvecklingen av språkrelaterade utbildningar över de senaste trettio åren. Med brasklappen att lärarutbildningar inom språk är underskattade i början av perioden visar figuren att den karaktäristik som gjordes för de renodlade språkutbildningarna ovan även gäller för den totala bilden: det skedde en viss nedgång de första tio åren, därefter ökade antalet studenter successivt de nästkommande tio åren, för att under den sista tioårsperioden pendla upp och ner. En skillnad mot beskrivningen av de renodlade utbildningarna tagna för sig (se ovan) är att när samtliga tre kategorier studeras blir ökningen av studenter än tydligare eftersom expansionen sker inom tre områden i stället för inom endast ett. Det blir också tydligt att de två ytterligare kategorierna, lärarut-

bildningar med inriktning mot språk och övriga utbildningar med inriktning mot språk, gör att den relativa minskningen inom språkområdet inte blir lika markant (se figur 11). Nedgången blir endast 2 procentenheter, från 11 till 9 procent, jämfört med 4 procentenheter, från 10 procent till 6 procent, när endast de renodlade språkutbildningarna beaktas. Språkutbildningarnas kris blir således mindre grav när en vidgad definition av språkstudier används. Innebörden av högre språkstudier har med andra ord förändrats över åren, från att ha dominerats av mer renodlade språkstudier till ett mer diversifierat utbildningsutbud, i vilket språkstudier allt oftare kommit att utgöra ett kompletterande inslag i studierna.

Figur 10. Tre typer av språkutbildningar, 1978–2007. Antal registrerade studenter.

Figur 11. Tre typer av språkutbildningar, 1978–2007. Andelar registrerade studenter.

De främmande språkens kursutvecklingar

Vi har hittills rört oss på en mycket aggregerad nivå, där vi primärt differentierat mellan olika generella typer av språkliga utbildningar. I det följande ska de enskilda språkens konjunkturen analyseras. I och med att statistiken inte är helt jämförbar över de undersökta åren kan vi inte göra en heltäckande analys på en sådan detaljnivå som vi önskar. Vi kommer därför att begränsa oss till att studera de större språkens utveckling. I den officiella utbildningsnomenklaturen, SUN 2000, särskiljs på den mest detaljerade nivån fem främmande språk, engelska, tyska, franska, spanska och ryska.¹⁷ Övriga språk slås samman till en resterande kategori. I detta sammanhang tas en utgångspunkt i dessa sex kategorier.¹⁸

Hösten 1978 var engelska med sina närmare 5 200 studenter det i särklass största enskilda främmande språket som lästes i den svenska högskolan. Franska, som var det näst största språket, lästes av under 1 800 studenter, vilket var knappa 500 studenter fler än tyska, det tredje största språket. Spanska och ryska mönstrade drygt 500 studenter vardera. Den heterogena kategorin övriga främmande språk omfattade 2 300 studenter. Trettio år senare var engelska fortfarande det största enskilda språket, dock med färre studenter, nu 4 600, och franskan det näst största språket, om än med något färre studenter, 1 600. Spanskan hade gått om tyskan och var med sina 1 500 studenter det tredje största språket. Tyskan hade fallit tillbaka till det fjärde språket med 1 100 studenter och ryskan låg kvar på drygt 500 studenter. Den enskilt största ökningen stod kategorin övriga språk för som nu räknade 4 200.

¹⁷ Se Statistiska centralbyrån, *Svensk utbildningsnomenklatur. SUN 2000 – standard för klassificering av svensk utbildning*, (Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2000), tillgänglig på http://www.scb.se/statistik/UF/UF0506/_dokument/MISSUN.pdf.

¹⁸ Vi avser senare göra mer precisa analyser av hur enskilda språk såsom japanska, italienska och hindu förändrats över tid.

Mellan periodens början och slut händer mycket som inte fångas av en jämförelse mellan ändpunkterna. Engelska var förvisso det största enskilda språket över hela perioden, men fluktuerade över åren. Antalet studenter gick successivt ned under 1980-talet och nådde sin lägsta punkt 1989 med 2 900 studenter. Därefter fördubblades antalet på dryga fem år. Efter några års nedgång uppnåddes samma nivåer igen i början av 2000-talet. Först under de sista tre åren sjönk andelarna igen. Engelskans utveckling följer i stort sett de främmande språkens totala kurva. Andelarna låg därför förhållandevis konstanta över hela perioden runt mellan 35–40 procent av samtliga studenter i främmande språk.

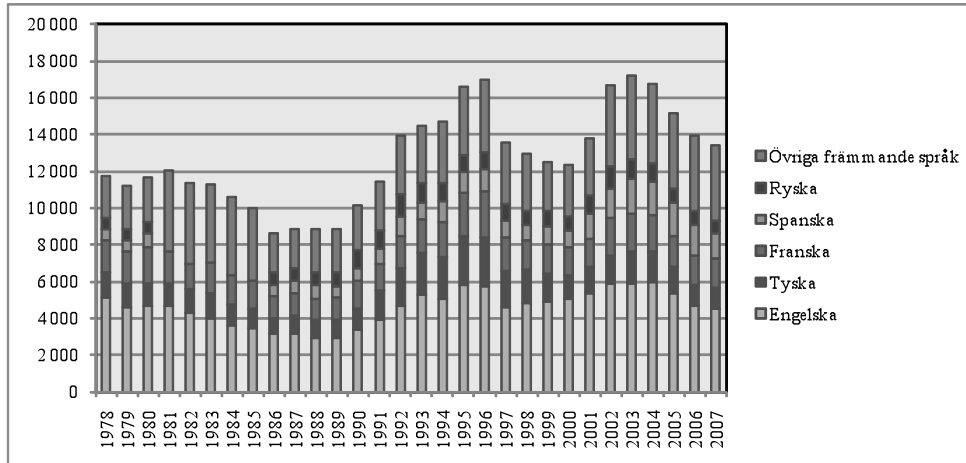
Förhållandet mellan franska och tyska är intressant. Franskan är det större språket av de två under nästan hela perioden (22 av 30 år). Den största absoluta och relativa skillnaden inträffade 1980, då franskan samlade nästan 750 fler studenter och var 60 procent större än tyskan. Detta är anmärkningsvärt mot bakgrund av att franska under hela perioden var ett betydligt mindre språk än tyska i grundskola och gymnasiet. Uppenbarligen har franskan en större attraktionskraft ju högre upp i utbildningssystemet man kommer. De år då tyskan var i övertag koncentrerades till 1990-talet, från 1991 till 1998. Merparten av dessa år präglades av en djup ekonomisk kris och möjligen uppfattades tyskan som ett mer gångbart språk på en kärv arbetsmarknad.

Om franskan och tyskan är förlorare, om inte främst i absoluta så i relativa tal, är spanskan en vinnare, åtminstone numerärt. Spanskan fördubblade sitt antal studenter från 1978 till 2007 och hade 2003 tredubblat antalet. I relativa termer lästes spanska av 4 promille av studenterna i periodens början och andelen var densamma trettio år senare. Den stora skillnaden var att de övriga språken, framför allt franskan och tyskan inte ökat i antal, och att därmed spanskan bättrat på sin relativa position i språkens hierarki avsevärt. Åren 2005 och 2006 var spanskan faktiskt större än både franskan och tyskan. Det sista året i vår serie var franskan återigen störst. Spanskan ökar dels under 1990-talets mitt (och går liksom tyskan fram på franskans bekostnad), dels under de första åren på 2000-talet, från 2000 till 2003 fördubblas antalet från strax under 1 000 till nästan 2 000.

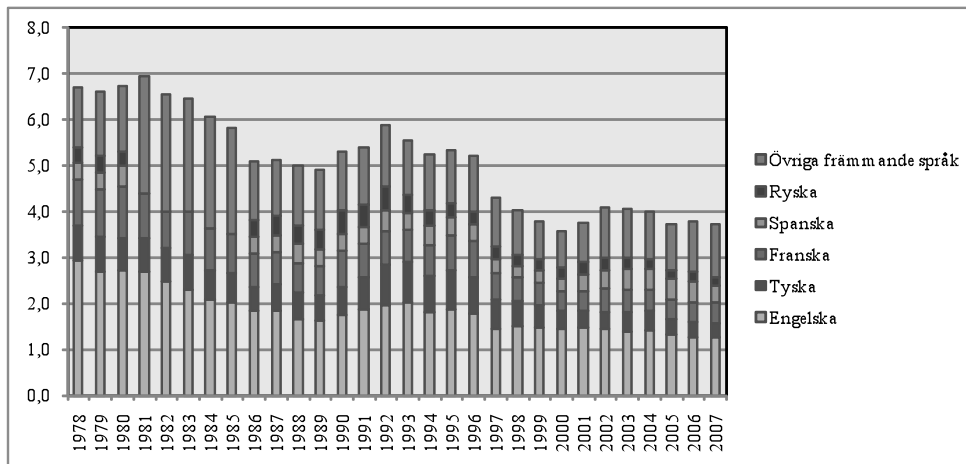
Den största vinnaren är de övriga språken som alltså ökat antalet studenter från 2 300 till 4 200. Högsta noteringen nåddes 2003 med 4 500 studenter. Andelsmässigt har de övriga språken legat stabilt kring dryga procenten av alla studenter,¹⁹ med undantag för åren kring 2000 då andelarna sjönk under 1 procent, till 0,8. Antalet studenter i främmande språk var då för första gången på många år under 3 000-strecket. Vad denna tillfälliga svacka beror på är för tidigt att svara på.

¹⁹ Ett undantag är åren 1981-1985, men då klassificeras flera spanska, ryska och språkvetenskap till övriga språk och kategorin är alltså inte konstant över hela perioden.

Figur 12. Större främmande språk, 1978–2007. Antal registrerade studenter.

Figur 13. Större främmande språk, 1978–2007. Andelar registrerade studenter.

Summering

Syftet med denna artikel har varit att ge en överblick över språkens utveckling i det svenska utbildningsväsendet under det senaste halvsekle, med fokus på de senaste två, tre decennierna. Resultaten pekar i många riktningar. I grundskolan har språkens ställning stärkts. Eleverna läser mer språk, de börjar i yngre ålder, de läser fler timmar och de kan välja mellan fler språk. På gymnasienivå är språkens situation mer komplex eftersom utfallet är mer avhängigt elevernas individuella val. Det finns en tendens till att eleverna under 2000-talet i mindre utsträckning har valt att läsa språk, här

uttryckt som att en allt mindre andel når slutbetyg på steg 3 (motsvarande B-språk). Samtidigt kompenseras detta av att allt större numerärer elever har tagit sig igenom gymnasiet under 2000-talets första decennium, vilket gjort att antalet elever som läser språk varit förhållandevis konstant. Vad gäller den högre utbildningen är bilden ytterligare mer komplex. Vi har identifierat tre kategorier språkutbildningar, 1) renodlade språkutbildningar, som kurser i franska, engelska eller japanska, 2) lärarutbildningar där språkstudier ingår som en betydande del samt 3) övriga utbildningar med en språklig profil. Under de senaste trettio åren kan de renodlade språkutbildningarnas situation beskrivas som en uppgång i antal studenter (från 17 000 till 22 000) men en nedgång i relativa termer (från närmare 10 procent till 6 procent). Den relativa tillbakagången är än mer tydlig för renodlade språkutbildningar i främmande språk (i siffrorna ovan ingår även nordiska språk och språkvetenskap), som backar från 7 till under 4 procent. Men med en utvidgad definition av språkutbildningar som även omfattar de två kategorierna lärarutbildningar med inriktning mot språk och övriga utbildningar med inriktning mot språk, blir den relativa minskningen inom språkområdet inte lika påtaglig, endast 2 procentenheter, från 11 till 9 procent. Språkutbildningarnas kris blir således mindre grav när en vidgad definition av språkstudier används. Innebörden av högre språkstudier har med andra ord förändrats över åren, från att ha dominerats av mer renodlade språkstudier till ett mer diversifierat utbildningsutbud, där språkstudier allt oftare kommit att utgöra ett kompletterande inslag i studierna.

Den mest drastiska förändringen sedd från grundskola över gymnasieskola till högskola är alltså inte en minskad benägenhet att läsa språk, utan en omfördelning i vilka språk som läses. Det står utom all tvivel att tyskan har tappat mycket mark och att fallet gått fort. Antalet elever som läste tyska i grundskolan minskade från runt 27 000 år 1987 till 15 000 femton år senare, med andra ord nästan en halvering. Den sviktande benägenheten att läsa tyska motsvaras av det minskade antal elever som läser tyska på gymnasienivå: antalet elever som läser tyska som fortsättningspråk minskar exempelvis från dryga 26 000 i början av 1990-talet till runt 15 000 i början av 2000-talet. Minskningen av gymnasieelever som läser tyska som nybörjarspråk är också påtaglig, dessa minskar från närmare 10 000 år 1987 till drygt 6 000 år 2002. De sjunkande antalen på grund- och gymnasienivåerna har även haft effekter på högskolenivå. Under de senaste åren har en påtaglig nedgång noterats, från 1 800 år 2003 till 1 100 år 2007. Samtidigt finns klara vinnare. Spanskan är det tydligaste exemplet. På grundskolenivå har antalet elever ökat från knappt 5 000 år 1998 till över 35 000 år 2009 och spanskan är nu det överlägset vanligaste valbara språket i grundskolan. Detta har även satt avtryck i gymnasieskolan, där elever som läser spanska som fortsättningspråk ökat från 3 800 år 2003 till drygt 11 000 år sex år senare. Likaså har vi sett en ökning på högskolenivå, från 700 1978 till 1 900 2003 (därefter har spanskan fallit till 1 400 år 2007). Franskans ställning har varit mer stabil över åren. På högre nivåer är engelskan under hela perioden det största språket även om antalet studenter minskar. Efter engelskan följde i storleksordning franska, tyska

och spanska. I dag är fortfarande franskan näst störst, men tyskan har blivit distanserad av spanskan. Den enskilt största ökningen över perioden svarade kategorin övriga främmande språk för. Även om förändringarna inte är så omfattande som på gymnasienivå har hierarkierna stuvats om något och framför allt har det även på högskolenivå skett en diversifiering av språkstudierna, inte minst tydligt i den ökning som skett inom kategorin övriga främmande språk.

En språkens kris?

Hur ska vi då förstå talet om språkens kris när mycket tyder på att det som framför allt skett är förskjutningar mellan språken? Är det verkligen frågan om en kris? Det som följer bör ses som ett antal hypoteser för att vidare kunna utforska språkens ställning och situation i det svenska utbildningsväsendet mot bakgrund av dels våra här presenterade resultat, dels andra undersökningar. Till att börja med bör vi kvalificera påståendet om språkens kris. Det är viktigt att precisera vilka språk vi talar om. Även om det inte har skett någon stor tillbakagång för språken som grupp sett till hela utbildningssystemet kan enstaka språk drabbas hårt. Tyskan har som vi sett tappat stort. Även franskans position har försvagats och vad gäller den högre utbildningen betraktas samtliga språk förutom engelska och nordiska språk som små språk. Samtidigt har vissa språk haft en positiv utveckling, spanskan och övriga främmande språk har tydligt flyttat fram sina positioner.

På motsvarande sätt måste vi särskilja olika nivåer av utbildningssystemet. Även om vi kan se tydliga kopplingar mellan nivåerna – ökningen av spanska på högskolenivå förutsätter en ökning på underliggande nivåer och tappet för tyskan i grundskolan får konsekvenser för tyskans ställning på högre nivåer – råder inga enkla samband. Spanskan har inte ökat i sådan exceptionell grad i högskolan som man kunde förvänta sig utifrån framgången på lägre nivåer. Tyskan har minskat mer i grund- och gymnasieskolan än i högskolan. Det verkar finnas olika skäl till att läsa de olika språken, eller, vilket vi ska utforska mer utförligt i kommande arbete inom projektet, det verkar vara olika grupper som investerar i olika språk på olika nivåer.

Fluktuationerna i elevernas benägenhet att läsa språk har också påtagliga konsekvenser för skolans språklärare och rektorer. Medan ett stort antal tysklärare fått se sin möjlighet till undervisning minska allt mer har spanskans expansion gjort det svårare för skolorna och rektorerna att finna spansklärare med adekvat utbildning.²⁰

Vi bör också skilja mellan numerärer och andelar. I vissa fall sker en ökning av antalet elever och studenter men i expanderande system kan detta ändå innebära en tillbakagång relativt sett. Detta gäller exempelvis för språkstudier på gymnasienivå i början på 2000-talet, då gymnasiekullarna växte, och för högskolan, där hela systemet byggts ut, men där lite av expansionen skett inom just språkutbildningarna. Det

²⁰ Detta har naturligtvis uppmärksammats av Skolverket som också betonar svårigheten att rekrytera lärare i "Övriga språk" dvs. språk vid sidan av engelska, spanska, tyska och franska, som varit stadigt växande, se Skolverket, *Lärare i gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning*. (Stockholm: Skolverket, 2001). Frågan har även uppmärksammats i media, se ex. "Stor brist på spansklärare", *Svenska Dagbladet*, 28 augusti, "Sug efter lärare i spanska" *Skolvärlden* 15 april 2009.

alarmerande scenariot de närmaste åren för språkundervisningen i gymnasieskolan och i högskolan är fallande andelar i kombination med minskande kullar.

Det är också påfallande att den politiska ambitionsnivån för språken har höjts med åren. För de delar av systemet där utbildningspolitikerna har störst kontroll över innehållet, det vill säga framför allt grundskolan, har det gått att utöka mängden språk, vilket också gjorts. När det gäller gymnasiet har språkens ställning i högre grad berott på elevernas egna intressen, och här har eleverna inte gjort samma prioriteringar som utbildningspolitiken önskat. Det är i ljuset av detta som det nya systemet med meritpoäng för bland annat språk bör ses, det vill säga att antagningssystemet till den högre utbildningen sedan hösten 2010 premierar elever som läst mycket språk och lyckats bra i sina språkstudier (se vidare Krigh & Lidegran i detta nummer).

Ytterligare en aspekt som vi inte berört i vår framställning – och ännu inte hunnit undersöka systematiskt – är spridningen av den högre språkundervisningen över landet. Högskolereformen 1993 innebar sannolikt att språkutbildningar blivit mer spridda geografiskt. Stämmer detta leder det till att det krävs en ökad tillströmning av studenterna för att skapa ekonomiskt bärkraftiga utbildningsmiljöer vid respektive lärosätena. Mycket tyder på att tillströmningen inte varit tillräcklig för att lärosätena ska få ekonomi i sina språkutbildningar.²¹ Ett problem härvidlag har också varit den urholkning av utbildningsresurserna som skett under de senaste decennierna²², vilket troligen bidragit till talet om kris. Läger vi till detta att utbildningsutbudet faktiskt har vidgats i en mening – antalet språk som studeras har ökat och de etablerade stora utländska språken har tappat mark till förmån för övriga främmande språk som från Sverige geografiskt sett mer avlägsna språk som kinesiska, japanska och arabiska – inser man också att antalet studenter per språk och lärosäte med stor sannolikhet minskat ytterligare över åren. Som konstaterades ovan har en del åtgärder vidtagits för att å ena sidan stärka de enskilda lärosätenas situation (framför allt genom en koncentration av språkutbildningarna till ett mindre antal lärosäten) och å andra sidan slå vakt om den språkliga mångfalden i Sverige (genom att peka ut ansvariga lärosäten för ett antal mindre språk). Möjligen har dessa åtgärder haft effekt för att åtgärda de värsta problemen. Men till syvende og sist krävs en tillströmning av studenter för att få levande språkutbildningar vid landets universitet. Det återstår att analysera vilka effekter dessa åtgärder faktiskt haft.

Vi har här inte kunnat analysera situationen för språken i den högre utbildningen mer i detalj, men det är uppenbart att en analys av språkstudenternas fördelning på olika nivåer i den högre utbildningen behövs. Mycket tyder på att det framför allt är de högre nivåerna, C- och D-nivåerna i det tidigare systemet och den avancerade nivån i det nuvarande, som fått störst problem med studenttillströmningen. Inte sällan slås det larm om tomma platser på de mer avancerade kurserna.²³ Detta får

²¹ Se fotnot 4 och 5 ovan.

²² Se Bo Sundqvist, *Högre utbildning och forskning under det senaste decenniet – en statistisk översikt*, (Uppsala: Uppsala universitet, 2002).

²³ Se exempelvis Sigbrit Franke & Per Gunnar Rosengren, "Språkitresset har minskat katastrofalt" *Göteborgs-Posten*, 12 januari, 2004.

naturligtvis konsekvenser för rekryteringsunderlaget till forskarutbildningarna och i förlängningen blir dessutom forskningsmiljöerna i sig mycket små och labila. Därmed hotas ämnenas hela existens som universitetsämnen. Denna utveckling bör kopplas samman med den förändrade ställningen för språken i den högre utbildningen. Den kanske viktigaste förändringen för den högre utbildningen är att språkens ställning har förskjutits från att vara studieobjekt i sin egen rätt, till att bli föremål för mer instrumentella värden. Språken läses som komplement till andra ämnen och utbildningsinriktningar och inte för sin egen skull. Språken blir således breddningsämnen, som studenterna läser en eller max två terminer, och inte fördjupningsämnen, vilket leder till att studenterna inte kan gå vidare med mer avancerade studier i språkämnen. Denna förändring bör dock studeras mer i detalj framöver för att vi ska kunna kartlägga de olika enskilda språkens situation och de olika lärosätenas belägenhet när det gäller sina språkutbildningar.

Frågan om språkens existens i den högre utbildningen hänger också samman med frågan om kvaliteten i utbildningarna. Vi kan inte här gå in på hela komplexiteten i denna fråga men ska ändå peka två centrala tendenser. Den första är de dåliga resultaten som språkutbildningarna erhållit i utvärderingar av Högskoleverket. Exempelvis är det nästan enbart språkutbildningar som får kritik bland de större universitetens utbildningar. Detta problem har sannolikt till viss del avhjälpats genom en viss själv-sanering.²⁴ Ett större problem är att lärosätena inte anser att studenternas förkunskaper håller måttet, vilket innebär att undervisningen inte kan ligga på en önskad nivå.²⁵ Intressant är att studenternas förkunskaper i ett avseende inte försämrats: det talade språket håller i dag ofta en högre nivå än tidigare, medan framför allt grammatikkunskaperna försämrats. Detta pekar på en förskjutning från de värden som förknippas med det offentliga utbildningssystemets definition av språklig kompetens mot en syn på språk som odlas av privata språkreseföretag, där den praktiska användningen av språken sätts i första rummet (se vidare Winberg i detta nummer).

Sammanfattningsvis kan vi säga att det finns fog för tal om kris, inte minst om man tittar på de institutionella förutsättningarna för högre språkstudier. Situationen för de stora traditionella språken, framför allt tyskan, är problematisk på alla nivåer i utbildningssystemet. Många enskilda språkinstitutioner sliter hårt för att få verksamheten att gå runt och framför allt med att fylla studieplatserna på de högre nivåerna, vilket får konsekvenser för rekryteringen till forskarutbildningarna och därmed för reproduktionen av ämnet i sig. Dessutom förstärker problemen på de olika nivåerna varandra. När språken minskar i popularitet i gymnasiet drabbas språkinstitutionerna i

²⁴ Se Högskoleverket, *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar år 2004*, (Stockholm: Högskoleverket, 2010).

²⁵ Se exempelvis Högskoleverket, *Utvärdering av grundutbildningen och forskarutbildningen i engelska vid svenska universitet och högskolor* (Stockholm: Högskoleverket, 2005), 30f. och Högskoleverket, *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i romanska språk vid svenska universitet och högskolor. Del III: franska* (Stockholm: Högskoleverket, 2005), 27f. Generellt sett har studenterna blivit svagare i språk, se Högskoleverket, *Förkunskaper och krav i högre utbildning* (Stockholm: Högskoleverket, 2009), 19–21, 38–43.

högskolan tvåfalt, dels minskar behovet av gymnasielärare i dessa ämnen, dels sviktar studentunderlaget eftersom färre studenter är behöriga att söka utbildningarna.

De konjekturer i språkutbildningen som här beskrivits visar att språkutbildning inte kan frikopplas från det övriga samhället. En sannolik effekt av globaliseringen – eller åtminstone talet om den – är att vi idag bevittnar en större spridning av språkliga utbildningsinvesteringar. Globaliseringen tycks i det avseendet inte kunna beskrivas som en ensidig likriktning, där engelskan tränger ut alla andra språk. Snarare ser vi en ökad diversifiering. Intressant nog svarar denna diversifiering också mot en ökad spridning av länder som svenskar bedriver utlandsstudier i.²⁶ Bland de viktiga frågorna som återstår att försöka besvara är att närmare undersöka vem som gör vilka investeringar på den allt mer komplexa marknaden för språkliga utbildningsinvesteringar.

Mikael Börjesson, forskarassistent i utbildningssociologi, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Donald Broady och Marta Edling forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Emil Bertilsson, doktorand i utbildningssociologi, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Referenser

- Elfving, Eva. "Språkdöden i den svenska skolan". *LMS-Lingua* 5 (2002).
- Eliasson, Per-Olof. "Södertörn lägger ned utbildningar i fem språk". *Universitetsläraren* 11 (2005).
- Eliasson, Per-Olof. "Låg resurstilldelning drabbar småspråken". *Universitetsläraren* 10/11 (2007).
- Franke, Sigbrit & Per Gunnar Rosengren. "Språkkintresset har minskat katastrofalt". *Göteborgs-Posten*, 1 december, 2004.
- Högskoleverket. *Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag*. Stockholm: Högskoleverket, 2002.
- Högskoleverket. *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i romanska språk vid svenska universitet och högskolor. Del III: franska*. HSV rapportserie 2005:3 R. Stockholm: Högskoleverket, 2005.
- Högskoleverket. *Utvärdering av grundutbildningen och forskarutbildningen i engelska vid svenska universitet och högskolor*. HSV rapportserie 2005:11 R. Stockholm: Högskoleverket, 2005.
- Högskoleverket. *Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2004*. HSV rapportserie 2005:20 R. Stockholm: Högskoleverket, 2005.
- Högskoleverket. *Hur har det gått? En slutrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar åren 2001–2006*. HSV rapportserie 2007:31 R. Stockholm: Högskoleverket, 2007.
- Högskoleverket. *Förkunskaper och krav i högre utbildning*. HSV rapportserie 2009:16 R. Stockholm: Högskoleverket, 2009.
- Högskoleverket. *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar år 2004*. HSV rapportserie 2010:6 R. Stockholm: Högskoleverket, 2010.

²⁶ En analys av den offentliga statistik över utgående svenska studenter med studielån som finns tillgänglig vid Centrala studiestödsnämnden, www.csn.se, visar att över det senaste decenniet har de stora länderna, som USA, Frankrike och Tyskland, nästan utslutande tappat, medan många mindre centrala länder för svenskt vidkommande ökat i popularitet.

- Johansson, Henrik. "När engelskan tog kommandot i skolan". *Tvårsnitt* 1 (2004).
- Josefsson, Ingela. "Språkförbistring". *Dagens Nyheter*, 22 juni, 2005.
- Käll, Olle. "Värna 'småspråken'!". *LMS-Lingua* nr 4 (2008).
- Lannvik Dunegård, Maria. "Moderna språk – ämnen i kris". *Lärarnas Nyheter*, 15 april, 2010.
- Malmberg, Per. *De moderna språken i grundskolan och gymnasieskolan från 1960 och framåt*. Stockholm: Skolverket, 2002.
- Michael, Frank Kirsch & Christine Frisch. "Småsnålt. 'Rektorns statistik avviker kraftigt från institutionens'". *Dagens Nyheter*, 22 juni, 2005.
- Proposition 2010/11:1. *Förslag till statsbudget för 2011*. Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning.
- Skolverket. *Lärare i gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning*. Rapport nr 199. Stockholm: Skolverket, 2001.
- Skolvärlden*. "Skolor slopar franska och tyska". 16 (2007).
- Skolvärlden*. "Sug efter lärare i spanska". 15 (2009).
- SOU 2002:27. *Mål i mun - Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Kulturdepartementet, 2002.
- Statistiska Centralbyrån. *Svensk utbildningsnomenklatur. SUN 2000 – standard för klassificering av svensk utbildning*. Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB, 2000.
- SUHF. *Förslag till fördelning av särskilda åtaganden inom den högre utbildningen i språk*. Skrivelse till Utbildningsdepartementet. 27 november, 2006.
- Sundqvist, Bo. *Högre utbildning och forskning under det senaste decenniet – en statistisk översikt*. Uppsala: Uppsala universitet, 2002.
- Svenska Dagbladet*. "Stor brist på spansklärare". 28 augusti, 2003.
- Sörensen, Christer. *Språkvalet i grundskolan – en pilotundersökning*. Stockholm: Skolverket, 1999.
- Thorson, Staffan, Marianne Molander Beyer & Sigrid Dentler. *Språklig enfald eller mångfald...? En studie av gymnasieelevers och språklärares uppfattningar om elevers val av moderna språk*. UFL-rapport Nr. 2003:06. Göteborg: Göteborgs universitet, 2003.
- Utbildningsdepartementet. *Uppdrag till Statens skolverk att kartlägga och föreslå åtgärder för att få fler elever att välja moderna språk som språkval och för att utveckla språkvalet svenska/engelska*. U2010/4019/S, 2010.
- Witt-Brattström, Ebba. "Snuvade på doktorshatten". *Dagens Nyheter* 18 juni, 2005.

Avancerade språkstudier som konkurrensfördel

Fallet engelska i gymnasieskolan

Josefine Krih & Ida Lidegran

Abstract: The new, complex system for admittance to higher education in Sweden has created a situation where pupils in upper secondary school can choose to read certain courses that give extra credits, thus giving them an edge when trying to enter highly selected programs at the university level. Extra credits are given for courses in advanced mathematics and modern languages, for example. From a sociological viewpoint it is interesting to examine which groups of pupils take advantage of this innovation, with respect to social class, gender, inherited and acquired capital. We focus on the case of the advanced course in English which has increased its proportion of pupils, most of them enrolled in programs that prepare them for higher education. We can show that it is mainly pupils with a high amount of acquired educational capital from higher social backgrounds who avail themselves of this opportunity. At the same time, the prevalence of female students in the course has decreased. We also conclude that the pupils misrecognize the value of the extra credits awarded as a valid explanation for their choice of advanced studies of English.

Keywords: sociology of education, English, upper secondary school, social class, gender, capital, educational strategy

Inledning

I en allt mer individanpassad gymnasieskola med valmöjligheter av olika slag faller det på elevernas ansvar att välja den inriktning och de kurser som bäst förbereder för livet efter gymnasiet. Ett av de senaste tillskotten är möjligheten att samla på sig så kallade meritpoäng som leder till konkurrensfördelar i antagningen till högskolan.¹

¹ Förändringarna i antagningen och införandet av meritpoäng har debatterats flitigt i dagspressen. Se exempelvis följande artiklar i *Dagens Nyheter*: "Språk och matematik får särställning i gymnasiet", *DN* 2006-06-21, "Meritpoäng skapar orättvisa", *DN* 2007-03-02, "Elever taktikväljer gymnasieämnen", *DN* 2008-04-01, "Språk: elevernas nya taktikval", *DN* 2008-08-25, "På engelskans villkor", *DN* 2010-06-15 och "Flykten från friheten. Högskolan: Den centrala antagningen har blivit för komplicerad", *DN* 2010-08-17.

För vissa utvalda kurser läggs extra poäng till snittbetyget. Avancerad kurs i engelska (Engelska C) är en sådan kurs.²

Det utbildningspolitiska syftet med införandet av meritpoäng för studier i avancerad engelska är förstås att stimulera elever att läsa mer språk.³ Vi lever i en internationaliserad värld där språkkunskaper, och i synnerhet världsspråket engelska, har en central plats, och de nya reglerna är tänkta att bättre rusta svenska elever i detta avseende. När väsentliga delar av utbildningssystemet förändras – i detta fall i form av nya antagningsregler för högskolor och universitet där meritpoäng fogas till det jämförelsetal som beräknas på slutbetyget⁴ – blir det ur en utbildningssociologisk utgångspunkt av intresse att undersöka vilka elevgrupper som utnyttjar dessa förändringar och de nya utbildningsvägar som öppnas. Vi har valt att fokusera den mest avancerade gymnasiekursen i engelska, Engelska C.

Denna artikel bygger på en enkätstudie genomförd i Uppsalas gymnasieskolor. Vår ambition har varit att undersöka vilka elevgrupper som väljer att läsa den valbara kursen Engelska C, deras studieframgångar på kursen samt vad som motiverat dem att fortsätta läsa engelska till och med C-kursnivå. Att Uppsala valdes som undersökningssort motiveras av att vi genom tidigare undersökningar har god kunskap om den sociala rekryteringen till Uppsalas gymnasieskola.⁵ Vi har även nyttjat statistik på riksnivå från Skolverket för läsåren 2002/03 till och med 2009/10 för att ge en överskådlig bild av engelskans ställning i svensk gymnasieskola.⁶

Komplicerat system för tillträde till högre utbildning

Från och med höstterminen 2010 gäller i Sverige ett nytt system för antagning till högre studier. Som tidigare måste den sökande ha en grundläggande behörighet (sökanden skall ha erhållit ett slutbetyg från ett fullständigt eller utökat program i gymnasiet med godkänt på minst 2250 poäng varav godkänt betyg i Svenska A och B, Engelska A samt Matematik A krävs)⁷. Därtill kommer de så kallade områdesbehörigheter som ersätter de gamla särskilda behörigheterna. Områdesbehö-

² Engelska A är ett kärnämne och därmed obligatoriskt för samtliga elever som läser en gymnasial utbildning, men Engelska B och C är valbara, även om Engelska B är lagd som karaktärsämne för flera program: samhällsvetenskapligt (SP), naturvetenskapligt (NV), tekniskt (TE) och estetiskt (ES). Kursinformation för gymnasial utbildning i ämnet Engelska. <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0910&infotyp=8&skolform=21&id=EN&extrald=,> information är nedladdad den 2010-04-27.

³ "Regeringen vill uppmuntra elever i gymnasieskolan att läsa språk och matematik på fördjupande nivå. Sådana studier är väsentliga ur såväl den enskildes som samhällets perspektiv i en alltmer internationell och kunskapsorienterad värld." *Vägar till högskolan för kunskap och kvalitet*, Prop. 2006/07:107, 23.

⁴ De nya antagningsreglerna till högskolan gäller från och med höstterminen 2010.

⁵ Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, (Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 34, Uppsala: Uppsala universitet, 2006 [2004]) och Ida Lidegran, *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*, (Uppsala: Uppsala universitet, 2009), 100–102.

⁶ Vi kan inte med den officiella statistikens hjälp besvara frågor om elevers sociala ursprung eller motiv till att läsa engelska eftersom denna typ av information inte finns tillgänglig i officiell statistik. Därför är enkätmaterialiet av stor vikt för studien.

⁷ "Du som går ut våren 2010 och senare. Betyg från gymnasiet eller betyg från gymnasial vuxenutbildning". <https://www.studera.nu/studera/4193.html>. Informationen är nedladdad 2010-04-27.

righeterna är anpassade för olika utbildningsområden; exempelvis krävs för tillträde till naturvetenskapliga ämnen gymnasiestudier i kemi, fysik och biologi. Tidigare kunde lärosätena själva bestämma vilka särskilda behörigheter som skulle gälla, medan man nu har rätt att välja mellan ett antal fixerade områdesbehörigheter. Den allmänna behörigheten och områdesbehörigheterna reglerar vilka som har rätt att söka en viss utbildning. För utbildningar som har ett söktryck, det vill säga fler behöriga än det finns platser, tillkommer urvalsförfarandet. Här kan lärosätena välja vilka kriterier som ska gälla. Det vanligaste urvalsinstrumentet är gymnasiebetygen. Den stora nyheten i det nya systemet är möjligheten för gymnasieeleverna att samla på sig meritpoäng genom sina val av kurser i gymnasieskolan och de betyg de erhållit på dessa. Tidigare gällde elevernas jämförelsetal (elevens snittbetyg) rakt av, nu är det elevens meritvärde som gäller.

Meritvärdet består av elevens jämförelsetal tillsammans med meritpoäng. En elev kan som högst erhålla 2,5 meritpoäng, som tillsammans med jämförelsetalet ger ett meritvärde på maximalt 22,5 poäng.⁸ Meritpoäng ges för B- och C-kurs i engelska (max 1,0 meritpoäng), för vissa kurser i moderna språk (max 1,5 meritpoäng), för matematik (max 1,0 meritpoäng) samt de områdeskurser som ingår i de nya områdesbehörigheterna (max 1,0 meritpoäng).⁹ Räknar man samman de fyra kategorierna ämnen som ger meritpoäng kan eleven samla på sig totalt 4,5 meritpoäng. Men endast 2,5 meritpoäng får användas i antagningen till högskolan. Det innebär att det finns en möjlighet att strategiskt välja de kurser som man anser vara lättast att också erhålla ett bra betyg i, vilket ytterligare förbättrar chanserna att erhålla plats på åtråvärda högskoleutbildningar (se räkneexempel nedan).

Engelskan har en viktig position i det nya antagningssystemet. Dels utgör ett godkänt betyg i Engelska A grundläggande behörighet till högre studier. Dels ingår Engelska B i flera av områdesbehörigheterna. Dessutom ger, som ovan nämnts, Engelska B och C meritpoäng; just kurser i engelska räknas nämligen till de generella ämnen som räknas som meriterande.

Trots att Engelska C framställs som direkt förberedande för högre studier och arbete med det engelska språket som redskap, krävs inte kursen – till skillnad från Engelska B – för någon av de särskilda behörigheterna vid ansökan till universitet och högskolor, vare sig i systemet för antagning som gällt fram till vårterminen 2010 eller i det nya system som togs i bruk inför höstterminen 2010.¹⁰ Behörighetskraven i sig kan därmed inte vara skälet till att elever väljer avancerade språkstudier utan här

⁸ Jämförelsetalet räknas ut genom att kursens antal poäng multipliceras med kursbetygets värde. Ett G ger 10 poäng, ett VG 15 poäng och ett MVG 20 poäng. Denna räkneoperation genomförs för samtliga kurser, sedan summeras alla kursers poäng och man delar därefter med det antal poäng som eleven läst, normalt sett 2500 poäng, och man får då elevens jämförelsetal.

⁹ Varje områdesbehörighet består av ett flertal behörighetskurser som anses värdefulla för olika utbildningsområden. Dessa kurser kan ge meritpoäng. Exempelvis kan den student som tänkt sig att läsa humaniora, juridik, utbildning eller teologi få meritpoäng för gymnasiekurser i bland annat filsofi, latin och historia. Se vidare Verket för Högskoleservice (VHS) anmälningskatalog hösten 2010.

¹⁰ Kursinformation för gymnasial utbildning i ämnet Engelska.
<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0910&infotyp=8&skolform=21&id=EN&extrald=>. Informationen är nedladdad 2010-04-27.

måste elevers utbildningsstrategier i ett vidare perspektiv, där just kurser och betyg utgör meritgrund, tas med i beaktande.

Att se och kanske framför allt förstå vinsterna med meritpoäng är inte alldeles enkelt. Poängsystemet är snårigt att tränga igenom och det är svårt att få överblick över alla möjliga utfall.¹¹ Beroende på vilka kurser eleven läser, vilka betyg den får, samt vilken högskoleutbildning den siktar mot, varierar utfallet mellan 0 och 1,8 poäng. Följande exempel¹² får illustrera komplexiteten i meritpoängsystemet: Låt oss först konstatera vad elevens betyg i Engelska C kan göra för medelbetyget oavsett de extra meritpoängen. En elev som har betyget Godkänt (G) i snitt i övriga ämnen och får Väl godkänt (VG) på kursen Engelska C höjer sitt medelbetyg med 0,2. Får samma elev i stället Mycket väl godkänt (MVG) i Engelska C höjer denne sitt medelbetyg med 0,4. Sänkningar av ett betygssteg eller fler drar ned i motsvarande omfattning. För vi där- efter in värdet av meritpoängen som erhålls av dem som klarat av kursen Engelska C i kalkylen kan vi konstatera att genom denna bedrift erhåller eleven 0,5 meritpoäng.¹³ Eftersom risken är större att sänka än att höja sitt medelbetyg genom att läsa kursen blir effekten dock vanligen mindre än ett tillskott på 0,5 poäng. Men även om en elev har MVG i snitt och bara får G på Engelska C kvarstår dock en effekt av meritpoängen (minus 0,4 för betygssänkningen och plus 0,5 för meritpoängen).

Ytterligare en komplexitet är att det initialt endast var de individer som har slutbetyg från svensk gymnasieskola från 2003 som får meritpoäng tillagda till sitt ursprungliga betygsmedelvärde vid antagningen till högskolan, något som lett till en omfattande kritik då det visade sig att många elever med toppbetyg av äldre snitt stängdes ute från vissa mycket översökta utbildningar.¹⁴ I dag är detta ändrat så att även individer som gått ut svensk gymnasieskola från 1997 kan erhålla meritpoäng. Man bör notera att det fortfarande endast är de elever som gått ut gymnasieskolan från 2008/09 som haft möjlighet att medvetet satsa på meritpoängsgivande kurser i sina studier.

Komplexiteten i meritpoängssystemet har naturligtvis konsekvenser för vilka elever som kan genomskåda systemet och dra fördel av detsamma. En rimlig hypotes i sammanhanget är att det är de mest resursstarka eleverna som har bäst förutsättningar att använda sig av de möjligheter som systemet ger.

¹¹ På ledarsidan i Dagens Nyheter uttrycker man sig om det snåriga antagningssystemet på följande vis: "Men faktum kvarstår att vägen till högre utbildning alltmer liknar ett kopplingsschema i ett kärnkraftverk. De många valmöjligheterna kräver en avancerad karriärplanering från både elevernas och föräldrarnas sida." *DN* 2010-08-17.

¹² Räkneexemplet är utfört på den effekt som ett högre eller lägre betyg i en kurs om 100 poäng ger på elevens jämförelsetal.

¹³ Meritpoäng i Engelska C höjer elevens meritvärde med 0,5 poäng. Om Engelska B krävs i behörigheten ger inte denna kurs någon meritpoäng och Engelska C ger bara 0,5p.

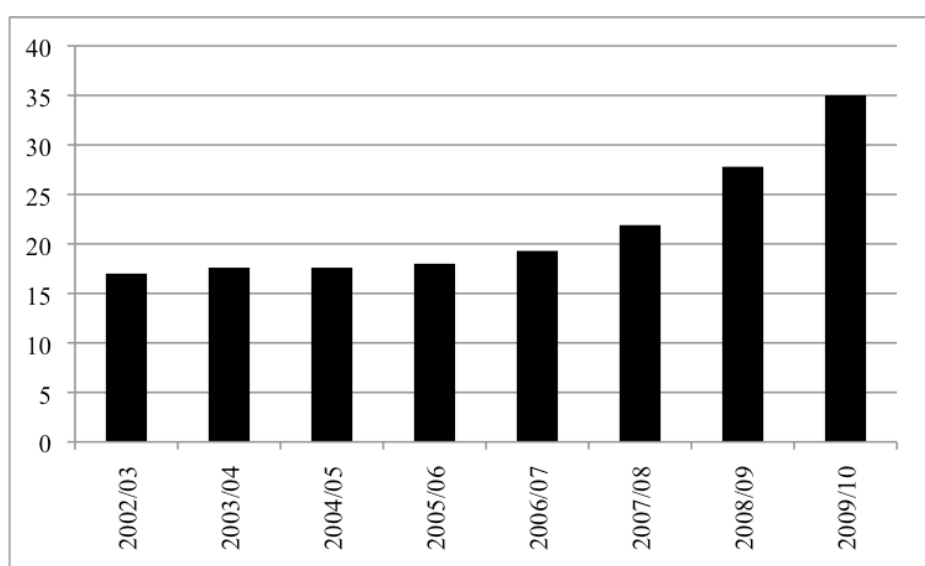
¹⁴ Från och med hösten 2011 kommer dock alla personer, det vill säga även de med så kallade bokstavs-betyg, att få tillgodoräkna sig meritpoäng.
<http://www.hsv.se/publikationerarkiv/pressmeddelanden/2011/sokandemedaldrebetygfaroeksameritpoang.5.4dfb54fa12d0dded89580001258.html>. Informationen är nedladdad 2011-01-11.

Förändringar på nationell nivå

Avancerad kurs i engelska har ökat i popularitet efter införandet av meritpoäng

Det första som kan konstateras med hjälp av den nationella statistiken¹⁵ är att andelen elever som väljer att läsa den mest avancerade kursen i engelska har ökat de senaste åren. Andelen elever som läst Engelska B och sedan fortsatt att läsa Engelska C har stigit från 17 procent till 35 procent mellan läsåret 2002/03 och 2009/10, med andra ord en ökning med 18 procentenheter (se figur 1 nedan).¹⁶

Figur 1. Andelen elever som har betyg i Engelska B och som även har betyg i Engelska C, 2002/03–2009/10.

Figur 1 visar en tydlig ökning av andelen elever som läser kursen Engelska C läsåret 2008/09, det vill säga året innan antagning till högskolan sker med införandet av meritpoäng som konkurrensfördel.¹⁷ Ökningen fortsätter sedan läsåret 2009/10. Information om förändringarna i antagningsreglerna till högskolan var publicerade på webben året innan förändringarna trädde ikraft, bland annat på webbsidan www.studera.nu. Den insatte kunde alltså redan under läsåret 2008/09 förbereda sig på de nya antagningsreglerna genom att satsa på kurser som gav meritpoäng. Infor-

¹⁵ Undersökningsgruppen för den nationella statistiken består av antalet elever med slutbetyg i svensk gymnasieskola från läsåren 2002/03 till 2009/10 tillgänglig på Skolverkets hemsida, www.skolverket.se.

¹⁶ Vi kan vidare notera att andelen elever som läste B-kursen förhåller sig relativt konstant över tid, 72–74 procent av de elever som har slutbetyg har betyg i Engelska B (tabell 1 i appendix).

¹⁷ Denna förändring har även lyfts fram i pressen. Se exempelvis artiklar i *Dagens Nyheter* där rektorer på gymnasieskolor i Stockholm uttalar sig om det ökade intresset för att läsa språk och matematik. Rektorerna menar att det nya systemet har fått stor effekt på elevernas val av kurser. "Ämnen som förr var populära får stryka på foten för mer strategiska val, säger Krister Brolin, biträdande rektor på Östra real". *DN* 2008-04-01.

mationen om de nya antagningsvillkoren spreds också av studievägledare från och med våren 2008.¹⁸

Språkinvesteringarna ojämnt fördelade över gymnasieprogrammen

Språkinvesteringarna är ojämnt fördelade över de olika gymnasieprogrammen (tabell 2 i appendix). Läsåret 2009/10 var det 26 procent av eleverna som hade ett avgångsbetyg i Engelska C. Denna andel var ungefär dubbelt så stor på de två mest utpräglade studieförberedande programmen. På det naturvetenskapliga programmet var andelen 50 procent och på det samhällsvetenskapliga programmet 48 procent. Det estetiska programmet och det tekniska programmet låg i paritet med genomsnittet (26 respektive 23 procent), medan flertalet av de yrkesförberedande programmen låg under 5 procent.

Att det naturvetenskapliga programmet inte har ett större övertag gentemot det samhällsvetenskapliga programmet är intressant i ljuset av den sociala och meritokratiska rekryteringen till de två programmen, där det naturvetenskapliga programmet har en mer elitpräglad rekrytering sett till elevernas meriter och sociala ursprung än det samhällsvetenskapliga programmet.¹⁹ Förklaringen till den någorlunda lika ställningen ligger säkerligen i att eleverna på det naturvetenskapliga programmet satsar mer på att läsa andra meritpoängsgivande kurser. Exempelvis var det bland de elever som gick ut 2009/10 68 procent av eleverna på naturvetenskapligt program som fick betyg på den högsta matematikkursen, Matematik E, medan motsvarande andel bland eleverna på samhällsvetenskapliga programmet var 0,3 procent.²⁰ Vidare definieras språkstudier av vissa elever som "pluggämnen" medan matematikämnet mer ses som ett "begåvningsämne".²¹ Detta skulle kunna vara en bidragande orsak till att elever på det naturvetenskapliga programmet inte är – i jämförelse med elever på samhällsvetenskapligt program – markant mer upptagna av att läsa språkkurser då detta går mot elitprogrammets tonvikt på "begåvningsämnena". En annan förklaring till samhällsvetenskapselevernas förhållandevis omfattande satsning på avancerad engelska i relation till övriga program är att detta program rymmer en inriktning fokuserad på språk och att dessa elever sannolikt är mycket benägna att läsa avancerade kurser i språk. Tyvärr finns inte tillräckligt med uppgifter i den nationella statistiken för att analyser av detta slag ska vara möjliga. Det finns spetsutbildningar inom många program (sett till den sociala och meritokratiska rekryteringen), inte minst

¹⁸ I *Dagens Nyheter* går att läsa att redan i februari 2008 var yrkesvägledare samlade i Stockholm för att lära av experter från Högskoleverket om vad som från och med 2010 skulle gälla för att ta sig in på högskolan. *DN* 2008-02-21.

¹⁹ Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist, Mikael Palme. "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", *Välfärd och skola*, SOU 2000:39 (Socialdepartementet, Stockholm, 2000) 68–75, Mikael Börjesson, *Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier – tendenser på nationell nivå 1997–2001* (Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 32, Uppsala universitet, Uppsala, 2004), 38-47 och 73-78.

²⁰ Uppgifterna finns på Skolverkets hemsida, www.skolverket.se.

²¹ Ida Lidegran, *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas* (Uppsala: Uppsala universitet, 2009), 210–212.

inom det samhällsvetenskapliga programmet och skillnader i elevrekryteringen mellan skolor som man måste ta med i beaktande vid fördjupade studier av elevers satsningar på språkstudier.

Könsutjämning på gång?

Språkstudier är feminint kodade. Fler flickor än pojkar väljer språkinriktade utbildningar på gymnasiet och även senare i högskolan.²² Det är fler flickor som läser Engelska B (54 procent av de som gick ut med slutbetyg 2009/10 var flickor) och könsfördelningen har varit konstant över de senaste åren. Vad gäller den valbara kursen Engelska C kan vi dock konstatera att parallellt med ökningen av andelen elever som läser kursen har det även skett en könsutjämning. Förvisso var flickorna fortfarande i dominans 2009/10 (56 procent), men det är en minskning från 65 procent läsåret 2002/03. Samtidigt har alltså pojkarnas andel av dem som läser kursen ökat från 35 till 44 procent (tabell 3 i appendix).

Utjämningen av könsfördelningen är dock inte ett resultat av att en lägre andel av flickorna läser kursen. Som tabell 4 visar (i appendix) väljer en större andel av såväl flickor som pojkar att läsa Engelska C mot slutet av den undersökta perioden. Skillnaden pojkar och flickor emellan står att finna i tillväxtens storlek. Under de senaste åtta åren har andelen flickor som väljer Engelska C ökat med 11 procentenheter medan andelen pojkar ökat med 15 procentenheter, vilket innebär att ökningen av andelen pojkar är större än ökningen från flickornas sida. Därmed har könsfördelningen på kursen successivt blivit jämnare. Det är tydligt att det har skett någon form av förändring i hur elever av olika kön väljer sina kurser.

Flickorna som läser Engelska C får alltså något högre betyg än pojkarna. Det är en större andel pojkar än flickor som tilldelas ett Godkänt eller ett Icke godkänt betyg på kursen medan det motsatta förhållandet gäller för Väl godkänt och Mycket väl godkänt. Läsåret 2009/10 nådde 76 procent av flickorna betyget Väl godkänt eller högre; motsvarande siffra för pojkarna var 69 procent (tabell 5 i appendix).

Varför nu fler pojkar söker sig till kursen kan inte statistiken ge svar på, men en hypotes är att systemet med meritpoäng öppnar upp för nya utbildningsstrategier där pojkar som grupp har mycket att vinna på att välja språkstudier i större utsträckning, eftersom man i relation till flickor som grupp oftare har valt bort detta tidigare. Vilka motiv som lockar elever att i allt större utsträckning läsa Engelska C diskuteras i artikelns senare del som presenterar en enkät genomförd i Uppsalas gymnasieskolor.

²² Läsåret 2009/10 läste på Samhällsvetenskapsprogrammets språkinriktning 1 883 flickor och 419 pojkar (årskurs 2 och 3 sammantaget). Flickorna utgjorde således 82 procent. Statistik tillgänglig på www.skolverket.se. I högskolan var det hösten 2008 34 496 studenter registrerade på språkutbildningar, varav 22 083 kvinnor (64 procent). Statistik tillgänglig på www.hsv.se.

Engelska C i Uppsala

En socialt och meritokratiskt selekterad grupp elever

I och med införandet av meritpoäng har nya möjligheter öppnats att öka sin konkurrenskraft vid antagningen till högskolan. Den nationella statistiken har visat oss att betydligt fler väljer avancerad kurs i engelska när denna börjar ge meritpoäng. Likaså har vi kunnat se att det framför allt är på det naturvetenskapliga programmet och det samhällsvetenskapliga programmet som vi finner de elever som satsar på den valbara kursen Engelska C och att även om kursen fortfarande är dominerad av flickor är det pojkar som har ökat sina numerärer mest de senaste två åren. För att komplettera bilden av vilka som läser Engelska C vad gäller elevernas sociala ursprung, tidigare studier och förhållningssätt till språkstudier kan vi luta oss mot en genomförd elevenkät i Uppsala.

Av de 933 elever som läsåret 2008/09 läste Engelska C i Uppsala kommuns gymnasieskolor deltog 303 i vår enkätundersökning, vilket innebär att drygt var tredje elev nåtts av undersökningen. Av dessa 303 elever svarade 212 på enkäten, en svarsfrekvens på 70 procent. De elever som besvarade enkäten i Uppsala följer på det stora hela mönstret för riket vad gäller könsfördelning. Av de elever som svarade var 56 procent flickor och 44 procent pojkar, vilket överensstämmer med riksgenomsnittet. Flertalet elever läste på samhällsvetenskapligt program (60 procent), följt av naturvetenskapligt program (25 procent), medieprogrammet (9 procent), estetiskt program (2 procent) och teknikprogrammet (1 procent). Som i riket är det få elever på de renodlat yrkesförberedande programmen som läser Engelska C.

Från den nationella statistiken vid Skolverket har det inte varit möjligt att analysera den sociala rekryteringen till Engelska C. Denna möjlighet finns dock i Uppsalenkäten.²³ Det visar sig att det är en socialt selekterad grupp elever som väljer att investera i Engelska C på gymnasiet. Merparten av eleverna har sin tillhörighet i den övre medelklassen (56 procent) samt medelklassen (33 procent). Bara var tionde elev har en klasstillhörighet i lägre medelklass (5 procent) eller arbetarklass (5 procent). Föräldrarnas högsta utbildningsnivå ger en liknande bild av en socialt sett mycket selekterad grupp: 64 procent av eleverna har minst en förälder med längre högskoleutbildning. Uppsala är en kommun som kännetecknas av stora grupper med starkt utbildningskapital, vilket bland annat innebär att en högre andel elever än riksgenomsnittet har högt utbildade föräldrar.²⁴ Detta förhållande synliggörs i

²³ Klassificeringen av elevers sociala ursprung är baserat på enkätsvaren där elever dels angett sina föräldrars yrken specifikt samt inplacerat föräldrarnas sysselsättning efter en indelning i 32 yrkesgrupper. Yrkesindelningen är baserad på SEI (socioekonomisk indelning) i kombination med NYK (Nordisk yrkesklassificering). Dessa yrkesgrupper har senare slagits samman till fyra sociala klasser: Övre medelklass, Medelklass, Lägre medelklass och Arbetarklass. Mikael Börjesson, "Om att klassificera sociala grupper. Några svenska exempel," Mikael Börjesson, Ingrid Heyman, Monica Langerth Zetterman, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran och Mikael Palme, *Fältanteckningar. Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady* (Uppsala: Uppsala universitet, 2006), 249-258.

²⁴ Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, (Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 34, Uppsala: Uppsala universitet, 2006 [2004]), 16 och Ida Li-

enkätundersökningen av den ytterst höga andelen elever med minst en forskarutbildad förälder, 16 procent, att jämföra med endast 1 procent i den svenska befolkningen i sin helhet.²⁵

Eleverna är också meritokratiskt sett en starkt selekterad grupp. Mer än varannan elev hade med sig det högsta betyget, Mycket väl godkänt, i engelska från högstadiet. Drygt 95 procent av eleverna hade minst betyget Väl godkänt i samma ämne, och detta oavsett kön. Det stora flertalet elever har sedan även i gymnasiet haft goda studieframgångar i såväl svenska som engelska (tabell 6 i appendix). En närmare undersökning av relationen mellan elevers sociala ursprung och betygsframgång på Engelska B visar att elever ur den övre medelklassen i större utsträckning än andra elever erhåller det högsta betyget (tabell 7 i appendix).

Elevenkäten i Uppsala visar oss sammanfattningsvis att kursen Engelska C – innehållande möjligheten att erövra meritpoäng – är synlig och tilldragande för elever med stora nedärvda och förvärvade utbildningstillgångar. Språkstudier som konkurrensfördel tycks tillfalla en socialt och meritokratiskt selekterad grupp elever.

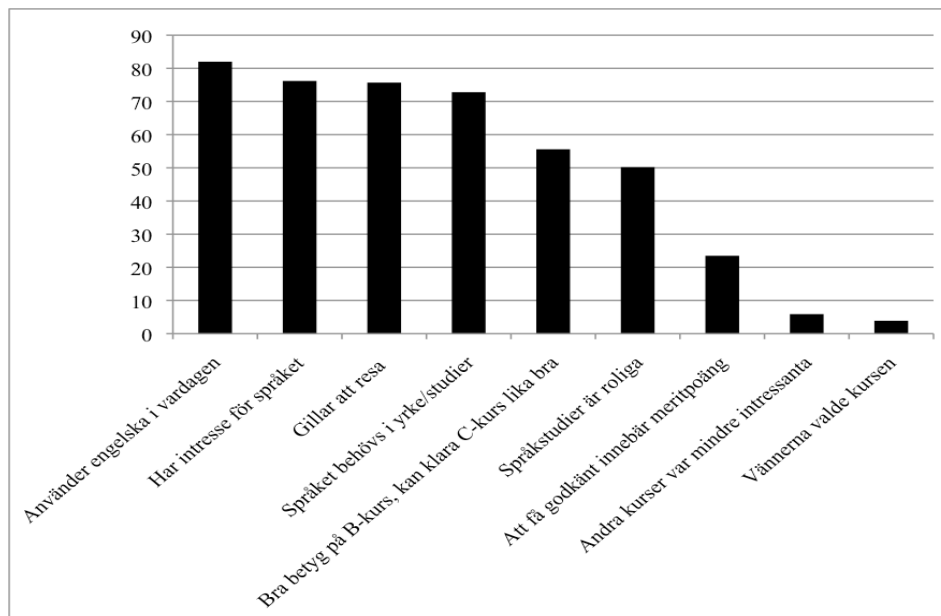
Engelska på fritiden och i framtiden

Vad anger då eleverna för skäl till att läsa kursen? De fick i enkäten skatta hur viktiga nio olika faktorer var för deras val av kursen Engelska C. Vid en sammanslagning av vad som bedömts vara viktigt och mycket viktigt framkommer att användningen av språket i vardagen, intresse för språket, att eleverna gillar att resa samt betydelsen av engelska i framtida studier och yrke varit de viktigaste anledningarna till att elever valt kursen.

degran, *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas* (Uppsala: Uppsala universitet, 2009, 59–61.

²⁵ Statistiska centralbyrån (SCB). <http://www.scb.se/Pages/ProductTables9575.aspx>. Informationen är nedladdad den 2010-10-01.

Figur 2. Elevers skattning av nio olika faktorer som viktiga för val av Engelska C (andelen elever).

Såväl pojkar som flickor och elever med olika sociala ursprung lyfter fram samma tre skäl som de absolut viktigaste faktorerna till att de valt att läsa Engelska C: vardagsnyttan, intresset för språket och resorna. Språkets betydelse för framtida studier och yrkesval skattades också högt av eleverna. Att ange att kursen genererar meritpoäng som skäl var inte vanligt, det var det sjunde viktigaste skälet av nio. Medan mer än hälften angett de sex högst rankade motiven var det ungefär en fjärdedel som uppger att meritpoängen är en viktig faktor för deras val att läsa kursen Engelska C (figur 2 ovan, tabell 8 och tabell 9 i appendix).

Det eleverna lyfter fram som väsentligt för investeringarna i avancerad kurs i engelska är kopplat till användningen av språket på fritiden och i framtiden och förhållandevis många tänker sig studera och arbeta utomlands under någon period av sitt liv. Det är alltså inte meritpoängens fördelar som eleverna formulerar som viktig drivkraft för att investera i Engelska C. Hos ganska många elever tycks en instrumentell hållning till studier gå emot deras habitus och i den utbildningsstrategi som dessa elever utvecklat ses inte språkstudier först och främst som en "nyttig" investering utan uppfattas snarare som något man gör för sin egen skull.²⁶

²⁶ Mikael Palme visar hur utbildningsstrategier formuleras som personlighetsutveckling inom den kulturella övre medelklassen, *Det kulturella kapitalet. Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*, (Uppsala: Uppsala universitet, 2008), 57–95.

Konklusion

Meritpoängens inträde i utbildningssystemet har av allt att döma skapat en ny möjlighet att skaffa sig en konkurrensfördel i antagningen till högskolan. Meritpoängen som ges för vissa avancerade kurser i bland annat språk läggs till medelvärdet av slutbetyget från gymnasiet. Detta innebär naturligtvis en stor fördel för de elever som väljer att samla på sig språkkapital. Vi har i denna studie undersökt hur införandet av meritpoäng i avancerad kurs i engelska (Engelska C) har fallit ut.

När eleverna i en enkät – som genomfördes i Uppsalas gymnasieskolor – får ange motiven till att läsa avancerad kurs i engelska, är det vardagsnyttan, intresset för språket, att de tycker om att resa och nyttan av språkkunskaper i kommande studie- och yrkesval som uppges som de viktigaste orsakerna till att de väljer att läsa Engelska C. Eleverna lyfter inte alls i samma utsträckning fram meritpoängen som motiv. Men eftersom det finns ett så tydligt samband mellan kursens popularitet och införandet av meritpoäng – andelen elever som väljer att läsa engelska på avancerad nivå har ökat påfallande efter det att meritpoängssystemet sjösattes – är det svårt att inte dra slutsatsen att meritpoängen har betydelse för motivationen att välja språkkurser. Detta är ett mycket tydligt exempel på vad Bourdieu benämner som en omedveten – eller åtminstone misskänd – strategi. Uppenbarligen tjänar alla eleverna på att läsa C-kursen i Engelska, även med lägre betyg på kursen än sitt betygsgenomsnitt vinner eleverna meritpoäng genom att läsa kursen med godkänt resultat. Men att ange meritpoängen som en viktig orsak till att läsa kursen framstår för dessa, många gånger skolmässigt framgångsrika elever, som en alltför kameral inställning till sina studier. Därför lyfts andra värden som mer står i samklang med elevernas syn på sig själva och sina studier fram.

I den nationella statistiken kan vi utläsa att andelen pojkar som väljer Engelska C ökar mer än andelen flickor, även om flickorna är i majoritet. Analysen av samma statistik visar också att satsningen på Engelska C är särskilt stark bland elever som läser på program där övergångarna till högre utbildning är betydande. Enkätstudien i Uppsala bekräftar att elever som tar sig till kursen Engelska C har såväl ett starkt nedärvt utbildningskapital (föräldrarna har långa utbildningar) som ett starkt eget förvärvat utbildningskapital (höga betyg från grundskolan). Det är med andra ord en mycket selekterad grupp elever som genom att välja denna kurs ackumulerar ytterligare språkkapital. Socialt och skolmässigt välbeställda elever ser med andra ord uppenbarligen i högre grad än andra värdet av den nya utbildningsväg som erbjuds och som innebär att man samlar på sig extra poäng genom meriterande kurser på sin väg genom gymnasiet.²⁷ De elever som redan har många tillgångar att använda i konkurrensen om de mest åtråvärda platserna i högskolan befäster ytterligare sin ställning genom meritpoängen. Satsningen att stärka de moderna språken i utbildningssystemet blir därmed ett sätt att samtidigt stärka de sociala grupper som redan är utbildningssystemets vinnare.

²⁷ Det finns planer på att meritpoäng även ska införas i grundskolan, se artikeln "På engelskans villkor", DN 2010-06-15.

Ida Lidegran, universitetslektor i utbildningssociologi, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Josefine Krieh, forskningsassistent, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Referenser

- Broady, Donald, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme. "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", *Välfärd och skola*, SOU 2000:39, Socialdepartementet, Stockholm, 2000, 5–133.
- Börjesson, Mikael. *Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier – tendenser på nationell nivå 1997–2001*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 32. Uppsala: Uppsala universitet, 2004.
- Börjesson, Mikael. "Om att klassificera sociala grupper. Några svenska exempel." Mikael Börjesson, Ingrid Heyman, Monica Langerth Zetterman, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran och Mikael Palme. *Fältanteckningar. Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady*. Uppsala: Uppsala universitet, 2006.
- Cliffordson, Christina, Jan-Eric Gustafsson & Allan Svensson. "Meritpoäng skapar orättvisa". *Dagens Nyheter*, 2 mars, 2007.
- Dagens Nyheter*, Ledarsidan. "På engelskans villkor". 15 juni, 2010.
- Dagens Nyheter*, Ledarsidan. "Flykten från friheten. Högskolan: Den centrala antagningen har blivit för komplicerad". 17 augusti, 2010.
- Hamrud, Annika. "Språk och matematik får särställning i gymnasiet". *Dagens Nyheter*, 21 juni, 2006. Högskoleverket. www.hogskoleverket.se.
- Jällhage, Lenita. "Krångligare att söka till högskola". *Dagens Nyheter*, 21 februari, 2008.
- Kulle, Mikael. "Elever taktikväljer gymnasieämnen". *Dagens Nyheter*, 1 april, 2008.
- Kursinformation för gymnasial utbildning i ämnet Engelska. Informationen är nedladdad 2010-04-27. <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0910&infotyp=8&skolform=21&id=EN&extrald=>
- Lidegran, Ida. *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*. Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 34. Uppsala: Uppsala universitet, 2006 [2004].
- Lidegran, Ida. *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*. Uppsala: Uppsala universitet, 2009.
- Palme, Mikael. *Det kulturella kapitalet. Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*. Uppsala: Uppsala universitet, 2008.
- Proposition 2006/07:107. *Vägar till högskolan för kunskap och kvalitet*. Skolverket. www.skolverket.se.
- Statistiska centralbyrån (SCB). Informationen är nedladdad 2010-10-01. <http://www.scb.se/Pages/ProductTables9575.aspx>.
- Studera.nu "Ändring i reglerna för tillgodoräknande av meritpoäng". Informationen är nedladdad 2011-01-11. <http://www.hsv.se/publikationerarkiv/pressmeddelanden/2011/sokandemedaldrebetygfaroocksameritpoang.5.4dfb54fa12d0dded89580001258.html>.
- Studera.nu "Du som går ut våren 2010 och senare. Betyg från gymnasiet eller betyg från gymnasial vuxenutbildning". Informationen är nedladdad 2010-04-27. <https://www.studera.nu/studera/4193.html>.
- Verket för Högskoleservice (VHS) anmälningskatalog hösten 2010.
- Öjemar, Fredrik. "Språk elevernas nya taktikval". *Dagens Nyheter*, 25 augusti, 2008.

Appendix

Tabell 1. Andel av de elever med slutbetyg som har betyg i Engelska B och C samt den andel av de elever med betyg i Engelska B som även erhållit betyg i Engelska C. Riket.

Läsår	Antal elever med slutbetyg i svensk gymnasieskola	Engelska B Andel elever med betyg procent	Engelska C Andel elever med betyg procent	Elever med Eng B som även har Eng C procent
2002/03	75 569	74,1	12,6	17,0
2003/04	79 557	73,2	12,8	17,6
2004/05	83 050	72,4	12,8	17,6
2005/06	84 410	72,4	13,0	18,0
2006/07	89 153	72,4	13,9	19,3
2007/08	92 615	72,1	15,8	21,9
2008/09	97 064	72,1	20,1	27,8
2009/10	99 228	73,6	25,8	35,0

Tabell 2. Antal elever på skilda program som gick ut läsåret 2009/10 samt andelen elever per program med betyg i Engelska C. Riket.

Program	Antal elever	Andel elever i procent
Naturvetenskap (NV)	13 139	50,2
Samhällsvetenskap (SP)	26 533	48,0
Estetiska (ES)	5 918	25,9
Teknik (TE)	5 687	23,4
Medie (MP)	4 388	20,7
EI (EC)	6 212	10,6
Industri (IP)	2 548	9,8
Handels- och adm. (HP)	4 919	8,3
Naturbruk (NP)	2 924	6,5
Barn- och fritid (BF)	3 839	3,6
Omvårdnad (OP)	3 423	3,5
Hantverk (HV)	2 782	3,2
Hotell- o. restaurang (HR)	3 674	2,4
Livsmedel (LP)	485	1,4
Individuella pgm. (IV)	616	1,1
Bygg (BP)	4 691	0,6
Energi (EN)	1 044	0,4
Fordon (FP)	4 128	0,3
Totalt	96 950	25,9

Tabell 3. Könsfördelningen på Engelska B och C.

Läsår	Engelska B			Engelska C		
	Antal elever	Flickor procent	Pojkar procent	Antal elever	Flickor procent	Pojkar procent
2002/03	55 975	54,7	45,3	9 489	65,5	34,5
2003/04	58 197	54,6	45,4	10 214	62,6	37,4
2004/05	60 162	54,5	45,5	10 611	61,1	38,9
2005/06	61 098	54,6	45,4	10 980	59,5	40,5
2006/07	64 569	53,9	46,1	12 436	57,7	42,3
2007/08	66 799	53,9	46,1	14 640	57,0	43,0
2008/09	70 028	54,4	45,6	19 481	55,9	44,1
2009/10	73 045	54,1	45,9	25 564	53,7	46,3

Tabell 4. Betyg i Engelska C efter kön. Andelar av det totala antalet flickor/pojkar med slutbetyg.

Läsår	Antal flickor med slutbetyg	Antal flickor med betyg i Eng C	Andel flickor procent	Antal pojkar med slutbetyg	Antal pojkar med betyg i Eng C	Andel pojkar procent
	2002/03	38 038	6 213	16,3	37 531	3 276
2003/04	40 073	6 399	16,0	39 484	3 815	9,7
2004/05	42 016	6 483	15,4	41 034	4 128	10,1
2005/06	42 810	6 537	15,3	41 600	4 443	10,7
2006/07	44 728	7 179	16,1	44 425	5 257	11,8
2007/08	46 511	8 340	17,9	46 104	6 300	13,7
2008/09	48 993	10 882	22,2	48 071	8 599	17,9
2009/10	49 507	13 716	27,7	49 721	11 848	23,8

Tabell 5. Höga betyg (VG-MVG) i Engelska C efter kön. Andelar av elever efter kön med slutbetyg på kursen.

Läsår	Flickor	Pojkar
2002/03	75,0	70,9
2003/04	76,7	71,4
2004/05	76,1	71,4
2005/06	78,4	71,4
2006/07	76,8	72,0
2007/08	77,9	70,8
2008/09	76,4	71,2
2009/10	76,1	69,3

Tabell 6. Uppsalaenkäten. Betyg i Engelska A och B, Svenska A och B samt Matematik A och B. Andelar i procent.

		Flicka	Pojke	Totalt			Flicka	Pojke	Totalt
Engelska A	IG	-	-	-	Svenska B	IG	0,9	1,1	1,0
	G	11,8	7,6	10,0		G	10,3	16,9	13,2
	VG	38,7	48,9	43,1		VG	32,8	40,4	36,1
	MVG	47,9	41,3	45,0		MVG	43,1	31,5	38,0
	Annat	-	-	1,9		Annat	6,0	5,6	5,9
	minns ej ej läst	1,7 -	2,2 -	- -		minns ej ej läst	5,2 1,7	4,5 -	4,9 1,0
Engelska B	IG	-	3,3	1,4	Matematik A	IG	2,5	3,3	2,9
	G	10,3	8,8	9,7		G	35,6	27,2	31,9
	VG	42,2	44,0	43,0		VG	37,3	37,0	37,1
	MVG	43,1	37,4	40,6		MVG	22,9	30,4	26,1
	Annat	1,7	3,3	2,4		Annat	-	-	-
	minns ej ej läst	0,9 0,9	- -	2,4 0,5		minns ej ej läst	0,8 0,8	2,2 -	1,4 0,5
Svenska A	IG	0,8	2,2	1,4	Matematik B	IG	8,7	12,2	10,2
	G	5,9	25,0	14,3		G	47,8	35,6	42,4
	VG	49,2	44,6	47,1		VG	25,2	33,3	28,8
	MVG	40,7	22,8	32,9		MVG	13,9	13,3	13,7
	Annat	-	-	-		Annat	0,9	-	0,5
	minns ej ej läst	3,4 -	5,4 -	4,3 -		minns ej ej läst	0,9 2,6	2,2 3,3	1,5 2,9

Tabell 7. Uppsalaenkäten. Betyg i Engelska B efter elevens sociala klass. Andelar i procent.

	Övre medelklass	Medelklass	Övriga*	Total
Antal svarande	116	67	24	207
IG	0,9	1,5	4,2	1,4
G	7,8	10,4	16,7	9,7
VG	39,7	49,3	41,7	43,0
MVG	44,8	35,8	33,3	40,6
Minns ej/annat	6,9	3,0	4,2	5,3
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

*I tabeller som redovisar elevens klass i jämförelse med någon annan faktor har Lägre medelklass slagits samman med Arbetarklass samt Ospecifierad klass till Övriga då dessa grupper var för sig varit för små för att jämföra. Detta medför att kategorin övriga blir en heterogen grupp.

Tabell 8. Uppsalaenkäten. Skattning av nio olika faktorer som viktiga för val av Engelska C (andelen elever).

	Användning av eng. i vardagen	Intresse för språket	Gillar att resa	Yrke/studier - språket som redskap	Bra betyg i b - kan klara lika bra	Språkstudier är roliga	Godkänt = meritpoäng	Andra kurser mindre intressanta	Vännerna valde kursen
Vet ej	1,0	0,5	0,5	1,5	2,4	0,5	7,4	2,0	3,9
Inte viktigt	2,4	1,9	2,9	5,3	14,0	8,3	43,6	65,5	68,0
Mindre viktigt	3,9	7,2	7,3	6,8	8,2	16,6	12,7	16,3	15,3
Varken viktigt eller oviktigt	10,7	14,4	13,6	13,6	19,8	24,4	12,7	10,3	8,9
Viktigt	18,0	22,1	13,6	26,2	18,8	30,7	4,9	3,0	2,0
Mycket viktigt	63,9	53,8	62,1	46,6	36,7	19,5	18,6	3,0	2,0
Viktigt och mycket viktigt	82,0	76,0	75,7	72,8	55,6	50,2	23,5	5,9	3,9
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabell 9. Uppsalaenkäten. De tre viktigaste orsakerna vid val av Engelska C vid sammanlagning av viktigt/mycket viktigt efter kön och social klass. Andelar i procent.

	Flickor	Pojkar	Övre medelklass	Medelklass	Övriga	Totalt
Användning av eng. i vardagen	79,6	84,8	79,5	82,6	91,7	82,0
Intresse för språket	78,3	73,1	76,5	72,5	83,3	76,0
Gillar att resa	80,7	69,6	73,7	79,4	75,0	75,7

Mästaren och marknaden

1800-talets privata språkundervisning i Stockholm

Peter Bernhardsson¹

Abstract: Historical research on language teaching and learning tends to focus on schools, at least for the period after the early 19th century when modern languages were introduced as school subjects. Thus, the substantial portion of teaching that has always taken place outside of such institutions is neglected. This article deals with the market for private language teaching and tutoring in Stockholm 1820-1880, drawing on digitalised historical sources. Through tax registers a group of about 200 private language teachers, or "language masters," are identified. These private language teachers emerge as a heterogeneous group, often with previous and future careers in other trades such as commerce or the stage. Not surprisingly, many were immigrants. Based on newspaper ads for language lessons, it is suggested that this diversity among teachers catered to different needs among the market's consumers, that is, the students. While some learners wanted the "near-native" pronunciation offered by immigrant teachers, others, for instance those seeking a more practical knowledge as preparation for their own careers, could benefit from the tutoring of retired merchants.

Keywords: Private language teaching, language master, language teacher, educational market

Sätten att lära sig språk är många och språkligt kapital förvärvas i en kombination av olika sammanhang. Familjen och utbildningssystemet är uppenbara exempel. När det gäller främmande språk är det tydligt att de investeringar som görs i privat utbildning, utanför såväl de offentliga utbildningsinstitutionernas lektioner som familjens informella samtal, är betydande, inte minst ekonomiskt. Denna marknad för utbildning är även sociologiskt intressant, då den knappast används av eller ens är tillgänglig i samma utsträckning för alla grupper i samhället. Trots detta är denna marknad för språkundervisning relativt utforskad. Hur ser den ut och hur används den? Vilka är dess huvudsakliga aktörer? I vilken relation står den till utbildningssystem och elever?

¹ Korrespondens: peter.bernhardsson@edu.uu.se.

Den privata språkundervisningens marknad är ingen nyhet. De frågor som kan ställas om den nutida språkundervisningen, kan även riktas mot tidigare seklers.

I följande artikel studeras språkundervisningens marknad i 1800-talets Stockholm. Samtidigt utforskas här de metodologiska möjligheter som har uppstått genom digitaliseringen av historiskt källmaterial. Sådan digitalisering av äldre material är en allt viktigare verksamhet för bibliotek och arkiv. Mängden historiskt källmaterial som digitaliserats och gjorts tillgängligt och sökbar via internet har vuxit lavinartat. I den nya svenska kulturpolitik som formulerats i propositionen *Tid för kultur* lyfts också digitaliseringen av kulturarvet fram som ett särskilt prioriterat uppdrag för arkiv, bibliotek och museer.² Förutsättningarna för denna utveckling är naturligtvis nya tekniska möjligheter och en önskan om att samtidigt bevara och göra materialet tillgängligt.

För historiker och andra forskare har den växande mängden digitaliserat källmaterial inneburit nya möjligheter för empirisk forskning. Uppenbart är att det digitala materialets tillgänglighet har underlättat det traditionella arbetet och gjort forskaren mindre beroende av fysiska arkiv, deras öppettider och så vidare. Men dessutom, och det är kanske en viktigare förändring, har de digitala arkiven möjliggjort nya typer av undersökningar och i en helt annan skala än någonsin tidigare. I *Digging Into Data Challenge*, ett samarbete mellan fyra forskningsfinansiärer i den engelskspråkiga världen, uppmärksammades nyligen den potential för ny forskning som finns i det digitala materialet. Ett exempel taget från de utvalda och finansierade projekten illustrerar de nya möjligheterna: *Digging Into the Enlightenment: Mapping the Republic of Letters* syftar till att kartlägga upplysningens värld och spridning genom analyser av inte mindre än 53 000 digitaliserade och OCR-tolkade brev från perioden.³ Utan de tekniska hjälpmedlen hade en undersökning av denna typ och enorma storlek knappast varit realistisk. Även om den undersökning som ska presenteras här inte kan mäta sig med *Mapping the Republic of Letters* vare sig i fråga om ambition eller i omfattning, är den ändå ett exempel på hur historiska undersökningar blivit möjliga genom digitalisering och indexering av källmaterial.

Språkundervisning i historien och i forskningen

Före 1800-talet saknades undervisning i moderna, levande språk i de offentliga svenska skolorna, åtminstone officiellt. Den språkundervisning som erbjöds i skolorna var kyrkans språk latin, grekiska och hebreiska. Att lära sig till exempel tyska eller franska var istället en privat angelägenhet och dessa språk sågs snarare som färdigheter än kunskaper. Ökande handel, nya ekonomiska centra och att latinet utmanades som *lingua franca* och kulturens språk innebar ett växande intresse och behov att lära sig levande språk. För många var självstudier genom översättning vägen till det främmande språket. Metoden hade möjligen sina brister, men kunde ändå ge en *tillräcklig* kompetens, det vill säga förmåga att läsa utländska skrifter. Det främmande

² Kulturdepartementet, *Tid för kultur. Prop. 2009/10:3* (Stockholm: Regeringen, 2009).

³ Pelle Snickars, "Digital gruvdrift i skannade arkiv kan ge guldfynd", *Svenska Dagbladet*, 18 mars 2010.

språket kunde även tjäna som uttryck för en social ställning, exempelvis franskan under 1700-talet. Under framförallt 1700-talet verkar också allt fler offentliga skolor ha erbjudit halvofficiell språkundervisning utan stöd i skolordningen. Mellan självstudier och skolundervisning fanns den privata undervisningen med en språklärare, eller *språkmästare* som var den samtida benämningen, i ett spektrum från privata skolor till enskild undervisning i hemmet ("privatissime").⁴ Den privata språkundervisningen framstår som en diffus verksamhet, med oklara gränser mellan privat och offentligt, mellan undervisning och uppfostran.

Som en del av den offentliga skolans omdaning under loppet av 1800-talet infördes även moderna språk som skolämnen. Ett argument för språken var att man med dessa kunde attrahera de samhällsgrupper som annars sökte privat undervisning till en skola som skulle förena hela samhället. I Sverige fanns tyska, franska och engelska på schemat från och med 1807 års skolordning. Utvecklingen i skolans språkundervisning under 1800-talet kan sedan översiktligt beskrivas som att de levande språken fick en allt starkare ställning medan de klassiska språken trängdes tillbaka.

I svensk forskning om språkundervisningens historia har skolämnets historia tenderat att hamna i centrum.⁵ Något tillspetsat beskrivs ett före och ett efter 1807 (eller vilken tidpunkt man räknar som skolämnets födelse). Exempelvis beskriver Ingar Bratt engelskundervisningen före 1850 som "den institutionaliserade engelskundervisningens förhistoria".⁶ En bild av två åtskilda perioder i språkundervisningen frammanas: en äldre privat och en senare, institutionaliserad och ofta offentlig. En sådan uppdelning bortser dock från det faktum att utbildningsinstitutioner redan före 1807 (eller 1850) undervisade i moderna språk och att den privata språkundervisningen knappast försvann med skolämnets födelse.

Att skolans språkundervisning rönt större uppmärksamhet i forskningen än den privata är dock förståeligt. Medan den institutionaliserade undervisningen har producerat en mängd historiskt källmaterial har den mer diffusa privatundervisningen inte genererat källor i form av debatter, läroplaner, lärarhandledningar eller betygskataloger. Material från utbildningsinstitutioner har i relativt hög grad bevarats i olika typer av arkiv, medan källmaterialet om den privata undervisningen är mer sparsamt och endast slumpvis bevarat. På grund av det knappa och disparata materialet har en systematisk helhetsbild varit svår att uppnå, trots stora arbetsinsatser. Forskningen om språkundervisning i historien har därför ofta baserats på spridda belägg snarare än någon totalbild. Det kanske mest ambitiösa projektet att sammanställa olika uppgifter

⁴ Elisabet Hammar, *Franskundervisningen i Sverige fram till 1807: undervisningssituationer och lärare* (Stockholm: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1981).

⁵ Sven O. Henriksson, *Tyskundervisningen i Sverige: Historisk studie med särskild hänsyn till metodiska synpunkter på undervisningen i främmande språk* (Stockholm: Stockholms universitet, 1960). Elisabet Hammar, *Franskundervisningen i Sverige fram till 1807: undervisningssituationer och lärare* (Stockholm: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1981). Ingar Bratt, *Engelskundervisningens framväxt i Sverige: tiden före 1850* (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1977). Ingar Bratt, *Engelskundervisningens villkor i Sverige 1850-1905* (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1984).

⁶ Ingar Bratt, *Engelskundervisningens framväxt i Sverige: tiden före 1850* (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1977), 11.

om undervisning i moderna språk bedrevs av Konrad Schröder vid Universität Augsburg. I *Linguarum Recentium Annales* sammanställde han flera tusen belägg för språkundervisning inom tysksprakigt område fram till ar 1800.⁷ Med sitt *Biographisches und bibliographisches Lexikon der Fremdsprachenlehrer des deutschsprachigen Raumes* publicerade han ett biografiskt uppslagsverk i sex band som upptar nästan 4000 språklärare.⁸

Med hänsyn till den forskning som finns om privat språkundervisning framstår det alltså som en metodologisk utmaning att identifiera dessa lärare och att genom någon sorts systematisk undersökning narman sig en övergripande bild av den privata språkundervisningen. Givet att den privata undervisningen redan i samtiden förknippades med särskilda samhällsgrupper (se ovan) kan man misstänka att forskningen, när den blundar för den privata undervisningen, forbigat en utbildning som skiljde sig från skolans, kanske vad gäller såväl elever, mål som metoder. Nedan ska jag med hjälp av två typer av digitaliserade historiska källmaterial skissera en översiktlig bild av privatundervisningen under 1800-talet. I detta sammanhang väljer jag att begränsa undersökningen till dessa material, väl medveten om att ytterligare källor troligen skulle ge en mer fullständig och detaljerad bild. Att uppmärksamheten riktas mot 1800-talet motiveras av att forskningen annars koncentrerat sig på skolornas språkundervisning under denna period.

Språkmästare i det digitala materialet

Stockholms stadsarkiv ar en av de arkivinstitutioner som bedriver ett intensivt digitaliseringsarbete. Bland de källor som digitaliserats och försetts med sökbara register finns *mantalslängder* och *mantalsuppgifter* för större delen av 1800-talet. Mantalsuppgifter var en för-teckning över hushållets medlemmar som varje år skulle lämnas in till myndigheterna av hushållsföreståndaren. Uppgifterna sammanställdes i en mantalslängd, vilken alltså är en för-teckning över stadens befolkning. Längden utgjorde sedan underlag för mantalspenningen, en skatt som betalades för varje medlem i hushållet (*Om mantalsuppgifter och mantalslängder*).⁹ De register som nu är tillgängliga via stadsarkivets hemsida (www.ssa.stockholm.se) omfattar bevarade mantalsuppgifter och mantalslängder 1800-1883. För flera ar finns också de registrerade originalen skannade. För att ge en uppfattning om materialets omfattning kan nämnas att för ett enda av dessa ar (1870) upptar registret drygt 70 000 poster (namn, titel, hänvisning till originaluppgift).

⁷ Konrad Schröder, *Linguarum Recentium Annales: Der Unterricht in den modernen europäischen Sprachen im deutschsprachigen Raum*. (Augsburg: Augsburgische I- & I-Schriften, 1980-85).

⁸ Konrad Schröder, *Biographisches und bibliographisches Lexikon der Fremdsprachenlehrer des deutschsprachigen Raumes: Spätmittelalter bis 1800* (Augsburg: Augsburgische I- & I-Schriften, 1987-99).

⁹ Stockholms stadsarkiv, "Om mantalsuppgifter och mantalslängder", läst 20 januari 2011. <http://www.ssa.stockholm.se/sv/Anvand-arkiven/Sokvagar/Register-till-mantalsbocker/Om-mantalskrivningen/>

Mantalsuppgifterna har tidigare använts av forskare för kollektivbiografiska undersökningar, till exempel i Ragnar Grips studie av grafiska arbetare.¹⁰ Han definierar där sin undersökningskohort som de arbetare som nämns i 1880 års mantalsuppgifter. Undersökningen är möjligen ett bra exempel på vad som är realistiskt för en enskild forskare att åstadkomma utan tillgång till register. Att ensam försöka sig på en genomgång av allt material under hela perioden vore att leta efter eventuella nålar i en mycket stor höstack. Här erbjuder den nya tekniken möjligheter att enkelt vaska fram individer inom en viss bransch eftersom materialet är sökbar via titel/yrke.

För den här undersökningen har jag gjort två sorters sökning i registret. Först har jag sökt alla individer med begreppet "språk" i titeln/yrket, vilket genererat en population av språkmästare, lärarinnor i franska språket med mera. Därefter blir det möjligt att följa de intressanta individerna över tid genom att söka på namn. Resultatet av registersökningarna blir en karta över de individer som befolkade språkundervisningen och avslöjar förändringar under perioden. På detta sätt uppnås en helhetsbild som tidigare inte varit möjlig. Resultatet kan ses som ett embryo till en prosopografisk undersökning.¹¹

Med denna metod kan drygt 200 språkmästare och språklärarinnor identifieras i Stockholm under perioden 1820-1883.¹² Det finns alltså inget som tyder på att privat språkundervisning försvunnit under 1800-talet. Antalet lärare är dock inte jämnt fördelat över perioden och visar också stora variationer mellan varandra närliggande år. I början rör det sig om knappt tio individer per år, vilket sedan ökar till strax under trettio per år vid seklets mitt. Efter en viss nergång ligger antalet någorlunda stadigt kring tjugo per år efter 1860, möjligen med en viss ökande tendens i slutet av perioden. Denna ökning beror nästan helt på de kvinnliga språklärarna som uppträder i materialet ungefär samtidigt som antalet manliga lärare minskar. Vid periodens slut finns heller ingen större skillnad i gruppernas storlek. Trenden med allt färre lärare och fler lärarinnor har paralleller som uppmärksammats inom annan forskning. Så konstaterade Magnus von Platen att antalet informatorer (d v s manliga privatlärare) sjönk under 1800-talets senare hälft, medan antalet guvernanter (d v s kvinnliga privatlärare) samtidigt växte.¹³ Antalet redovisade språklärare-/lärarinnor i mantalsuppgifterna framgår av figur 1 nedan.

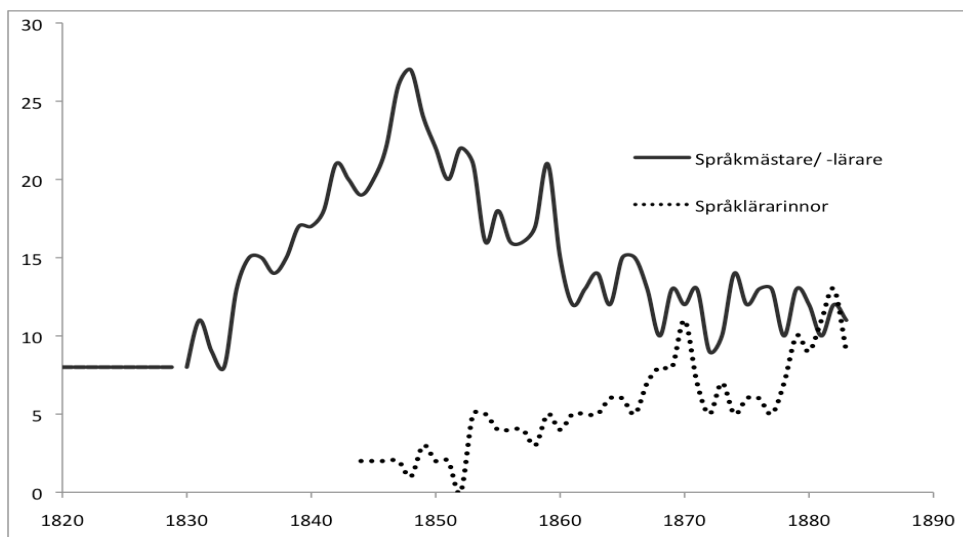
¹⁰ Ragnar Grip, *Konstförvanter och bokbindare i Stockholm 1850-1914: studier av härkomst och social rörlighet hos arbetare inom boktrycker- och bokbindaryrkena: en kollektivbiografi* (Stockholm: LiberFörlag/Allmänna Förlaget, 1981).

¹¹ Undersökningen begränsas genom registrets kategorier: namn, titel, hänvisning till originaluppgiften. För fyra år (1835, 1845, 1860 och 1870) finns originalen inskannade. Undersökningen kan då utökas med andra kategorier: ålder, familj, adress, födelseort eller nationalitet. Enstaka uppgifter kan dessutom innehålla anteckningar om t ex inkomster och övriga verksamheter. En kontroll av samtliga original skulle säkerligen ge ytterligare detaljer om lärarna och deras verksamhet.

¹² 1821-29 är materialet inte sökbar på yrke/titel, varför lärare verksamma dessa år faller bort.

¹³ Magnus von Platen, "Informatorn", i Elisabet Hammar et al. (red.), *Utbildningshistoria 1994* (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1994), 38.

Figur 1. Antal identifierade språkmästare/-lärare respektive språklärarinnor 1820-1883.

Anm. För 1820 och 1830 redovisas samma antal språkmästare/-lärare (8). För mellanliggande år saknas fullständiga uppgifter.

De lärare som upptas i figur 1 har kallat sig antingen språkmästare eller språklärare. Språkmästare är den vanligaste titeln under 1820- och 1830-talet, men blir ovanlig från 1840-talet. Orsakerna bakom denna förändring är oklara, men det finns en intressant parallell i hur beteckningen "skolmästare" under 1800-talet trängs tillbaka till förmån för "skollärare".¹⁴ Enligt Svenska akademins ordbok användes också det pejorativa begreppet "språkmästeri" från omkring 1840. Språkmästarinna förekommer i betydelsen "språkmästarhustru" och språklärarinnorna uppträder samtidigt som språklärarna ersatt språkmästarna. Varken benämningen språklärare eller språkmästare verkar ha brukats av de offentliga läroverkens lärare, vilka istället använde titeln lektor i sina mantalsuppgifter.

Av det skannade materialet framgår även språklärarnas bakgrund med avseende på födelseort eller utländska medborgarskap. Registret tillåter inte någon total undersökning av andelen utlänningar bland de identifierade eftersom endast fyra årgångar är tillgängliga som skannade original. En uppskattning baserad på dessa fyra år och efternamnen är att omkring hälften av lärarna var invandrade från främst Frankrike och tyskspråkiga områden. Endast en handfull individer är invandrade engelsmän. Proportionerna mellan infödda och invandrade tycks heller inte ha förändrats över tid.

För de invandrade lärarna var språkundervisningen inte alltid skälet till invandringen. Faktum är att lärarverksamheten, både för infödda och invandrade, oftast var

¹⁴ Donald Broady, "Skolmästarkonst och vetenskap", *Artes 1* (1999): 80-85.

en mer eller mindre tillfällig sysselsättning. Endast för ett fåtal individer framstår språkundervisningen som en huvudsaklig karriär, som i ett par fall uppehålls under nästan 40 år. De allra flesta kallar sig språklärare under betydligt kortare perioder och det är inte alls ovanligt med språklärare som dyker upp ett enstaka år för att sedan försvinna. Detta gäller för omkring en tredjedel av de identifierade lärarna. Med hjälp av det digitala registret blir det möjligt att följa karriärer inom andra områden och placera språkundervisningen som en del i de enskilda livsbanorna. Flera språklärare hade till exempel tidigare varit bokhållare och en del gick senare vidare till att bli grosshandlare. Det finns även exempel på det motsatta, att före detta grosshandlare blev språklärare för att därefter lämna landet. Ytterligare ett exempel på en nedåtgående karriär är den invandrade kemisten Martin Jones, som blev språklärare för att sedan intas på Danvikens hospital.

Inom den heterogena samlingen språkmästare/-lärare framträder ändå vissa grupper av individer som förenas av olika egenskaper, exempelvis sin verksamhet på andra områden än språkundervisningen. En sådan grupp är de jag vill kalla *professionella* språklärare vilka kännetecknas av sin långa verksamhetstid och av att de sällan kan knytas till karriärer utanför språkundervisningen. Som nämnts ovan är gruppen relativt liten och den rymmer både utlänningar och infödda. Det är ofta dessa lärare som tidvis engageras vid särskilda privata skolor som till exempel Hillska skolan i Barnängen. Går man till andra källor ser man att det ofta är lärare i denna grupp som skrivit läroböcker i moderna språk. Ett exempel på dessa professionella språklärare är Carl Martin Spanier som vid sin död 1860 drivit sin skola i minst 30 år. Hans verksamhet ansågs så betydelsefull att änkan gavs en statlig pension trots att mannen inte varit offentligt anställd.

En betydligt större grupp är de lärare som på olika sätt kan räknas till *handeln*. Hit räknar jag alla som före eller efter sin språkläroperiod varit verksamma som bokhållare, agenter eller handelsmän av olika slag. Sett till antalet individer är denna grupp den viktigaste. Detta pekar på språkundervisningens koppling till handelsutbildningen. En språklärare ur denna grupp är Otto Emanuel Leffler vilken hade börjat som handelsbokhållare, därefter blivit språklärare och senare avancerade till handelsresande, grosshandlare och stadsmäklare.

En tredje grupp språklärare är de som på olika sätt hörde till *kulturens* område. Det rörde sig om skådespelare, musiker och sångare. Även denna grupp består av både svenskar och invandrade. Den före detta skådespelaren Olof Niklas Tillgren är ett exempel, för övrigt en av de få som bevisligen undervisat i italienska. Förutom dessa tre beskrivna grupper kan man även nämna ett antal före detta militärer, såväl svenskar som invandrade.

De kvinnliga språklärarinnorna skiljer sig från de manliga lärarna på flera sätt. De nämns i materialet från mitten av 1840-talet. Det går inte att kategorisera grupper av språklärarinnor på samma sätt som bland männen, eftersom titlar som "mamsell" inte går att knyta till specifika verksamheter utanför undervisningen. Det kan heller inte uteslutas att en sådan mamsell också sysslade med undervisning. Endast ett fall av

”professionell” språklärarinna har hittats, d v s en som likt lärarna ovan använt titeln under en längre tid. Språklärarinnorna är alltid ogifta, ibland änkor eller frånskilda.

I några fall är språklärarinnorna döttrar till manliga språklärare. Den frånskilda Rose Marie Lagerwall var till exempel dotter till språkmästaren Louis Jouvin. Materialet avslöjar även kopplingar mellan manliga lärare som de tillhöriga familjen Paban, i vilken flera medlemmar var verksamma som lärare. Möjligen är det exempel på vad Konrad Schröder menar med lärare vars familjeförhållanden ”bevisligen påverkat deras yrkesmässiga livsbana” (min översättning).¹⁵

Språkundervisningens marknad i digitalt material

Även om registret gjort det möjligt att identifiera en relativt stor grupp privata språklärare och avslöjat en del om gruppens sammansättning, säger det inte mycket om deras verksamhet, språkundervisningen. Vilka språk förekom? Hur skedde undervisningen? Vilka var eleverna? Ett steg närmare svaret på sådana frågor finns i ett annat digitaliserat material, historiska dagstidningar. Dessa har numera skannats, tolkats och gjorts sökbara genom nationalbiblioteket (en internationell sammanställning över digitaliserade dagstidningar finns på internet via icon.crl.edu/digitization.htm). Digitaliseringen innebär egentligen ingen kvalitativ förändring av historikerns arbete: resultatet är detsamma som vid en traditionell genomläsning av materialet. Men liksom materialet ovan innebär digitaliseringen av dagstidningarna att möjligheterna att använda en större korpus drastiskt förbättrats.

Åtminstone under 1800-talets första hälft var annonser om språkundervisning inte ovanliga i dagstidningarna. Annonserna bestod av allt från korta meddelanden till utförliga beskrivningar av såväl läraren som undervisningen. Dessa texter vittnar om språkundervisning som en marknad i mycket konkret betydelse, en marknad där reklam eller annonser av denna typ troligen spelat en viktig roll. Ett exempel på en utförligare annons är följande av Johan Peter Müller, införd i *Post- och inrikes tidningar* den 24 april 1839:

Undertecknad, (infödd Tysk) meddelar grundlig undervisning i Tyska språket, samt i Tysk handstil och Tysk brefstil; likaledes författas Tyska bref så väl som andra Tyska dokumenter, samt översättas från Svenska, Norrska, Danska, Holländska, Engelska och Franska språken till det Tyska.
Den privata undervisningen gifves dagligen så väl åt Fruntimmer som åt Herrar, äldre och yngre, från bittida kl. 5 om morgonen till sent om aftonen; likaledes meddelas undervisning i Skolor och Pensioner samt åt blifvande Språkmästare och Gouvernanter. Talöfningar för Herrskaper, som resa till Tyskland, lemnas äfven, och förbinder jag mig att med lätthet och inom ovanligt kort tid, lära språkets talande, så att man icke behöfver tolk. Priserna äro: 1:16 sk. B:ko timvis, 24 sk. B:ko för 2 timmar i veckan och 40 sk. B:ko för 4 timmar, utan något godtgöranden för den tid, som Eleverna försumma. Mindre bemedlade undervisas emot en modererad afgift och, efter omständigheterna, gratis. Soiréerna, hvilkas hufvudföremål är Tysk konversation och deklamation, hållas från kl. 4 till 7 e.m. så väl hos Eleverna sjelfva, som hemma hos mig uti Huset N:o 3 vid Clara Östra Kyrkogata, 2 tr. upp. Johann Peter Müller.

¹⁵ Konrad Schröder, *Biographisches und bibliographisches Lexikon der Fremdsprachenlehrer des deutschsprachigen Raumes: Spätmittelalter bis 1800. Bd .* (Augsburg: Augsburg I- & I-Schriften, 1987), XXI.

Müllers reklam är ovanlig genom sin utförlighet, men den bild av språkundervisningen som ges i texten verkar typisk för dessa annonser. Ett sådant typiskt drag är inledningen om tyska brev och dokumenter. I andra texter är språkundervisningens koppling till praktiska och ekonomiska behov inom handeln än mer explicit. Även bland de språklärare som identifierades ovan märks den oklara gränsdragningen mellan språk- och handelsundervisning. Simon Edvard Heymansson beskrev sin undervisning som "bokhålleri och skrifkonst, samt i Tyska, Franska och Engelska språken. Inkomsten häraf är för närvarande obestämd" (Mantalsuppgift 1835). Beskrivningen gäller troligen för flera av lärarna. Detta nära band mellan handel och språk förklarar också varför så många språklärare även själva hade en karriär inom handeln. Müller, som tidigare hade varit grosshandlare i Norge, var en av dem.

I annonsens andra stycke nämns en annan språklig kompetens, den muntliga färdigheten. Skillnaden handlar inte bara om mål och metod i undervisningen, utan rymmer även en social skillnad. Den tyska handelskorrespondensen och den tyska konversationen riktar sig uppenbarligen till olika grupper av elever. "Talöfningar" var mindre viktiga för blivande bokhållare men desto viktigare för de som själva reste till kontinenten. Den sociala skillnaden signaleras genom ordet "herrskafer". Även sättet att lära språket genom soaréer påminner om en borgerlig salongskultur.

Efterfrågan på muntlig språkfärdighet möjliggjorde för personer som Müller att omsätta sitt modersmål på en undervisningsmarknad. Müller tillhörde skaran av invandrade språklärare som erbjöd undervisning i sitt modersmål och liksom många av sina kollegor framhöll han detta faktum i annonsens första mening. Att vara infödd talare av språket beskrivs som en fördel hos läraren, kanske särskilt då undervisningen betonade den muntliga kompetensen. En lärare som själv inte var infödd talare kunde istället åberopa långa vistelser i utlandet, och, som till exempel i en annons i *Journalen* 5 juni 1827, att man lärt "det modernare sättet" att tala franska. Det talade språket skulle vara både autentiskt och aktuellt.

Konsumenterna på denna marknad är osynliga i materialet och kan bara anas i utbudets formuleringar. Att det handlar om blivande handelsmän eller lärare och herrskap framgår av exemplet ovan. Privat språkundervisning berörde knappast samhällets olycksbarn, ens med "modererad afgift". I *Journalen* den 16 mars 1827 erbjöd en anonym språklärare undervisning för "bättre mans barn", vilket troligen var en korrekt beskrivning av marknadens konsumenter. Att eleverna var av båda könen bevisas exempelvis av Müllers annons. Möjligen ansågs undervisning av kvinnliga lärare som mer lämplig för kvinnliga elever. I en annons i *Journalen* 6 mars 1826 beskriver exempelvis en herr Duclot först sin egen franskundervisning och tillägger att hans hustru på samma sätt undervisar "unga personer af sitt kön".

Privat språkundervisning – kapital och funktion

På den privata språkundervisningens marknad tycks formella meriter hos lärarna ha varit av mindre vikt. Studier och examina från utbildningssystemet är åtminstone ingen merit som framhålls i reklamen. Istället var det ett förkroppsligat språkligt ka-

pital – modersmål eller andraspråk – som möjliggjorde lärarnas inträde och verksamhet på marknaden. Det språkliga kapitalet är också det enda som förenar den annars så heterogena gruppen språklärare. Förutom detta rent språkliga kunde erfarenheter av främmandespråkliga verksamheter inom handel eller kultur fungera som tillgångar. För individer med dessa tillgångar var privat undervisning i språk ofta en möjlighet till försörjning.

Men på den privata språkundervisningens marknad fanns även konsumenter som var där för att förvärva ett språkligt kapital. Sammantalet visar materialet, främst annonserna, vilka språkkunskaper som eftersträvades på språkundervisningens marknad och, i förlängningen, den språkliga marknaden. De viktigaste språken – tyska, franska och engelska – ställning ter sig relativt konstant. Engelskan stärkte möjligen sin ställning något, men var närvarande redan under periodens början. Andra språk som spanska, italienska, portugisiska med flera förekom, men var betydligt ovanligare. I den språkundervisning som riktades mot handelns behov var tyskan och engelskan de mer framträdande medan franskan hade en särskilt stark ställning bland kvinnliga elever.

Den privata språkundervisningens funktion och dess relation till den institutionella språkundervisningen är inte enkel. Förmågan att skraddarsy för olika behov, vilket skiljer sig från utbildningssystemets mer generella undervisning, är också den privata undervisningens kanske främsta styrka. Ett antal olika funktioner kan identifieras. För det första var privatundervisningen tillgänglig för de som inte omfattades av utbildningssystemet. Det uppenbara exemplet på detta är naturligtvis flickorna för vilka privat undervisning i olika former var den enda möjliga undervisningen. En annan roll hade privatundervisning för de som önskade en anpassad undervisning, ibland som komplement till skolväsendets. Ett sådant komplement är den språk- och handelsutbildning som utgjorde ett betydande inslag på språkundervisningens marknad. För dessa elever var språkkunskapernas värde beroende av deras praktiska användbarhet inom handeln. En ytterligare funktion hos språkmästarnas undervisning var att erbjuda kompetenser som inte var tillgängliga genom självstudier eller bestods i skolorna. Framförallt rör det sig om den muntliga språkfärdigheten, det eftersträvade och värdefulla "near-native" språkbruket.

Förhållandet till det institutionaliserade utbildningssystemet kan möjligen även bidra med en förklaring till trendbrottet i privatundervisningen vid 1800-talets mitt. Att döma av det drastiskt minskade antalet språklärare under främst 1850-talet bör den privata undervisningens volym ha krympt. En hypotes vore att det sammanhänger med en period av intensiv reformering av utbildningssystemet, inte minst vad gäller språkundervisningen. Möjligen inträder här en period då institutionellt (språkligt) kapital blir viktigare och allt mer av språkkunskaper förvärvas genom utbildningssystemet. En sådan hypotes skulle även förklara varför samma trend inte syns bland de kvinnliga lärarna, vars kvinnliga elever inte berördes av det offentliga utbildningsväsendet.

Det finns stora skillnader mellan 1800-talets situation och dagens språkundervisning. I dagens globaliserade värld tränger sig språken på och främmande språk blir en angelägenhet för alla – som intresse, behov eller tvång. 1800-talets språkundervisning berörde endast en begränsad grupp i samhället. Trots detta finns likheter mellan då och nu. Liksom nu tillgodosåg den privata undervisningen språkstudier med skiftande motiv, från näringslivets specialistkompetens till språkkunskaper som livsstil. Genom sin förmåga att komplettera utbildningssystemet har den privata undervisningen aldrig utkonkurrerats av institutionerna. På dagens marknader står privat utbildning tvärtom kanske starkare än någonsin, mer organiserad, omfattande och vinstgivande än språkmästarna hade kunnat föreställa sig.

Peter Bernhardsson, doktorand i utbildningssociologi, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Referenser

- Bratt, Ingar. *Engelskundervisningens framväxt i Sverige: tiden före 1850*. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1977.
- Bratt, Ingar. *Engelskundervisningens villkor i Sverige 1850-1905*. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1984.
- Broady, Donald. "Skolmästarkonst och vetenskap". *Artes* 25.1 (1999): 80-85.
- Grip, Ragnar. *Konstförvanter och bokbindare i Stockholm 1850-1914. Studier av härkomst och social rörlighet hos arbetare inom boktrycker- och bokbindaryrkena: en kollektivbiografi*. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna Förlaget, 1981.
- Hammar, Elisabet. *Franskundervisningen i Sverige fram till 1807: undervisningssituationer och lärare*. Stockholm: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1981.
- Henriksson, Sven O. *Tyskundervisningen i Sverige. Historisk studie med särskild hänsyn till metodiska synpunkter på undervisningen i främmande språk*. Stockholm: Stockholms universitet, 1960.
- Kulturdepartementet. *Tid för kultur. Prop. 2009/10:3*. Stockholm: Regeringen, 2009.
- von Platen, Magnus. "Informatorn". I Elisabet Hammar et al. (red.). *Utbildningshistoria 1994*. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1994.
- Schröder, Konrad. *Linguarum Recentium Annales: Der Unterricht in den modernen europäischen Sprachen im deutschsprachigen Raum*. Augsburg: Augsburgischer I- & I-Schriften, 1980-85.
- Schröder, Konrad. *Biographisches und bibliographisches Lexikon der Fremdsprachenlehrer des deutschsprachigen Raumes: Spätmittelalter bis 1800*. Augsburg: Augsburgischer I- & I-Schriften, 1987-99.
- Snickars, Pelle. "Digital gruvdrift i skannade arkiv kan ge guldfynd". *Svenska Dagbladet*. 18 mars 2010. <http://www.svd.se/kulturnoje/understrecket/digital-gruvdrift-i-skannade-arkiv-kan-ge-guldfynd-4439879.svd>
- Stockholms stadsarkiv. "Om mantalsuppgifter och mantalslängder". Läst 20 januari 2011. <http://www.ssa.stockholm.se/sv/Anvand-arkiven/Sokvagar/Register-till-mantalsbocker/Om-mantals-skrivningen/>

Språkresor

Akkumulation av språkkapital eller konsumtion av opplevelser?

Ola Winberg¹

Abstract: This article deals with the Swedish market for language travel. Up until the mid-1960s the Swedish state was the primary organizer of language travel, but has since then gradually left the market due to competition from a number of private language travel agents (among which is the Swiss-based Swedish international giant EF–Education First). As a consequence, the market for language travel has undergone a remarkable change, both in quantity and as concerns target groups. Language travel for adults and young children (10-13) has expanded significantly. By examining the destinations promoted by the agencies, the article shows that language travel is concerned mainly with what could be termed school languages, that is, English, French, German and Spanish, with the appeal of the latter having increased spectacularly in the past two decades. Furthermore, the examination shows that language travel is marketed by being associated with a number of activities other than language studies–culture, gastronomy, sports–which are supposed to give the traveler unique experiences. Lastly, the findings are discussed in the light of historical and sociological research in order to highlight how different social groups in different periods have acquired language training on foreign soil.

Keywords: Language travel, language travel agents, language studies

Att språk kan fungera som ett kapital eller seljas som en vara oppenbaras sällan med sådan tydlighet som på marknaden for språkresor. Här agerar opprenörer vars affärsidé är att selja språkprodukter for konsumtionsbruk. Utvekklingen under de senaste decennierna visar att denna marknad är lukrativ och expansiv. Branshens flaggskepp, EF (Education First), erbjuder utbildning i 50 länder med språk som kärna i verksamheten. Enligt egne oppgifter är EF världens ledande privata utbildningsforetag med 400 kontor och skolor samt 15 millioner studenter.²

¹ Korrespondens: Ola.Winberg@edu.uu.se.

² Informationen om foretagets storlek på världsmarknaden är EF:s egen. Mer information finns på EF:s hemsida: "EF i korthet", <http://www.ef.se/about-ef/company/>.

På den marknad där EF och de andra språkreseföretagen agerar är språk en vara som erbjuds enskilda individer och sociala grupper som väljer att investera i språkutbildning utanför det statliga utbildningssystemet. Men språken förknippas inte bara med inläring, och språkresan inte bara med språk. EF:s marknadsföring visar tydligt att språkutbildning i sig inte räcker för att sälja språkresor till andra länder. I det budskap som riktas till målgruppen vuxna över 25 år sägs så här:

Maximera din fritid genom att kombinera språkstudier, nätverkande och karriärutveckling, med ett stort antal fritidsaktiviteter. Destinationer: England, USA, Kanada, Sydafrika, Australien, Nya Zeeland, Irland, Malta, Frankrike, Tyskland, Italien, Spanien, Ecuador, Costa Rica, Kina.³

Språkkapitalet framställs här som värdefullt endast i kombination med andra kapitalformer, framförallt socialt kapital. Kurserna är förlagda till olika nationellt definierade resmål där varje land har en given språkidentitet. Erbjudandet är visserligen globalt, men avgränsat till några stora språkområden där engelskan dominerar tillsammans med de övriga skolspråken, franska, tyska och spanska. Afrika, samt stora delar av Asien och Sydamerika, spelar en liten roll i sammanhanget.

När man går närmare in på analyser av EF:s och de andra svenska språkresearrangörernas marknadsföring blir det tydligt att språkreseföretagen förstår sin marknad som ett spänningsfält med två poler, där efterfrågan på språkutbildning utgör den ena polen och efterfrågan på unika upplevelser utgör den andra. I ett sådant sammanhang blir just maximering av språkkurser med "ett stort antal fritidsaktiviteter" en konkurrensfördel.

En berättigad fråga är vad språkreseföretagen förväntar sig att resenären ska ägna sig åt – att lära sig ett språk eller konsumera spännande upplevelser – samt hur detta påverkar företagets organisation av språkutbildningen och till vilka platser den förläggs. Om fritidsmaximering i kombination med inhämtning av språkfärdigheter är ett centralt kriterium måste rimligen antalet orter som är möjliga att exploatera för språkresor vara begränsat.

Från statliga initiativ till globala språkföretag

Jag ska i det följande presentera utgångspunkter för och empiri rörande en undersökning av svenska språkentreprenörers verksamhet. Vad som menas med språkresa kräver till att börja med en närmare definition, särskilt med tanke på att språkentreprenörerna organiserar olika former av utlandsvistelser där inhämtande av språklig kompetens ingår som en del. Med språkresa avses här en resa från hemlandet till en ort i utlandet för deltagande i en kurs i ett främmande språk. På kurserna undervisar lokalt anknutna lärare som har det aktuella språket som modersmål. Vid sidan av språkun-

³ Citatet finns i EF:s information om språkresor för vuxna över 25 år: "Språkkurser Utomlands", <http://www.ef.se/#agegroup%3DPROF%2Fproduct%3DILSP%2Ftarget%3Dright-col%2Fsite%3Ddefault>.

dervisningen ordnas ofta andra aktiviteter för att orientera resenärerna i det främmande landets kultur. Vanligt är också att kurserna ordnas på så sätt att de samlar deltagare i olika åldrar från olika länder. En skillnad föreligger mellan språkkurser för skol- och gymnasieungdomar, vilka anordnas på sommarhalvåret, och språkkurser för vuxna, vilka går året om.

Försäljning och förmedling av språkresor sker idag på en nästan uteslutande privat marknad. Så har dock inte alltid varit fallet. 1938 inrättades Centralnämnden för ungdomsutbyte som senare kom att byta namn till Svenska statens språkresor. Centralnämndens uppgift var från början att kontrollera det så kallade skolbarnsutbytet med Tyskland och efter kriget att organisera skolungdomars språkresor till Europa, där Storbritannien blev det mest populära resmålet under 1950-talet. Den svenska staten var den främsta aktören på marknaden för språkresor fram till 1960-talet och sålde resor framför allt till skolungdomar. Marknaden för språkresor för vuxna var liten och outvecklad.⁴ Sedan 1960-talets slut har emellertid situationen ändrats radikalt. Den svenska staten har sålt hela sitt engagemang i språkresor och privata aktörer har tagit över. Marknaden har också utökats till nya målgrupper. Under 1980-talet började språkresor för vuxna anordnas i allt större omfattning samtidigt som utbudet av språk diversifierades. Utöver engelskan, franskan och tyskan tillkom italienska, portugisiska, ryska och spanska samt så småningom utomeuropeiska språk. I syfte att stärka internationaliseringen i samhället fick svenska studenter från och med 1989 rätt att söka statliga studiemedel för att studera språk utomlands på eftergymnasial nivå. Sammantaget har detta bidragit till att språkresorna nu är en diversifierad, åldersspridd och globalt övergripande verksamhet.

Expansionen för språkresor för vuxna har skett under samma period som etableringen av nya semestervanor och stadigt ökande utlandsresande bland svenskar. Flygchartern, med en tillväxt från 20 000 resenärer till 2 miljoner resenärer årligen mellan 1955 och 2000, har etablerat Spanien och Grekland som populära turistmål.⁵ 1999 gjorde svenskar 7,7 miljoner resor utomlands. 2006 hade det totala antalet svenska utlandsresor ökat till 13,5 miljoner, varav semesterresandet stod för 8,4 miljoner resor, en siffra som ökade till 10,5 miljoner 2007 och 11,1 miljoner 2008. Förutom till länder i Norden gick de allra flesta resor till Tyskland, Spanien, Frankrike, Italien, Grekland och Storbritannien.⁶ Under de senaste åren har dock strömmen av resenärer vridits åt nya håll. Spanien behåller sin förstaplats som svenskarnas mest eftertraktade resmål, men har stark konkurrens från Thailand dit antalet resor ökade med 18 procent mellan 2007 och 2008.⁷

⁴ Studiereseutredningen, *Språkresor: betänkande*, (Stockholm: SOU 1975).

⁵ Thomas von Seth, *Ålskade charter – Historien om dem som fick vanligt folk att börja resa* (Stockholm: Vagabond, 2001).

⁶ *Res 1999 – den nationella reseundersökningen* (Stockholm: SIKA, 2000:5) http://www.sika-institute.se/Doclib/Import/100/ss2000_5.pdf och *Res 2005-2006 – den nationella reseundersökningen*, (Östersund: SIKA, 2007:19) http://www.sika-institute.se/Doclib/2007/SikaStatistik/ss_2007_19_1.pdf.

⁷ 2008 var de mest populära resmålen följande, med uppgifter om antal resor och förändring i procent sedan 2007: 1, Phuket 83 402, + 18 %; 2, Bangkok 78 382, - 13 %; 3, Las Palmas 72 879, + 8 %; 4,

Språkreseföretagens verksamhet kan även kopplas till de senaste decenniernas expansion av utbildningsbranschen. Bland tjänsteföretagen har utbildningsföretag växt snabbt och 2008 omsatte utbildningsbranschen 14 miljarder svenska kronor.⁸

Ifråga om språkresorna visar tillgängliga uppgifter för situationen i Europa att den ekonomiska krisen under 2000-talets början har inneburit att antalet resenärer sjunkit. 2010 började dock en återhämtning med växande efterfrågan på språkresor för skolungdomar. Enligt *Language Travel Magazine*, affärstidningen som särskilt granskar språkresemarknaden och dess aktörer, ökar efterfrågan framförallt bland barn och ungdomar i åldern sju till tretton år. Samtidigt har önskemålen om språkresor för hela familjer ökat. Tidningen sätter denna ökning och den ökande efterfrågan på akademiskt inriktade språkstudier i samband med en växande trend för privatstudier i allmänhet i Europa.⁹

Övergripande ekonomiska förhållanden i samhället inverkar således direkt på språkresearrangörernas verksamhet. Detta är knappast ägnat att förvåna, men bör ändå framhållas som en betydelsefull materiell förutsättning som skiljer denna typ av språkutbildning från språkutbildningen inom det statliga utbildningssystemet. En språkkurs på tre veckor för ungdomar upp till 18 år, inklusive resa och boende, på engelska sydkusten kostar runt 14 000 kr, i Frankrike 19 000 kr och i Japan och USA (Kalifornien) kring 30 000 kr. För gruppen studenter över 18 år kostar 20 veckors allmän kurs i spanska i Barcelona 29 000 kr (exklusive resa och boende). Motsvarande pris för en kurs i kinesiska i Kina (Shanghai) är 34 000 kr och engelska i USA (New York) 37 000.¹⁰

Språkentreprenörerna

Språkresearrangörernas verksamhet kan med andra ord sättas i relation till och förstås mot bakgrund av både en dynamisk och växande utbildningsmarknad utanför det statliga utbildningssystemet och en lukrativ resemaknad där vissa eftertraktade resmål dominerar utbudet. I detta perspektiv kan språkreseföretagen sägas erbjuda en internationell spets på området utbildning och tillföra möjligheten att inhämta gångbart utbildningskapital på marknaden för resor.

Palma de Mallorca 69 519, - 13 %; 5, Antalya, Turkiet 69 011, + 27 %; 6, New York 58 060, + 53 %; 7, Chania, Kreta 52 824, - 2 %; 8, London 48 393, + 16 %; 9, Larnaca, Cypern 45 815, 0 %; 10, Malaga 41 391, - 23 %. Uppgifterna bygger på Luftfartsverkets undersökning av svenska resvanor presenterade som pressmeddelande: "Thailand dominerar för svenska semesterresor" (31 mars 2009), <http://www.resursab.se/090331.pdf>.

⁸ Uppgifterna lämnas av branschorganisationen Sveriges auktoriserade utbildningsföretag (SAUF): "Utbildningsbranschen i Sverige", http://www.sauf.se/sauf/pressinformation_16.html.

⁹ Uppgifterna är hämtade ur *Language Travel Magazine*, "Special report" i januari 2011, <http://www.hothousemedia.com/lm/lmbackissues/jan11web/jan11specreport.htm>.

¹⁰ Priserna avser STS verksamhet, <http://www.sts.se>: "För dig mellan 10 och 18 år: Språkresor" och "Internationella språkskolor: För dig över 18 år". Priserna gäller för år 2011.

Tabell 1. Översikt över i Sverige registrerade bolag som bedriver försäljning och förmedling av språkresor med uppgifter om omsättning i t kr (i fallande ordning) och antal anställda 2009, årtal för registrering, bolagsform, tillhörighet i näringsgren (SNI), ort för huvudsäte och ev. övr. noteringar.

Namn	Oms	Anst	År	Bolagsform	SNI	Säte	Noteringar
STS Student Travel Schools Aktiebolag	327 175	119	1962	Aktiebolag	Researrangemang	Göteborg	
EF Education Aktiebolag	80 475	49	1965	Aktiebolag	Researrangemang	Stockholm	
Blueberry World Wide Språkresebyrå AB	28 471	8	2002	Aktiebolag	Researrangemang	Stockholm	
SI - Språkresor & Spanska Institutet AB	20 827	6	1993	Aktiebolag	Researrangemang	Göteborg	
Avista Education Språkresor AB	18 702	6	1986	Aktiebolag	Researrangemang	Stockholm	
EF Cultural Tours AB	17 811	14	1965	Aktiebolag	Konsultverksamhet avs. företags org.	Stockholm	Moderbolag till EF Education
Abroadum Språkpunkten Språkresor AB	16 654	5	1982	Aktiebolag	Researrangemang	Uppsala	
Berlitz International Sweden Aktiebolag	9 573	12	1931	Aktiebolag	Personalutbildning	Stockholm	Språkresor del av större verksamhet
AB Insted Institute of Foreign Education	3 916	0	1997	Aktiebolag	Utbildningsväsendet, stödverksamhet	Utlandet	Spec. på språk i komb m skidor / surfing
ESL Nordic AB	2 868	1	2006	Aktiebolag	Utbildningsväsendet, stödverksamhet	Göteborg	Svensk repr. för schweiziska ESL
Stiftelsen Internationella skolorna	1 000 - 4 999	1 - 4	1981	Övr. stiftelser och fonder	Utbildningsväsendet, stödverksamhet	Stockholm	Verksam sedan 1946
Dialang	500 - 999	0	2004	Enskild firma	Utbildningsväsendet, stödverksamhet	Stockholm	
Anglolang	132	1	1987	Aktiebolag	Researrangemang	Göteborg	Svensk repr. för engelska Anglolang
Stockholm language int. Handelsbolag	1	0	1999	Handelsbolag	Researrangemang	Stockholm	
ALTA - Active Language Training Abroad	i u	i u	2004	Handelsbolag	Personalutbildning	Stockholm	
30Degrees / Sinoteket	i u	i u	2005	Handelsbolag	Konsultverksamhet avs. företags org.	Växjö	Spec. på Kina
Björn Fredrikssons Språkresor	i u	i u	1988	Enskild firma	Researrangemang	Göteborg	Spec. på Malta
El Puente / Rita M de Castro de Barros Teixeira	i u	i u	2006	Fysiska personer	Researrangemang	Stockholm	Spec. på Sydamerika

Källa: Statistiska centralbyrån (SCB) och sammanställda uppgifter om bolagen från Bolagsverket, Skatteverket, SCB och UC (Upplysningscentralen) på <http://www.allabolag.se/>.

Som redan framgått är den svenska marknaden för språkresor endast en liten del av den internationella, privata utbildningsmarknaden. Till exempel måste EF:s engagemang i Sverige betraktas i relation till företagets globala verksamhet, där utbildningar i engelska anordnade i tillväxtländer för närvarande är huvudfokus. EF:s engagemang i kurser i engelska står för ca 90 procent av företagets verksamhet och globalt upp-

skattas enbart denna marknad vara värd 50 miljarder dollar (2006). Av EF:s 25 000 lärare och 9 000 anställda sysslar således de flesta med annat än organisation och försäljning av språkresor för svenska skolungdomar och vuxenstudenter.¹¹ Men det är den senare verksamheten som intresserar oss nu, och i denna är EF bara en aktör bland flera.

Tabell ett ger grundläggande information om de bolag som är registrerade i Sverige och som bedriver försäljning och förmedling av språkresor. Uppgifterna gäller sådant som berör den svenska marknaden och säger således inget om eventuell bolagiserad verksamhet i utlandet.

Som framgår av tabellen domineras den svenska språkresemarknaden av två företag. Både EF och STS (Student Travel Schools) har varit verksamma sedan 1950/60-talen och erbjuder ett brett, diversifierat och globalt utbud av språkkurser.¹² Mot bakgrund av EF:s internationellt betydande verksamhet ter sig uppgifterna ovan blygsamma, vilket hänger samman med hur verksamheten är organiserad. Det i utlandet baserade Universal Care SARL är moderbolag till EF Cultural Tours som i sin tur är moderbolag till EF Education AB. Det senare bolaget har i sin tur organiserat verksamheten i ett antal bifirmor vars namn direkt överensstämmer med hur språkresorna marknadsförs (EF Ett Studieår Utomlands, EF Foundation, EF Au Pair, Europeiska Ferieskolan, EF Internationella Språkresor, EF Internationella Språkskolor, EF Learn a Language, EF Corporate Language Training, EF High School Year, Cultural Care).¹³

Vid sidan av EF och STS utkristalliserar sig ytterligare en grupp företag vars hållning och organisation av verksamheten liknar de två dominerande aktörernas. Blueberry, SI – Study International, Avista och Språkpunkten erbjuder språkresor till en rad länder och företräder flera decenniers erfarenhet på marknaden.¹⁴ Det som framförallt skiljer dem från EF och STS är storleken på verksamheten sett till omsättning och antal anställda. Ifråga om omsättning får Berlitz en framträdande position i tabellen, men företagets språkreseverksamhet är sekundär i förhållande till dess huvudsakliga affärer med utbildning i främmande språk inom Sverige.¹⁵

Nästa grupp utgörs av ett antal sinsemellan mycket olika aktörer med olika aktivitetsgrad och inriktningar. Stiftelsen internationella skolorna organiseras av Folkuniversitetet, erbjuder språkundervisning i nio språk på 52 destinationer och har erfarenhet av språkreseverksamhet sedan 1946, vilket gör verksamheten till den äldsta

¹¹ Dirk Ruschmann, "Bertil Hult: Der schweigsame Sprachlehrer" i *Bilanz Online Das Schweizer Wirtschaftsmagazin* (23 maj 2006), <http://www.bilanz.ch>.

¹² Se vidare information på resp. företags hemsida <http://www.ef.se>, "The World Leader in International Education" och <http://www.sts.se>: "Ansvar, trygghet, kvalitet: Sveriges ledande utbildningsorganisation sedan 1958".

¹³ Här finns inte anledning att redogöra för EF:s koncernstruktur, men tilläggas kan att koncernens huvudkontor är lokaliserat till Luzern i Schweiz och att andra större kontor finns i Boston och i Hong Kong. Se vidare "EF Education: Das verzweigte Imperium" (*Bilanz Online*, 2006-05-23), <http://www.bilanz.ch>.

¹⁴ Se vidare information på resp. företags hemsida: "Språkresor, utlandsstudier och jobb över hela världen", <http://www.blueberrysprak.nu>; "SI Study International: Portalen för dig som vill studera utomlands", <http://www.studin.se>; "Språkresor och utlandsstudier sedan 1980", <http://www.avista.nu>; "Språkpunkten: Största utbudet – Bästa hjälpen – Låga priser", <http://www.sprakpunkten.se>.

¹⁵ Se vidare: "Berlitz", <http://www.berlitz.se>.

ännu fungerande i Sverige.¹⁶ ESL (Ecole Suisse de Langues) Nordic företräder det schweiziska ESL, som är en betydande spelare på den internationella, privata utbildningsmarknaden.¹⁷ Anglolang har verksamhet i Sverige, men huvudkontoret ligger i England.¹⁸ Enligt tillgänglig information på Internet bedriver ALTA - Active Language Training Abroad, Dialang och Stockholm language int. handelsbolag en mycket aktiv och bred verksamhet, men bolagsinformationen om dem är sparsam.¹⁹

Ytterligare en grupp aktörer består av företag med snävt specialiserad verksamhet. AB Insted Institute of Foreign Education, lokaliserat till Chamonix, erbjuder kurser i franska och spanska i kombination med årtidsbundna äventyrsinriktade sportaktiviteter. Björn Fredriksson arbetar som gymnasielärare och driver Björn Fredriksson Språkresor AB med verksamhet specialiserad på resor till Malta. Liksom dessa två företag är El Puente grundat på personligt engagemang och egna erfarenheter. El Puente organiserar språkresor till tolv och volontärresor till elva länder i Sydamerika. Sinoteket i Växjö erbjuder kurser i kinesiska på sex orter i Kina.²⁰

Redovisningen av bolag registrerade i Sverige fångar emellertid inte aktörer med säte i utlandet, vilka arrangerar språkresor för kunder på den svenska marknaden. Flera av de utländska aktörerna söker legitimitet genom att visa att deras kurser ger kunden rätt att söka studiemedel från Centrala studiestödsnämnden (CSN). Påfallande många är också specialiserade på resor till Spanien. Ett sådant exempel är *Málaga Sí Escuela de Español*, som ger möjlighet till CSN-finansierade studier och som samarbetar med det av spanska staten ägda *Instituto Cervantes*. Institutet är icke-vinstdrivande och har som uppgift att erbjuda möjligheter att studera spanska språket världen över. Enligt egna uppgifter har organisationen årligen 12 000 elever och är därmed den största förmedlaren av studier i spanska.²¹ Man kan även notera möjligheten att studera i Thailand med statligt studiestöd via ett företag specialiserat på kurser i thailändska med säte i Koh Lanta.²² De utländska aktörernas marknadsföring med hänvisning till CSN visar att dessa företag framför allt exploaterar marknaden för vuxnas språkstudier.

¹⁶ Se vidare: "IS Internationella skolorna", <http://www.is.se>.

¹⁷ ESL:s expansion utanför Schweiz började med att ESL Nordic etablerades i Helsingborg 2002, "ESL Sprachaufenthalte: über uns", <http://www.esl.ch/de/sprachaufenthalt/informationen/uber-uns/index.htm>.

¹⁸ Se vidare: "Anglolang: Communicate in English with Confidence: Välkommen till Anglolang Academy of English", <http://www.anglolang.se>.

¹⁹ Se vidare information på resp. företags hemsida: "Altaspråkresor.se: Språkresor och språkkurser utomlands", <http://www.altasprakresor.se>; "Dialang – en språkkonsult med bredd", <http://www.dialang.se>; "Världens språkresor & studier utomlands", <http://www.stockholmlanguage.se>.

²⁰ Se vidare information på resp. företags hemsida: "Combine language studies with skiing/snowboarding this winter & book a French Course in Chamonix", <http://www.instead.com>; "Åk på språkresa till Malta", <http://www.bjorntravel.com>; "Varmt välkommen till El Puente", <http://www.puente.se>; "Varför studera kinesiska språket i Kina med Sinoteket", <http://www.sinoteket.se>.

²¹ För information om *Málaga Sí Escuela de Español*, se vidare: "Learn Spanish in Southern Spain", <http://www.malaga-si.com/>. För *Instituto Cervantes*, se vidare: "Instituto Cervantes", <http://www.cervantes.se>.

²² Företaget heter Lanta International Language School, se vidare: "Välkommen att plugga i Thailand", <http://www.plugga-i-thailand.se/>.

Destinationer

Ett effektivt sätt att belysa språkreserearrangörernas verksamhet och omfattningen av verksamheten är att analysera på vilka destinationer språkkurserna anordnas. Det ger en bild av efterfrågan på olika språk vilken kan relateras till den som framtonar i en utredning av språkreseverksamheten i Sverige som staten lät beställa i början av 1970-talet. Bakgrunden till utredningen var statens förlust av marknadsandelar till bl a EF och STS, vilket ställde krav på nya strategier för den statliga verksamheten, vars syfte hela tiden varit att verka för att minska koncentrationen av språkresandet till ekonomiskt välbeställda grupper. Staten ville dessutom motverka de privata aktörernas tendens att förlägga språkresorna till orter där sol, bad och fritidsaktiviteter var utmärkande inslag:

Utredningen vill betona att valet av kursorter är av största betydelse. Språkreserearrangörerna bör i större utsträckning sträva efter att förlägga kurserna till platser med mindre kommersiell och nöjesbetonad karaktär. Därigenom torde en betydande kvalitetsförbättring av verksamheten kunna uppnås. Inte bara skulle bilden av vädlandet bli mer realistisk utan också möjligheterna till språkträning förbättras.²³

Tabell 2. Skolungdomars språkresor i statlig regi 1968 till 1974. Fördelning på språkområde i procent.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Engelska	71,8	72,2	74,8	76,6	76,9	81,0	86,1
Tyska	15,1	14,4	9,2	8,7	7,3	4,8	4,5
Franska	10,7	12,8	12,2	10,9	12,2	12,0	6,9
Spanska	0	0	0	0,3	0,3	0	0
USA	2,4	0,6	3,8	3,5	3,3	2,2	2,5

Källa: SOU1975:64

Citatet från utredningen visar att spänningen mellan språkresan som semesterresa och som medel för att inhämta språkkunskaper inte är någon nyhet. De statliga utredarnas ståndpunkt blir under alla omständigheter tydlig. Rekreationen måste underordnas behoven av "realistiska" internationella erfarenheter och språkträningen, inte tvärtom. Man kan se en viss historisk ironi i att språkresorna under årtiondena efter utredningen tämligen resolut underordnas marknadens njutningsprincip snarare än följer statens verklighetsprincip.

Utredningen konstaterade vidare att marknaden för språkresor bestod av resor för skolungdom och resor för vuxna. Den främsta skillnaden dem emellan var att ungdomarna redan hade förkunskaper i det aktuella språket medan det för vuxna hand-

²³ Studiereseutredningen, *Språkresor: betänkande*, (Stockholm: SOU 1975), citat på s. 11.

lade om att lära sig ett nytt språk från grunden. De båda grupperna utnyttjade språkresor i helt olika omfattning. Medan skolungdomarna årligen var cirka 11 000 till 12 000 bedömdes antalet vuxenresor till cirka 4 300. Utredningen noterade också att det var svårt att göra en rimlig uppskattning av den totala språkresemarknaden till följd av de privata aktörernas motvilja till att dela med sig av uppgifter om antal resenärer. Statens egen statistik visade att skolungdomarna i stor utsträckning föredrog engelska framför franska, tyska och den marginellt betydande spanskan.

Under 1960-talets slut och 1970-talets början förstärktes dessutom engelskans dominans ytterligare, till en början framför allt på tyskans bekostnad men sedan även på franskans.²⁴

Tabell 3. Antal destinationer per språk inom Europa och globalt. Uppgifterna gäller STS verksamhet 2011 riktad till ungdomar i åldern 10-18 år respektive vuxna över 18 år.

	10-18		18 +	
	Europa	Globalt	Europa	Globalt
Engelska	14	20	5	22
Franska	1	1	4	4
Italienska			4	4
Ryska			2	2
Spanska	2	2	10	12
Tyska	1	1	4	4
Arabiska				1
Japanska		1		2
Kinesiska				2
<i>Summa</i>	<i>18</i>	<i>25</i>	<i>29</i>	<i>53</i>

Källa: <http://www.sts.se>

Motsvarande statistik för dagens skolungdomar saknas, men en översikt över vilka resmål språkresearrangörerna erbjuder ger en god överblick över vilka språk som efterfrågas idag. Som en av de ledande aktörerna i Sverige ger STS språkresedestinationer sannolikt en representativ bild av förhållandena på marknaden.

Med avseende på resor för ungdomar i åldern 10 till 18 år dominerar resmål med kurser i engelska. 80 procent av destinationerna avser engelska och de övriga skol-språken franska, spanska och tyska spelar en mindre roll. Att notera är att STS även erbjuder de yngre språkresenärerna möjligheten att studera japanska. Globalt sett är dock engelskans dominans påtaglig. Av sammanlagt 25 resmål är 20 destinationer (80 procent) orter där kurser i engelska anordnas.

²⁴ Siffrorna avser den statliga språkreseverksamheten för skol- och gymnasieungdomar. Studiereseutredningen, *Språkresor: betänkande*, (Stockholm: SOU 1975). Av vuxenstudenternas resor var nära hälften organiserade av Kursverksamheten vid Stockholms universitet (ibid. s. 9).

Tabell 4. Språkresedestinationer inom Europa fördelade på land och åldersgrupp. Uppgifterna rör STS verksamhet 2011.

Land	10 - 18	18 +	Land	10-18	18+
England / Storbrit.	Bexhill	Brighton	Grekland	Porto Heli	-
	Birmingham	Cambridge	Malta	St Julians	St Julians
	Bournemouth	Dublin	Ryssland	-	Moskva St Petersburg
	Brighton	Edinburgh	Spanien	Barcelona Costa Tropical	Alicante
	Chelsea	London			Barcelona
	Eastbourne				Granada
	Hastings				Madrid
	Isle of Wight				Malaga
	Jersey				Marbella
	London				Salamanca
	Oxford				Sevilla
Torquay		Valencia			
		Tenriffa			
Frankrike	Antibes	Chamonix Montpellier Nice Toulouse	Tyskland	Heidelberg	Berlin Frankfurt Hamburg München
Italien	-	Florens Milano Rom Siena			

Not: Språkkurserna i Grekland och på Malta avser engelska.

Källa: <http://www.sts.se>

Ifråga om språkresor för individer över 18 år är fördelningen av antal destinationer per språkområde betydligt mer differentierad än för skol- och gymnasieungdomarna. Globalt sett dominerar engelskan med 22 (41 procent) destinationer av totalt 53, men inom Europa är mönstret ett annat. Här dominerar destinationerna i Spanien. Av totalt 29 destinationer avser 10 orter där spanska studeras. På endast hälften så många orter ger STS kurser i engelska. Franska, italienska och tyska kan studeras på fyra orter vardera och ryska på två. Sett över hela världen är antalet orter där STS ordnar kurser i engelska (22 orter) och spanska (12 orter) i stort sett omvänt i förhållande till situationen inom Europa. Kurser i engelska erbjuds på en rad ställen i Amerika och Oceanien, men även i Sydafrika. Noterbart härvidlag är att kurser i spanska inte erbjuds i samma utsträckning i Sydamerika som kurser i engelska i Nordamerika. I det globala språkerbudandet för gruppen resenärer över 18 år tillkommer vidare möjligheter att studera arabiska (en ort) samt japanska och kinesiska (två orter vardera).

Man kan således konstatera en korrelation mellan fördelningen av skolungdomarnas språkresande kring 1970 och STS erbjudande av kursorter 2011. En närmare granskning av var STS organiserar kurser i olika språk inom Europa för skolungdomar idag visar att orter förknippade med sol och bad dominerar. Kurser i engelska är kon-

centrerade till den engelska sydkusten, men ges även i Grekland och på Malta. Kurser i franska och spanska organiseras på typiska badorter, där spanska Barcelona dessutom har en tydlig europeisk storstadspågel. London är den enda huvudstaden där språkkurser organiseras. Liksom Barcelona och London avviker Heidelberg och Oxford från det generella mönstret, men av andra skäl. Heidelberg marknadsförs med hänvisning till stadens historiska särprägel och Oxford med hänvisning till den stadens akademiska miljö.²⁵

Tabell 5. Språkdestinationer i Afrika, Amerika, Asien och Oceanien fördelat på land och åldersgrupp. Uppgifterna rör STS verksamhet 2011.

Världsdel	Land	10-18	18+	Världsdel	Land	10-18	18+
Afrika	Marocko	-	Rabat	Asien	Japan	Tokyo	Fukuoka
	Sydafrika	-	Kapstaden				
Amerika	Costa Rica	-	Flamingo Beach		Kina	-	Peking
	Cuba	-	Havana				Shanghai
	Kanada	"Canada Wildlife"	Vancouver	Oceanien	Australien	Sydney	Brisbane
			Whistler				Melbourne
	USA	Los Angeles	Boston		Perth		
		Orlando	Fort Lauderdale		Surfers paradise		
		"Coast to coast"	Long Beach		Sydney		
"California & West USA tour"		San Diego	Auckland				
		San Francisco		Nya Zeeland	-	Christchurch	

Not: Språkkurserna i Sydafrika avser engelska.

Källa: <http://www.sts.se>

STS erbjudande av destinationer för skolungdomars språkresor utanför Europa pekar på att företaget exploaterar vissa specifika egenskaper knutna till nationella och, kanske framför allt, platsspecifika miljöer. I Nordamerika ges skolungdomarna möjlighet att studera engelska i Kalifornien (Los Angeles) och Florida (Orlando) samt i samband med rundresor i den kanadensiska vildmarken och resor mellan kusterna i USA, alternativt i samband med resor längs den amerikanska västkusten. Ytterligare en möjlighet att studera engelska ges i Sydney vars attraktiva naturomgivning är en grund för STS etablering. Kurser i Japanska ges i Tokyo som förutom sin storstadspuls har den "perfekta blandningen mellan det traditionella och det ultramoderna".²⁶

Den statliga utredningen från 1970-talet fastslog att marknaden för vuxnas språkresor då var mycket blygsam. STS globala utbud av orter för språkstudier för individer över 18 år visar att det här skett en expansion, som delvis kan relateras till

²⁵ STS Språkresor, "Språkresa sommaren 2011", <http://www.sts.se/sweden/ls/start/>.

²⁶ STS språkresor, "Tokyo-Japan", <http://www.sts.se/sweden/ls/lander/japan/tokyo/>.

svenskars semesterresande. Det är till exempel i det populära semesterlandet Spanien som STS har flest kursorter i Europa. Verksamheten där är dessutom koncentrerad till kustorter, med den gamla universitetsstaden Salamanca som enda undantag. Utbudet i Spanien skiljer sig så till vida från Italien där kurserna organiseras i kulturbärande orter inne i landet. I övrigt är STS verksamhet i Europa förlagd till kända storstäder och till städer med vissa specifika egenskaper som de engelska akademiskt präglade Cambridge och Oxford, samt franska Chamonix som har goda möjligheter till skidåkning och bergsklättring.

STS struktur av kursorter för vuxna utanför Europa överlappar i flera avseenden med destinationerna för svenskars resande i Amerika, Asien och Oceanien.²⁷ Just till dessa delar av världen har STS koncentrerat sitt utomeuropeiska utbud. Kustnära kursorter dominerar i Amerika och Oceanien, men liksom i Europa finns verksamhet också i uttalade fritidsorter som kanadensiska Whistler och australiensiska Surfer's paradise. Utbildningen i asiatiska språk är förlagd till japanska och kinesiska storstäder. Samtidigt kan konstateras att STS globala etablering lämnar flera vita fläckar på världskartan. Kursorter söder om Mellanamerika saknas. Etableringen i Afrika in-skränker sig till en ort vardera i Marocko och Sydafrika. Inte heller ges möjligheter att studera språk i Asien utom i Kina och Japan. I Europa dominerar länderna inom EU.

Att sälja ett språk

STS globala nät av kursorter ger vid handen att de mest gångbara språken på språkresemarknaden är engelska och några av de övriga europeiska språken, bland vilka spanskan tenderar att inta en dominerande ställning. I förhållande till dessa språk intar andra språk, som arabiska, japanska och kinesiska, mer blygsamma positioner. Etableringen av språkreseverksamheten har vidare skett på platser som företräder en eller flera av följande egenskaper: närhet till bad, många soltimmar, möjlighet till unika fritidsaktiviteter, stadsmiljöer och kulturellt särpräglade miljöer. Etablering på tydligt akademiskt präglade orter förekommer också, men i relativt sett liten utsträckning, vilket pekar på en viss spänning mellan polerna på denna marknad.

STS marknadsför sina kursorter med tydlig koppling till platsspecifika egenskaper. Ungdomar i åldern 13 till 18 år kan till att börja med välja bland fyra inriktningar, "språkresa", "intensive", "experience" och "active". Intensivresan skiljer sig från språkresan med 30 språklektioner i veckan istället för 20. Här ges Oxford en framträdande plats i marknadsföringen och är den ort till vilken en av STS mest "akademiska" språkresor går. Kursen fokuserar särskilt på grammatik och fonetik. På annat sätt förhåller det sig med "experieresan," som riktar sig till den som vill ta del av ett "oförglömligt äventyr", där språkundervisningen inte ges en framträdande roll. Språkinläringen under rundresan i den kanadensiska vildmarken sker till exempel endast genom samtal med reseledaren och andra. "Activeresan" är till för den som inte kan välja mellan språkresa, idrottsläger eller semester. I denna kategori kan man

²⁷ *Svenskarnas framtida resande – bokade, planerade och drömröresor i Sverige och till utlandet*, (Östersund: European Tourism Research Institute (ETOUR), 2003).

bl a resa till Chelsea i London och delta i fotbollsklubben Chelsea FC:s fotbollsakadem. Nämnas bör också att STS ordnar särskilda kurser för dyslektiker. Till gruppen med studenter över 18 år vänder sig STS med löftesrika budskap om språkresornas utformning:

Språkkunskaper är frihet! Skraddarsy din språkkurs! Vill du kombinera dina språkstudier med storstadspuls, solvarma dagar på stranden, häftig skidåkning eller ett rikt kulturliv? Vårt stora utbud av kursorter ger dig möjligheten att hitta en destination som passar just dina önskemål.²⁸

Något stycke längre ned framhåller STS att den som vill "vässa" sitt CV har möjlighet att läsa en så kallad examenskurs i Cambridge.

Citaten från EF (i denna artikels inledning) och STS understryker att språkreseföretagen förstår sin marknad som ett spänningsfält med två poler. Den ena polen kretsar kring efterfrågan på språkligt kapital. Språkresearrangörerna måste visa att de kan erbjuda möjligheter att skaffa sig språkkunskaper. Den andra polen kretsar kring kundernas behov av konsumtion av upplevelser där språkstudierna är sekundära. I förhållande till denna pol måste språkarrangörerna erbjuda aktiviteter som ger möjlighet att upprätthålla specifika livsstilar där rörlighet, gränsöverskridande och kulturell medvetenhet är ledord. Sett ur denna aspekt konkurrerar språkresearrangörerna dessutom med andra aktörer som erbjuder livstilsbefrämjande aktiviteter.

Språkstudierna är självfallet en huvudpoäng i språkresearrangörernas utbud, men förpackningen av dem sker inte sällan på ett sätt som ger intryck av att de i själva verket alltid underordnas betydelsen av andra aktiviteter. Under rubriken "[s]tudenter berättar" hänvisar STS till en blogg hållen av en av företagets kunder, en ung kvinna, i samband med en språkresa i USA. Innehållet i bloggen handlar i försvinnande liten grad om språkstudier. Fokus ligger istället på miljöer, varmt väder, stränder och sociala kontakter. Då resan sammanfattas skriver den unga kvinnan att det mest centrala hon erövrat under resan var ökade insikter om den egna personen.²⁹ På liknande sätt låter företaget Språkpunkten en av sina kunder uttala sig så här:

Att plugga franska i Lyon är det bästa jag har gjort. Jag träffade underbara människor, lärde mig ett nytt språk och ännu viktigare, jag lärde mig så otroligt mycket om mig själv och att hantera olika situationer. Att åka utomlands för att lära sig ett språk är det absolut bästa man kan göra, jämför själv: Att sitta i en tråkig gymnasieskola och traggla grammatik samtidigt som regnet faller utanför fönstret eller plugga franska fyra timmar om dagen och sen efter lunch vara helt ledig och göra vad man vill. Jag brukade sätta mig och fika med mina kompisar från skolan och sedan gå till Parc Tête D'or, en gigantisk park mitt i Lyon! När jag njutit tillräckligt

²⁸ STS språkresor, "Språkresor sommaren 2011" , <http://www.sts.se/sweden/ils/start/>.

²⁹ Widegren, Filippa, "Filippas språkresa i Kalifornien" (2010-05-31), <http://filippawidegren.blogspot.com/>.

av solen gick jag hem för att äta en underbar fransk middag med min värdfamilj och sedan tittade jag lite på läxorna. Detta innebar att jag hela tiden praktiserade franskan på ett naturligt sätt och det kändes inte lika meningslöst att plugga grammatik! Kan det finnas nåt bättre sätt att lära sig ett nytt språk än så här? (Kvinna, 16 år, efter 4 månader i Lyon Frankrike)³⁰

Också i detta fall har ökad självinsikt en central plats, men även språkkunskaperna tillmäts en avgörande betydelse. Beträffande språkstudierna framhålls att språket (franskan) praktiserades på ett "naturligt" sätt och att miljön sporrade till extra ansträngningar på förment tråkiga områden som grammatik.

Resonemanget kring hur språkkunskaperna inhämtades relaterar till den polariserande spänning som råder på språkresearrangörernas marknad. En betydelsefull aspekt av dessa företags självbild hänger samman med att de säger sig erbjuda något som det statliga utbildningssystemet inte klarar av, nämligen möjligheten att studera språket i det land där det talas. Där, och bara där, ges de så kallade naturliga möjligheterna till språkinläring i direktkontakt med lokalbefolkning, inspirerande infödda lärare som bara talar det aktuella språket och utmanande situationer där studenten själv tvingas använda sina kunskaper. Sämre blir inte detta förhållande av att de språkliga uttrycken kopplas direkt till den kulturella miljön och i förlängningen till specifika platser berikade av gastronomi och natur med möjligheter till en expansiv fritid. Skolor, gymnasier, högskolor och universitet i Sverige utmålas som alla dessa förhållandens direkta motpol. I gråa lokaler tvingas här de studerande att öda bort tid på tråkigt pluggande av grammatik under ledning av svenskfödda lärare utan möjligheter att förmedla direkta länkar till den kultur där språket talas.

Glidningen mellan den språkliga och den upplevelsebaserade polen kommer även till uttryck på EF:s hemsida. På ett ställe gör företaget klart att det förmedlar upplevelser kombinerade med språkinläring. Den sökande uppmanas att söka information om kurser med orden "[b]örja din upplevelse här". Denna karaktär förstärks av att studenten förväntas välja ett "drömreseemål" där språkkursen ges. I den mer detaljerade informationen om kurser ges dock stort utrymme åt språkinläringen. I fallet med EF:s kurser i kinesiska i Peking framhåller företaget att skolan har en "akademisk karaktär" och att studenten lätt kommer i kontakt med kineser som studerar engelska på samma skola. I informationen om spanska Barcelona sägs emellertid ingenting om akademier. Däremot framgår det att kurserna hålls i en lokal nära en marknad med spanska delikatesser och att studenten bor på ett område varifrån man med lätthet kan ta sig till stadens centrum. Skillnaderna mellan informationen om Kina och Spanien ska dock inte överdrivas. Om kurserna i spanska Malaga framhålls särskilt att de är "examensförberedande", men också att närheten till havet öppnar möjligheter för olika vattensporter. Den examensförberedande karaktären är ett argument för EF:s kurser i engelska i Oxford. Här poängteras att den akademiska miljön

³⁰ Språkpunkten, "Deltagarkommentarer från språkresor", <http://www.sprakpunkten.se/87-1-spraakresor>. Citatet är något redigerat.

ger språkresan en särskild prägel, men samtidigt att Oxfords shoppingstråk ligger endast tio minuters promenad från EF:s skollokaler.³¹

Budskapen varierar även med hänsyn till vilken åldersgrupp språkresearrangörerna vänder sig till. I en del sällsynta fall ges då ett platsspecifikt språkligt kapital särskilt betydelse. I STS information om studier i italienska i Siena för resenärer i ålder 50 år och däröver (det vill säga kategorin "50 +") framhåller företaget att "[b]efolkningen i Siena sägs tala den renaste italienskan, vilket gör destinationen idealisk om du vill förbättra språket". Förutom goda förutsättningar att studera italienska ger Siena dessutom resenären det "äkta Italien" med sin medeltida prägel, goda mat och närhet till Chiantis vinodlingar. Staden är med andra ord "ett perfekt utgångsläge för att upptäcka Italiens historia, kultur samt den fantastiska maten och vinet".³²

Study International (SI), avviker i några avseenden från det generella mönster som tecknats ovan. Som enda svenska språkreseföretag är SI medlem i utbildningsföretagens branschorganisation SAUF (Sveriges auktoriserade utbildningsföretag). SI har också deltagit i en europeiskt övergripande standardisering av språkresor i syfte att "höja säkerheten" för språkresande. Sättet som företaget vänder sig till sina kunder skiljer sig också något från normen. SI säger följande om sin verksamhet:

Study International är officiell representant i Sverige för välrenommerade språkskolor, college, universitet, design-, musik-, film-, teater-, hotell- och restauranghögskolor i USA, Australien, Asien, Kanada, Europa, Sydamerika, Nya Zeeland och Afrika. Vi arbetar på uppdrag av skolorna och behandlar ansökningar från studenter året om. Vid våra studieorter kan du studera till en hel universitetsexamen, enskilda kurser som Study-abroad-student eller åka på språkresa. Utbildningarna är godkända av Högskoleverket och berättigar till studiemedel från CSN. Varje år har vi förmånen att få hjälpa tusentals studenter att förverkliga sin dröm om studier utomlands!³³

SI presenterar sin verksamhet med hänvisning till ett mer renodlat akademiskt fält än vad fallet varit i de tidigare redovisade exemplen. Språkstudierna relateras på så sätt till ett bredare spektrum av utlandsutbildningar. Om språkresorna i sig framhåller SI att företaget "företräder de mest eftertraktade språkskolorna i respektive land" och att språkutbildningarna "berättigar till studiemedel från CSN".

³¹ EF, "EF Språkkurser utomlands för vuxna", <http://www.ef.se/ilsp-2010/>.

³² Se STS information om resor till Italien för individer över 50 år "Italienska i Siena för seniorer", <http://www.sts.se/sweden/ils/50/italien/>. Målgruppen individer över 50 år är för övrigt den grupp inom vilken språkresande expanderat mest de senaste åren. Åtminstone är det Internationella skolornas (IS) uppfattning. Företaget marknadsförde 2010 denna typ av resa med hänvisning till personliga beskrivningar av passionerade förhållanden till språk, mat och vin, något som resenären kunde njuta av i Florens i italienska Toscana, se vidare: "Trenden: Språkresor för 50-plussare", <http://www.is.se/admin/UploadFile.aspx?path=/UserUploadFiles/Svd.pdf>.

³³ SI – Study International, "Om SI – Study International - Studera utomlands!" <http://www.studin.se/om-si/>.

Språkresor i ett historiskt och utbildningssociologiskt sammanhang

Språkarrangörernas marknadsföring visar att det språkliga kapitalet långt ifrån är det enda språkresenärens utrustning. I själva verket lanseras språkstudierna undantagslöst med hänvisning till andra värden. Språken är en del av en större upplevelse som ska berika resenären personligen. En slutsats härvidlag måste bli att språkresearrangörernas bedömning av sin marknad leder dem att erbjuda sina kunder unika upplevelser och därmed konkurrera med andra leverantörer av upplevelser, till exempel renodlade resebyråer. Sett ur detta perspektiv är språkutbildningen den specifika komponent som ger den av språkreseföretagen arrangerade upplevelsen en unik spets i förhållande till andra jämförbara upplevelser. Betydelsen av efterfrågan på språkligt kapital ska emellertid inte underskattas. En annan mycket betydelsefull aspekt av språkresearrangörernas marknadsföring handlar om att de erbjuder något som det statliga utbildningssystemet inte kan, nämligen en dynamisk och intresseväckande språkutbildning. Det hela bygger på att studierna sker i landet där språket talas.

Det saknas i dag relevant forskning om språkresor som direkt kan anknytas till dessa resonemang. Däremot ger historisk och utbildningssociologisk forskning perspektiv på saken. Polariseringen mellan språkkunskaper som resultat av erfarenhetsbaserad praktik å ena sidan och skolmässigt pluggande å den andra är långt ifrån ny. När ledande sociala grupper på 1600- och 1700-talen sände sina söner på kontinentala bildningsresor (*peregrinationer* eller *grand tours*) höll de sig med väl etablerade föreställningar om vad olika länder i Europa hade att erbjuda. Mellan språken fanns subtila, men uppenbara skillnader. Medan italienskan andades klassiskt arv användes franskan för elegant och bildad konversation samtidigt som latinet, som tidigare varit det internationella språket, började trängas undan.³⁴ Platsen där språken studerades var avgörande och bland andra företrädare för den svenska adeln hade klart för sig att den renaste italienskan talades i Toscana, medan Loiredalen passade bäst för studier i franska före den urbana avslipningen i Paris. Språkets ställning bland andra studier och övningar markerades av att språkstudierna ingick i *exercitierna*, d v s färdighetsövningarna i dans, fäktning, musicerande, ridning och teckning m m. På så sätt skildes språkstudierna tydligt från teoretiska studier i andra ämnen som politik och matematik.³⁵ Sådana förhållningssätt återspeglar hur ledande grupper i Europa på olika sätt hanterat språk och resor med hänvisning till kulturella och sociala värden. Före de stora nationella utbildningssystemens utbyggnad byggde all språkinläring i huvudsak på praktiska övningar, gärna i kombination med andra övningar och helst på platser som ytterligare underströk den sociala särprägel som upprätthölls med hjälp av kunskaper i främmande språk. Den retorik som språkresearrangörerna håller sig med visar klara korrelationer med hur språkkapitalet förvärvats och hanterats i förfluten tid. Det ofrånkomligen nya i budskapet relaterar till moderna förhållanden för

³⁴ Dessa förhållanden har varit föremål för en rad studier. Se t ex Mathis Leibetseder, *Die Kavaliertour: Adelige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, (Köln: Böhlau, 2004).

³⁵ Se härom den svenske adelsmannen Carl Lilliecronas resedagböcker från en resa i Europa åren 1639-43, handskriftsamlingen på Uppsala universitetsbibliotek, sign. X 352 och X 353.

konsumtion. Som andra företag, inte minst de renodlade reseföretagen, måste språkreseföretagen förhålla sig till grupper av konsumenter intresserade av att markera originalitet genom upprätthållandet av specifika livsstilar.

I sin studie av vad hon kallar de "expatrierades" barn visar Anne-Catherine Wagner att språkkunskaper utgör en mycket viktig del av ett internationellt socialt kapital. Studien avser en avgränsad och särpräglad social grupp, sammansatt av barnen till föräldrar verksamma som diplomater och tjänstemän på internationella företag, vilka ofta flyttar mellan olika länder. De svenska språkstudenterna utomlands kan överlag inte direkt jämföras med denna grupp, men Wagners diskussion om språkkunskaper är betydelsefull. Wagner menar att den globalt rörliga grupp hon studerar kännetecknas av ett otvunget och praktiskt förhållningssätt till språk, vilket inhämtas genom erfarenhet, inte genom skolmässiga studier. Miljön där språken talas är därför betydelsefull och framgång bygger på kunskapen om språkens sociala förutsättningar, det vill säga när det passar sig att använda vissa specifika språkliga uttryck och inte.³⁶

Wagner framhåller språkfärdighet som förutsättning för social och kulturell exklusivitet. Mikael Börjesson har i sina studier av svenskars transnationella utbildningsstrategier i Frankrike och USA visat att just språken – franskan och engelskan – bidrar till att grupperna med svenska studenter i de båda länderna är sammansatta på olika sätt. Generellt sett utgör de svenska studenterna i Frankrike och USA en exklusiv skara, men bland svenskarna i USA finns en betydligt större grupp studenter med relativt blygsamma sociala, kulturella och utbildningsmässiga tillgångar än vad fallet är i Frankrike. Börjesson pekar bl a på att det är "ett hävdvunnet intresse för sociala eliter" att odla fransk kultur och språk. Omvänt är kunskaper i engelska mer allmänna, vilket gör att rekryteringen av svenska studenter i USA är socialt bredare än rekryteringen till Frankrike. Utfallet av svenskarnas studieinvesteringar i Frankrike respektive USA förstärker språkkapitalens inbördes olikheter. Studier i och erfarenheter från USA förknippas i första hand med ekonomiska fält medan vistelser i Frankrike och goda kunskaper i franska erkänns som värdefulla på ett humanistiskt fält. Börjesson framhåller att man därmed kan tala om nationsspecifika transnationella kapital, där språkkunskaper förknippas med erfarenheter direkt länkade till specifika nationella miljöer.³⁷

Förutsättningarna för svenskars studier i Frankrike respektive USA bygger således på hur olika grupper väljer att utnyttja möjligheterna till språkstudier inom det offentliga utbildningssystemet i Sverige. Man kan därmed anta att liksom studier i franska i Sverige gynnar svenskars studier i Frankrike påverkar studier i moderna språk över huvud taget hur olika individer utnyttjar möjligheten att resa på språkresor. En förstärkande faktor härvidlag är de statliga och överstatliga ansträngningarna på språkstudiernas område. En grund för dessa är strävan att konsolidera EU för att öka dess

³⁶ Anne-Catherine Wagner, *De internationella skolorna och utbildningspraktikerna: specifika konstruktioner av det nationella*. Bidrag till konferensen "Formation des élites et culture transnationale," Moskva, 1996. <http://www.skeptron.uu.se/broad/seg/p-wagner-9705.htm>

³⁷ Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, (Uppsala: Department of Education, 2005).

yttre ekonomiska och politiska styrka i förhållande till USA och de nya stormakterna i Asien.³⁸

Den forskning som anförts ovan visar att det finns goda möjligheter att problematisera och diskutera det citat som inledde texten. Ty med anledning av den bild som framträtt här av hur språkreseföretagen presenterar språkresan finns en större anledning att fråga sig vad det egentligen innebär att "maximera" sin "fritid" på en språkresa, var denna maximering sker och vem som organiserar respektive upplever den. Vidare är det tydligt att det språkliga kapital som en språkresa genererar endast kan förstås i förhållande till de kulturella, sociala och utbildningsmässiga tillgångar som resenären bär på. Med andra ord är en grundläggande fråga *vem* som maximerar sin fritid på språkresor, på vilken plats det sker och om sådant ens är intressant för grupper där stora tillgångar på språkligt kapital tillmätts stort värde.

Ola Winberg, doktorand vid historiska institutionen vid Uppsala universitet. Lärare vid Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier vid Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Referenser

- AB Insted Institute of Foreign Education. "Combine language studies with skiing/snowboarding this winter & book a French Course in Chamonix". <http://www.insted.com>.
- Abroadum Språkpunkten Språkresor AB. "Språkpunkten: Största utbudet – Bästa hjälpen – Låga priser". <http://www.sprakpunkten.se>.
- ALTA – Active Language Training Abroad. "Altasprakresor.se: Språkresor och språkkurser utomlands". <http://www.altasprakresor.se>.
- Anglolang. "Anglolang - English language courses in Scarborough - study English in England". <http://www.anglolang.se>
- Avista Education Språkresor AB. "Språkresor, språkkurser & utlandsstudier. Studera utomlands med AVISTA Språkresor". <http://www.avista.nu>.
- Berlitz Language Service. "Helping the World Communicate - Berlitz.SE". <http://www.berlitz.se>.
- Bilanz Online – Das Schweizer Wirtschaftsmagazin. <http://www.bilanz.ch>.
- Björn Fredriksson Språkresor. "Språkresa & Språkresor Malta". <http://www.bjorntravel.com>.
- Blueberry World Wide. "Blueberry språkresor: utlandsstudier, språkresa, volontär & jobb utomlands". <http://www.blueberrysprak.nu>.
- Börjesson, Mikael. *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*. Uppsala: Department of Education, 2005.
- Council of Europe. "Education and Languages: Language Policy". Uppdaterad 17 dec 2010. <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/>.
- Dialang. "Effektiva språkkurser och språkresor för vuxna Affärsengelska för företag Start" <http://www.dialang.se>.
- Education First (EF). "EF Språkresor - Åk på språkresa och studera utomlands med EF". <http://www.ef.se>.
- "EF Education: Das verzweigte Imperium". *Bilanz Online Das Schweizer Wirtschaftsmagazin* 23 maj 2006. <http://www.bilanz.ch>.
- El Puente. "Språkresor, Volontäresor och Äventyrsresor till Sydamerika | El Puente". <http://www.puente.se>.

³⁸ Council of Europe: "Education and Languages: Language Policy", <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/>.

- ESL Nordic. "Språkutbildning, språkresor, språkkurser, språkskolor, språkstudier utomlands med ESL". <http://www.esl.se>.
- IS – Stiftelsen Internationella skolorna. "Språkkurser & Språkresor". <http://www.is.se>.
- Instituto Cervantes. "Instituto Cervantes i Stockholm". <http://www.cervantes.se>.
- Language Travel Magazine. <http://www.hothousemedia.com/ltn>.
- Lanta International Language School. "Plugga thailändska i Thailand". <http://www.plugga-i-thailand.se>.
- Leibetseder, Mathis. *Die Kavaliertour: Adelige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*. Köln: Böhlau, 2004.
- Lilliecrona, Carl. Resedagböcker från resa i Europa 1639-1643 (ca.). Handskriftsavdelningen på Uppsala universitetsbibliotek, sign. X 352 och X 353.
- Málaga Sí Escuela de Español. "Study spanish in Spain - Malaga Si Spanish language school, Spanish language courses". <http://www.malaga-si.com>.
- Res 1999 – den nationella reseundersökningen. Stockholm: SIKA, 2000:5. http://www.sika-institute.se/Doclib/Import/100/ss2000_5.pdf.
- Res 2005-2006 – den nationella reseundersökningen. Östersund: SIKA, 2007:19. http://www.sika-institute.se/Doclib/2007/SikaStatistik/ss_2007_19_1.pdf.
- Ruschmann, Dirk. "Bertil Hult: Der schweigsame Sprachlehrer". *Bilanz Online Das Schweizer Wirtschafts-magazin*. 23 maj 2006. <http://www.bilanz.ch>.
- Seth, Thomas von, *Ålskade charter – Historien om dem som fick vanligt folk att börja resa*. Stockholm: Vagabond, 2001.
- SI – Study International. "Study International & SI Språkresor - Studera utomlands!". <http://www.studin.se>.
- Sinoteket. "Studera kinesiska i Kina". <http://www.sinoteket.se>.
- Språkpunkten (se ovan under Abroadum).
- Språkreseutredningen. *Språkresor: betänkande*. Stockholm: SOU, 1975.
- Stockholm Language int. Handelsbolag. "Världens språkresor: utlandsstudier, språkresa, språkkurser och Internship och jobb utomlands". <http://www.stockholmlanguage.se>.
- Student Travel Schools (STS). "Språkresor, High School, IBS, Au Pair, Internationella Språkskolor - STS Sverige". <http://www.sts.se>
- Svenskarnas framtida resande – bokade, planerade och drömrör i Sverige och till utlandet. Östersund: European Tourism Research Institute (ETOUR), 2003.
- Sveriges auktoriserade utbildningsföretag (SAUF). "Sveriges Auktoriserade Utbildningsföretag - SAUF". <http://www.sauf.se>.
- "Trenden: Språkresor för 50-plussare". [Medieinformation från IS – Internationella skolorna] 20 maj 2010. <http://www.is.se/admin/UploadFile.aspx?path=/UserUploadFiles/Svd.pdf>.
- "Thailand dominerar för svenska semesterresor". [Pressmeddelande från Resurs AB] 31 mars 2009. <http://www.resursab.se/090331.pdf>.
- Wagner, Anne-Catherine. *De internationella skolorna och utbildningspraktikerna: specifika konstruktioner av det nationella*. Bidrag till konferensen "Formation des élites et culture transnationale" hållen i Moskva, 1996. Texten finns tillgänglig på <http://www.skeptron.uu.se/broad/sec/p-wagner-9705.htm>.
- Widegren, Filippa. "Filippas språkresa i Kalifornien". 31 maj 2010. <http://filippawidegren.blogspot.com/>.

Nyhedsbrevet # 43

CALL FOR PAPERS

Bourdieu and Geometric Data Analysis

This is a Call for Papers for the above symposium/conference addressing the work of Pierre Bourdieu as represented through Geometric Data Analyses. The Symposium will be a featured strand of the International Classification Conference.

Date: 11-15th July 2011

Venue: University of St Andrews, Scotland, UK

<http://www.st-andrews.ac.uk/ifcs2011/>

The Symposium will have a 4 hour slot each day dedicated to the presentation of papers, and ample time will be given to considering each one in detail. The Symposium will begin with discussion of Bourdieu's theory of practice, what he set out to do, and the range of graphic representation used in his data analyses. We will include papers on Multiple Correspondence Analysis; both in studies which replicate areas of Bourdieu's work and offer extensions and refinements of it.

Possible areas will include: Education/ Culture; Politics and Power/ Economics; Art and Aesthetics.

The idea is that participants will develop their own appreciation and expertise of theory and practice within a Bourdieusian perspective with respect to Geometric Data Analysis.

The Symposium will also offer a one-day Introductory Workshop on MCA prior to the Conference for those with less experience of it. The workshop will be led by Mike Grenfell, Frédéric Lebaron and Brigitte LeRoux

Please send a 200 word abstract to both: Prof. Michael Grenfell, Trinity College, Dublin grenfelm@tcd.ie and Prof. Brigitte LeRoux, MAP5, Université Paris Descartes and CEVIPOF/CNRS, Sciences-Po Paris Brigitte.LeRoux@mi.parisdescartes.fr

CLOSING DATE: Thursday 31st March 2011

BOURDIEU + INTERNATIONAL RELATIONS

Trine Villumsen, post.doc. på Institut for Statskundskab, CAST, Center for Advanced Security Theory, Københavns Universitet, forsvarede for et par år siden noget der ligner en meget interessant afhandling, hvor Bourdieu tages som udgangspunkt i et forsøg på at etablere en sociologisk tilgang til studiet af internationale relationer: **Theory as practice and capital : NATO in a Bourdieusian Field of Security in Europe: towards a sociological approach to IR.**

Det ligner ideerne i denne afhandling, Trine Villumsen viderefører / udvikler i et paper med titlen **Capitalizing on Bourdieu: Boundary-Setting, Agency, and Doxic Battles in IR**, et paper hun præsenterer på *International Studies Association Annual Conference Global Governance: Political Authority in Transition*, Le Centre Sheraton Montreal Hotel, MONTREAL, QUEBEC, CANADA, Mar 16, 2011.

http://www.allacademic.com/meta/p500198_index.html

Abstract: How can the political sociology of Pierre Bourdieu be adopted by international relations (IR) scholars? And is it even possible? Bourdieu himself was reluctant to think so. And even though researchers in IR and security studies have recently turned their attention to the work of the French sociologist in interesting ways, applications vary and no systematic way of applying Bourdieusian thoughts beyond the nation state has emerged. This paper argues that IR can indeed benefit from using Bourdieu's thinking tools, but it takes some revisions in a dynamic direction. While mainstream IR has largely assumed the existence of fields and the definition of powerful actors, a Bourdieusian analysis can turn these assumptions into empirical questions. To this end, a dynamic (re-)reading of the concept of capital becomes pivotal. The paper will illustrate these points with examples from the case of European security after the Cold War, where the field-specific types of capital were re-valued and allowed access for new types of agency. Military, scientific and social capital was mobilized in 'doxic battles', set boundaries around the European security field, and determined its hierarchy. This challenged the powerful and self-evident position of NATO.

Bourdieu på Sydkloden: konference om økonomiske, sociale, kulturelle og politiske felter i Australien og på New Zealand med call for papers (deadline 28 februar):

Antipodean Fields: Bourdieu and Southern Cultures Conference

**Centre for Cultural Research
University of Western Sydney
8-10 June 2011**

<http://melbourneartnetwork.com.au/2010/09/14/call-for-papers-antipodean-fields-bourdieu-and-southern-cultures-conference/>

FILM!

Hexis viser Pierre Carles' film Sociologi er en kampsport
Onsdag 13. april kl 13-16 Lokale A401 på DPU
Introduktion v/Anders Mathiesen

NYE BØGER

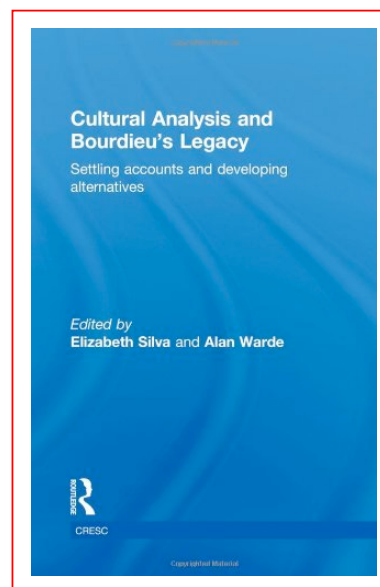
Fra miljøet i Manchester er der kommet en antologi, der sætter forskellige læsninger og diskussioner af Bourdieu i mere eller mindre vellykket spil:

**Cultural Analysis and Bourdieu's Legacy:
Settling Accounts and Developing Alternatives**

Eds. [Elizabeth Silva](#), [Alan Warde](#)

(Routledge 2010), 208 sider

Nyhedsbrevets anmelder er ikke umiddelbart imponeret. Der er nogle (relativt uinteressante) forsvarstaler, nogle (lidt mere interessante) diskussioner i forhold til andre tilgange og nogle (ret intetsigende) kritiske artikler. Det meste interessante bidrag er en artikel af Frederic Lebaron, som udstiller hvor "lokal" en læsning af Bourdieu bogens artikler baserer sig på, både de der er positive og de der er negative overfor Bourdieu.

Indhold: 1. The Importance of Bourdieu, *Elizabeth Silva and Alan Warde* 2. Working with Habitus and Field: the Logic of Bourdieu's Practice, *Michael Grenfell* 3. 'Cooking the books' of the French Gastronomic Field, *Rick Fantasia* 4. Pierre Bourdieu's political sociology and public sociology, *David Swartz* 5. Dis-identification and class identity, *Mike Savage, Elizabeth Silva and Alan Warde* 6. From the Theory of Practice to the Practice of Theory: Working with Bourdieu in research on higher education choice, *Diane Reay* 7. Bourdieu, ethics and practice, *Andrew Sayer* 8. Culture, Power, Knowledge: Between Foucault and Bourdieu, *Tony Bennett* 9. The price of the people: Sociology, performance and reflexivity, *Antoine Hennion* 10. Looking back at Bourdieu, *Michèle Lamont* 11. Bourdieu in a multidimensional perspective, *Frédéric Lebaron* 12. Habitus and classification, *Fiona Devine* 13. Epilogue: Bourdieu's legacy? *Elizabeth Silva and Alan Warde*

Jens A. H.

Yves Dezalay og Bryant G. Garth

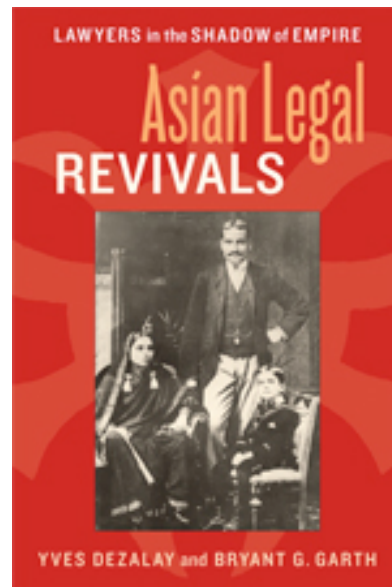
Asian Legal Revivals: Lawyers in the Shadow of Empire

(Chicago: University of Chicago Press, 2010)

I deres nye bog *Asian Legal Revivals: Lawyers in the Shadow of Empire* undersøger Dezalay og Garth ændringer af eliter i den juridiske profession i Asien og deres omformning af ret, stat og magthierarkier. Som i deres tidligere bøger *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Field* og *The Internationalization of Palaces War: Lawyers, Economists, and the Contest to Transform Latin American States* undersøger de, hvordan vestlige – og særligt amerikanske – aktører deltog i transformationsprocesserne via

forskellige eksportstrategier og koloniale erfaringer. På baggrund af mere end 350 interviews i lande som Indo-nesien, Malaysia, Filippinerne, Sydkorea og Singapore påviser de, hvordan retten og den juridiske profession får en betydningsfuld rolle i Asien i transformationen af de asiatiske stater ikke mindst påvirket af amerikanske interesser. Ved at benytte Bourdieus teoretiske ramme undersøger de, hvordan de vestlige kolonimagters imperiale strategier og nationale magtfelter lagde fundamentet for de vestlige aktørers forsøg på internationalt at udbrede de retlige og statslige modeller, der favoriserer deres praksisser og udsyn. Bogen er opdelt i fire dele. Hvor del 1 og 2 undersøger, hvordan de vestlige koloniale retlige og statslige strategier udvikledes i vesten, fokuserer del 3 og 4 på, hvordan disse strategier importeredes i Asien og var vigtige forudsætninger for omdannelsen af de asiatiske stater.

Ole Hammerslev

Introduktion til korrespondanceanalyse

Af Marianne Høyen (Syddansk Universitetsforlag, 2010), 102 sider.

Anmeldt af Søren Pedersen & Benedicte Bernstorff

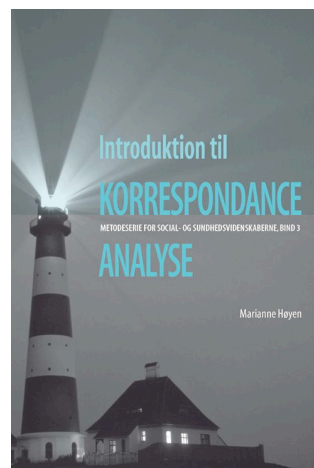
Marianne Høyens bog lever fint op til sin titel om at være en introduktionsbog til korrespondanceanalysen, som på et overskueligt niveau giver læseren en tilgængelig tilgang til forståelsen for korrespondanceanalyse. Bogens intention er at fremstille korrespondanceanalysen så forståeligt som muligt, uden at det kræves af læseren, at denne skal have kendskab til de matematiske og dybdeteoretiske detaljer, der ligger til grund for korrespondanceanalysen. Trods denne intention præsenteres tidligt i bogen de elementære matematiske formler bag korrespondanceanalysen, som for nye læsere af kan virke overvældende, da de kræver en vis talforståelse. Omvendt giver de matematiske forklaringer og formler en god og nødvendig forståelse for, hvordan resultaterne i korrespondanceanalyse fremkommer. Bogens opbygning virker logisk for den nye læser og er overskuelig at orientere sig i, så bogen efterfølgende kan anvendes som opslagsbog.

Kapitel 1 introducerer såvel simpel- (CA) og multipel korrespondanceanalyse (MCA) samt den sammensatte korrespondanceanalyse (JCA). Hermed får læseren hurtigt et overblik over, hvad der kan forventes, og hvilke muligheder der opnås ved anvendelsen af korrespondanceanalysen i det empiriske arbejde.

Kapitlet præsenterer korrespondanceanalysens grundbegreber, som foldes ud i de efterfølgende kapitler. Det kan altid diskuteres om begreber foldes bedst ud i sammenhæng med anvendelse eller som rene begrebsforklaringer. I bogen startes med en udførlig introduktion til begreberne, som omvendt giver en del 'bladren' ved læsning af de efterfølgende kapitler.

Derudover illustreres i kapitel 1 forskellige elementære tabeller og figurer indenfor statistik. En ekstra gennemlæsning kunne have fanget, at der i tabellerne introduceres forskellige forbruger- og aldersgruppe profiler, hvor profilerne desværre skifter, når de kommer over i de grundlæggende flerdimensionelle figurer i korrespondanceanalysen. Enkelte steder har der også indsneget sig punktfejl, som kan virke forvirrende. I kapitlet gives en fin indføring i, hvornår det er hensigtsmæssigt at arbejde med symmetriske og asymmetriske kort. Kapitel 1 introducerer hermed en bred vifte af redskaber at kaste sig over.

Kapitel 2 giver eksempler på, hvornår de forskellige variationer over korrespon-

danceanalyse: simpel- (CA) og multipel korrespondanceanalyse (MCA) kan være hensigtsmæssig, samt hvordan den sammensatte korrespondanceanalyse (JCA) kan anvendes. Samtidig gives der anvisninger på, hvordan de indkomne data stilles op i forskellige matrix for at kunne bearbejdes i korrespondanceanalysen.

I kapitlet forklares, hvordan variable har betydning og kan afdække underliggende strukturer i materialet. Sidst i kapitlet introduceres, hvordan der kan arbejdes med illustrative variable i sammenhæng med undersøgelsens aktive variable. Her gives der samtidig eksempler på, hvilke variable, der oftest vælges som illustrative.

Kapitel 3 behandler, hvorledes kvaliteten af ens analyser sikres, og hvordan der kan tolkes på en korrespondanceanalyse. Først gives en introduktion til, hvilke variable der med sin bidragsværdi betegnes som forklarende for en akse. Med udgangspunkt i Hjellbrekke opstilles regler for tolkning af akserne samt regler til at finde henholdsvis 'forklarende' punkter og et 'forklaret' punkt, men Marianne Høyen fremhæver, at tolkningen altid skal ledes af den teori, der arbejdes på baggrund af og den enkeltes egne faglige erfaringer.

Opstilling af arbejdsregler har relevans i en introduktionsbog, hvor læseren ikke må formodes at have så mange faglige erfaringer at trække på, og derfor kan hente hjælp i disse arbejdsregler. Selv for erfarne brugere af korrespondanceanalysen er det relevant at kunne trække på nogle fælles referencer og arbejdsregler, da der findes forskellige tilgange til arbejdet inden for dette område af korrespondanceanalysen.

Undervejs i kapitlet kommer der eksempler på, hvordan datamaterialet konstant kan holdes i live i analyserne, så nye vinkler kan opfattes, samt hvordan data-materialet kan udfordres, hvis forklaringerne undrer. Disse eksempler kan være en god hjælp, når der arbejdes med korrespondanceanalyse for første gang.

I slutningen af kapitel 3 vises typiske korrespondanceanalysekort. Forklaringerne til disse er meget kortfattede og kunne med fordel være foldet mere ud. Layoutet øger uoverskueligheden.

Kapitel 4 tager udgangspunkt i en tolkning af en dansk undersøgelse, mens kapitel 5 giver eksempler på nyere anvendelse af korrespondanceanalyser i udlandet. Denne del har en legitimerende beskrivelse af anvendelse af korrespondanceanalyse, men kan i sine figurer virke forvirrende på den nye læser, da de beror på nye datasæt. Kapitel 5 giver desuden et bud på, hvordan korrespondanceanalyser også kan anvendes som longitudinelle analyser, hvor der skal tages højde for ændringer i konteksten. Kapitlet kommer med konkrete anvisninger, der kan anvendes til dette.

Kapitel 6 omhandler software og belyser mulighederne for, hvilke programmer der kan anvendes med de muligheder og begrænsninger, der ligger i de enkelte. Kapitlet pointerer, at her er der så hyppige ændringer, at der også skal konsulteres med internettet, inden en beslutning træffes – eller hentes hjælp hos www.hexis.dk. For novicen er dette kapitel godt, da det kan være svært at skaffe sig et overblik selv. De enkelte beskrivelser kan give et godt grundlag for at beslutte, hvilke programmer, der skal afprøves. Dog kunne kapitlet med fordel udvides med eksempler på litteratur, hvor korrespondanceanalyse foldes mere ud, så novicen også her kunne blive

hjulpet på vej.

Kapitel 7 er en fin afslutning på bogen, idet Marianne Høyen her har ladet Jan Frederiksen komme med sit bud på korrespondanceanalysen nu og i fremtiden. Kapitellet efterlader den nye læser med en følelse af, hvor mangfoldige mulighederne er for korrespondanceanalyse.

Sammenfattende kan bogen anmeldes som en god introduktionsbog. Med bogens længde og deraf muligheder er der presset megen information ind. Ved almindelig gennemlæsning giver bogen et hurtigt indblik i, hvilken viden, der kan produceres med afsæt i korrespondanceanalysen. Der kunne for overskuelighedens skyld være anvendt et gennemgående datasæt til de forskellige eksempler, så læseren havde kunnet følge progressionen i anvendelse af korrespondanceanalysen.

Bogens introduktion inviterer og motiverer til at øve sig på egne analyser. Det vil dog nærmere være som opslagsbog, bogen vil få flest brugere, da tilegnelse af korrespondanceanalysen til større empiriske studier vil kræve en mere uddybende bog. Det ville have klædt bogen, at Marianne Høyen havde haft bedre mulighed for at følge op på de mange muligheder, der præsenteres i løbet af bogen. For læser og kommende bruger af korrespondanceanalyse mangler der derfor fortsat en dybdegående bog om emnet på dansk.

Bogen introduceres som tredje bind af en metodeserie for social- og samfundsvidenskaberne, så det kan undre, der ikke i bogen kan læses, hvad de to første bind omhandler. Dette skal dog ikke ligge denne bog til last.

